

ΒΟΛΟΣ 2017

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών
Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής
Ανάπτυξης

Επιμέλεια εργασίας: Σκούφιας Γ. Θεοφάνης
Επιβλέπουσα: Ντυκέν Μαρί - Νοέλ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΩΣ ΜΟΧΛΟΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

«Οι μεγάλες πόλεις σε μια χώρα είναι όπως ο κορμός σε ένα δέντρο, το κρατάν όρθιο. Τα πιο μικρά κλαδιά όμως κάνουν τους πιο ωραίους καρπούς. Έτσι και σε μια χώρα, τα χωριά της είναι η ομορφιά και η γλυκιά παραγωγή της» τάδε έφη ο κ. Νίκος ετών 88 το 2016.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΠΟΛΥΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

Internal migration as lever of local development

Επιμέλεια εργασίας:

Σκούφιας Γ. Θεοφάνης

A.M.: 0311014

Επιβλέπουσα: **Ντυκέν Μαρί – Νοέλ**

Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας & Περιφερειακής
Ανάπτυξης

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή:

Ντυκέν Μαρί – Νοέλ

Κοτζαμάνης Βύρων

Καλλιώρας Δημήτριος

Ευχαριστίες

Θα αποτελούσε μεγάλη παράλειψη εάν έπειτα από την ολοκλήρωση της εργασίας, δεν απέδιδα την ευγνωμοσύνη μου σε συγκεκριμένα άτομα, χωρίς τα οποία η εκπόνηση της παρούσας εργασίας θα ήταν πολύ δύσκολη έως ακατόρθωτη. Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κα Ντυκέν Μ.Ν., η οποία με καθοδήγησε και με στήριξε κατά τη διάρκεια υλοποίησης της εργασίας, κάνοντας στοχευμένες παρατηρήσεις που μου έδωσαν την απαραίτητη ώθηση για συνεχή εργασία και προσπάθεια. Επίσης, ένα μεγάλο ευχαριστώ οφείλω στον κ. Πανταζή Π., ο οποίος με βοήθησε στα τεχνικά ζητήματα που εμπλέκονται στην διαμόρφωση χαρτών οι οποίοι ήταν απαραίτητοι για την ολοκλήρωση της εργασίας.

Μεγάλη ευγνωμοσύνη και ένα μεγαλύτερο ευχαριστώ χρωστάω στους φίλους μου που μου στάθηκαν και ήταν πάντα εκεί να με βοηθήσουν με την άποψη τους και την υπομονή τους. Συγκεκριμένα, ευχαριστώ τον Γίαννη, τον Γιώργο και τον Άρη για την ανοχή και την υπομονή τους, τη Λυδία και την Ελευθερία για τις ατέλειωτες ώρες συζήτησης με θέμα την παρούσα εργασία.

Τελευταία, αλλά εξίσου σημαντική, είναι η ευγνωμοσύνη που οφείλω στην οικογένειά μου, η οποία με στήριξε οικονομικά, αλλά προπάντων ηθικά, σε όλα τα χρόνια των σπουδών μου.

Δήλωση

Βεβαιώνω ότι η παρούσα εργασία είναι δική μου, δεν έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο με ή χωρίς αμοιβή, δεν έχει αντιγραφεί από δημοσιευμένη ή αδημοσίευτη εργασία άλλου και δεν έχει προηγουμένως υποβληθεί για βαθμολόγηση στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας ή αλλού. Βεβαιώνω ότι είμαι εν γνώσει των κανόνων περί λογοκλοπής του ΤΜΧΠΠΑ και ότι στο πλαίσιο αυτού έχουν τηρηθεί όλοι οι κανόνες κατά την ακαδημαϊκή δεοντολογία, σχετικά με αναφορές, βιβλιογραφία, κ.λ.π., τόσο από έντυπες όσο και από ηλεκτρονικές πηγές. Σε περίπτωση λογοκλοπής αποδέχομαι όλες ανεξαιρέτως τις ποινές που προβλέπουν οι εκάστοτε Κανονισμοί του ΠΘ ή και του ΤΜΧΠΠΑ.

Ημερομηνία: 26/6/2017

Όνοματεπώνυμο: Σκούφιας Γ. Θεοφάνης

Υπογραφή:

Περίληψη

Η μετανάστευση, αποτελεί ένα είδος κινητικότητας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούν. Είναι φαινόμενο σύνθετο και ποικιλόμορφο ως προς τις αιτίες που το παράγουν, ως προς τα αποτελέσματα που προκαλεί αλλά και ως προς τον τρόπο που αποτυπώνεται στο χώρο. Η εσωτερική μετανάστευση είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση μετανάστευσης, καθώς ο τόπος προέλευσης και αυτός του προορισμού υπόκεινται στο ίδιο θεσμικό καθεστώς. Η ανεύρεση υψηλότερου επιπέδου ποιότητας ζωής αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις το εναρκτήριο λάκτισμα για τη διαδικασία μετεγκατάστασης. Έτσι, αυτή η μετεγκατάσταση θα μπορούσε να μετατραπεί σε μοχλό τοπικής ανάπτυξης εάν πληθυσμός από τα μεγάλα αστικά κέντρα αύξανε τη δημογραφική δυναμική της υπαίθρου.

Η παρούσα εργασία αρχικά μελετά τους παράγοντες, οι οποίοι είναι ικανοί να δημιουργήσουν μορφές έλξης ατόμων στην υπαίθρο χώρα από περιοχές έντονα αστικοποιημένες. Στη συνέχεια προσδιορίζει την περιοχή μελέτης, η οποία είναι οι περιφέρειες Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτικής Μακεδονίας και ερευνά τις ιδιαιτερότητές της σε επίπεδο καλλικράτειου δήμου.

Έπειτα θέτονται τα κριτήρια εκείνα, τα οποία έχουν τη δυνατότητα να δημιουργήσουν ένα υγιές, ασφαλές και υψηλού επιπέδου πλαίσιο διαβίωσης. Με βάση την Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες από τα παραπάνω κριτήρια, μετράται η ελκτική ικανότητα που έχει κάθε δήμος σε συνάρτηση με το ποσοστό της φαινόμενης μετανάστευσης που έχει καταγραφεί. Η προηγούμενη Ανάλυση των Κύριων Συνιστωσών οδηγεί μέσω της κατηγοριοποίησης σε ομάδες δήμων με διαφορετικά χαρακτηριστικά, γίνεται σύγκριση μεταξύ των ομάδων αυτών και της έλξης πληθυσμού που η κάθε ομάδα μπορεί να δημιουργήσει.

Το οικονομετρικό μοντέλο καταλήγει σε συγκεκριμένους δήμους με μεγάλες δυνατότητες έλξης πληθυσμού και συνάμα ανάδειξης της τοπικής ανάπτυξης, γεγονός το οποίο πρέπει να διαχειριστεί με προσοχή καθώς η εμπειρία από το παρελθόν δείχνει πως η εγκατάσταση νέου πληθυσμού, εάν δεν πληροί κάποιες προϋποθέσεις, δεν διασφαλίζει από μόνη της τα επιθυμητά αποτελέσματα τοπικής ανάπτυξης.

Λέξεις κλειδιά: εσωτερική μετανάστευση, τοπική ανάπτυξη, υπαίθρος χώρα, δημογραφική δυναμική, ποιότητα διαβίωσης

Abstract

Immigration is a form of movement with specific characteristics that distinguish it. Based on its causes, its results but also on its spatial characteristics, it is a complex and diverse phenomenon. Internal immigration is a specific form of immigration, since the starting point and the destination are governed by the same framework. In many cases the driver behind the relocation process is the improvement of the quality of life. In that sense, this relocation could be transformed into a factor for local development if the population from big urban centres increased the demographic potential of the countryside.

Scope of this dissertation is to examine the factors that constitute forms attraction for individuals to relocate from highly urbanised areas to the countryside. Following that, the area of study is determined, which are the regions of East Macedonian and Thrace, Central and West Macedonia and its particularities on a municipality level.

The standards that have the potential to create a healthy, secure and high-quality living conditions are set. Based on the Analysis in Major Components of those standards, the tractive potential of each municipality is defined, as a function of the observed immigration. The previous Analysis of Major Components leads to the categorisation in to municipality groups of deferent characteristics. Subsequently, a comparison between those groups and their tractive potential each one possesses is performed.

The econometric model indicates municipalities with high tractive potential and local development opportunity, something the needs to be carefully managed as previous experience indicates that relocation of population cannot guaranty the desired results unless specific requirements are met.

Key words: internal immigration, local development, countryside, tractive potential, standard of living

Πίνακας περιεχομένων

Ευχαριστίες	4
Δήλωση	5
Περίληψη	6
Abstract	7
Κατάλογος πινάκων	10
Κατάλογος γραφημάτων	11
Κατάλογος χαρτών.....	12
1: Εισαγωγή	13
2: Περί μετανάστευσης	16
2.1: Θεωρητικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης.....	16
2.2: Ιστορική αναδρομή μεταναστευτικών κυμάτων στον ελλαδικό χώρο	17
2.3: Αιτίες και μορφές μετανάστευσης	18
3: Ποιότητα ζωής, γενικά κριτήρια προσδιορισμού της.....	22
3.1: Στόχος της έρευνας	22
3.2: Κριτήρια προσδιορισμού της ποιότητας ζωής	22
4: Καθορισμός περιοχής μελέτης.....	27
4.1: Γενικά χαρακτηριστικά	27
4.2: Φυσικο-γεωγραφικά χαρακτηριστικά	31
4.3: Διοικητική οργάνωση της περιοχής μελέτης	32
4.4: Φαινόμενη μετανάστευση και φυσικό ισοζύγιο για την περιοχή μελέτης.....	33
5: Μεθοδολογική προσέγγιση.....	39
5.1: Υγεία - πρόνοια.....	40
5.2: Φυσικό περιβάλλον	42
5.3: Οικονομικό προφίλ, παραγωγικές δραστηριότητες	42
5.4: Κοινωνικό προφίλ, ασφάλεια, εκπαίδευση	46
5.5: Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος.....	47
5.6: Αστικό - δομημένο περιβάλλον, συγκοινωνίες.....	48
6: Προσπάθεια μέτρησης της έλξης των δήμων της περιοχής μελέτης.....	51
6.1: Οι αρχικές μεταβλητές και ο τρόπος μέτρησής τους	52
6.2: Εφαρμογή παραγοντικής ανάλυσης.....	53
6.3: Η επιρροή των κύριων συνιστωσών ελκυστικότητας στην πληθυσμιακή μεταβολή	56
7: Ανάδειξη προτύπων ελκυστικότητας στην περιοχή μελέτης.....	58
7.1: Μέθοδος ομαδοποίησης.....	58
7.2: Οκτώ πρότυπα δήμων	58
7.3: Χαρακτηριστικά ομάδων	59
7.4: Εκτίμηση της πληθυσμιακής έλξης των δήμων με βάση την ομαδοποίηση.....	60
8: Η συμβολή της εσωτερικής μετανάστευσης στην τοπική ανάπτυξη, απαραίτητες προϋποθέσεις	63
8.1 Προσπάθειες – περιπτώσεις για τοπική ανάπτυξη.....	63
8.2: Το παράδειγμα της Ανάβρας, ένα «επιτυχημένο παράδειγμα»	69
10: Συμπεράσματα	73

Βιβλιογραφία	75
Ξενόγλωσση	75
Ελληνόγλωσση	76
Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού	77
Διαδικτυακές Πηγές, Ιστοσελίδες	78
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	79

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1, Πηγή: (Περιφέρεια Ηπείρου, 2010), ίδια επεξεργασία	28
Πίνακας 2, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία	29
Πίνακας 3, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία	29
Πίνακας 4, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2017), ίδια επεξεργασία.....	33
Πίνακας 5, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2016), ίδια επεξεργασία.....	34
Πίνακας 6, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2016), ίδια επεξεργασία.....	36
Πίνακας 7, Συνολικά κριτήρια.....	41
Πίνακας 8, Ονομασία και τρόπος μέτρησης των κριτηρίων.....	53
Πίνακας 9, Συντελεστής μεταβλητότητας	54
Πίνακας 10, Κύριες συνιστώσες.....	55
Πίνακας 11	57
Πίνακας 12.....	58
Πίνακας 13.....	59
Πίνακας 14.....	61
Πίνακας 15, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2017), ίδια επεξεργασία.....	64

Κατάλογος γραφημάτων

Γράφημα 1, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία.....	30
Γράφημα 2, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία.....	30
Γράφημα 3	36

Κατάλογος χαρτών

Χάρτης 1, πηγές: (Geodata), ίδια επεξεργασία.....	27
Χάρτης 2, πηγές: (Geodata), ίδια επεξεργασία.....	37
Χάρτης 3, Πηγές: (Geodata), ίδια επεξεργασία.....	62
Χάρτης 4, Πηγές (Geodata), ίδια επεξεργασία.....	70

1: Εισαγωγή

Η μετανάστευση αποτελεί ένα φαινόμενο, το οποίο έχει το χαρακτηριστικό να αλλάζει συνεχώς τις ισορροπίες της κατανομής του πληθυσμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Ο χώρος αποτελεί το φυσικό υπόβαθρο μέσα στο οποίο λαμβάνει χώρα το φαινόμενο αυτό. Η μετανάστευση πραγματοποιείται από το φαινόμενο «έλξης – απώθησης» («push-pull»), σύμφωνα με το οποίο οι μετακινήσεις συμβαίνουν και ερμηνεύονται από παράγοντες ώθησης (push factors) και από παράγοντες έλξης (pull factors). Οι περισσότερες αιτίες που δημιουργούν την ανάγκη για μετεγκατάσταση έχουν τη ρίζα τους στη αναζήτηση ενός υψηλού επιπέδου διαβίωσης.

Η ποιότητα ζωής ή αλλιώς το επίπεδο διαβίωσης είναι έννοιες πολυδιάστετες που βασίζονται άλλωτε σε αντικειμενικά και άλλωτε σε υποκειμενικά κριτήρια. Η ποιότητα ζωής ορίζεται ως η σωματική και ψυχολογική κατάσταση του ανθρώπου που του δίνει την αίσθηση της ικανοποίησης σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον.

Η παρούσα διπλωματική εργασία σε πρώτο στάδιο αναλύει την έννοια της μετανάστευσης και πιο συγκεκριμένα μιας ειδικής μορφής μετανάστευσης που είναι η εσωτερική μετανάστευση. Η εσωτερική μετανάστευση είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση μετανάστευσης, καθώς ο τόπος προέλευσης και αυτός του προορισμού υπόκεινται στο ίδιο θεσμικό καθεστώς. Στη συνέχεια προσπαθεί μέσω διαφόρων κριτηρίων να προσδιορίσει και να «μετρήσει» το επίπεδο διαβίωσης το οποίο αποτελεί είτε παράγοντα έλξης είτε παράγοντα απώθησης πληθυσμού.

Σκοπός της εργασίας αρχικά αποτελεί η διερεύνηση και η δημιουργία ενός μοντέλου μέτρησης της ποιότητας ζωής. Το μοντέλο αυτό έχει σαν στόχο την εφαρμογή του στον εξωαστικό χώρο καθώς και την εύρεση ελκτικών δυνάμεων στην περιοχή μελέτης. Ο καθορισμός της περιοχής μελέτης προσδιορίστηκε από ένα σύνολο παραγόντων οι οποίοι κατέδειξαν ως ιδανική περιοχή τις περιφέρειες της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, της Κεντρικής Μακεδονίας και της Δυτικής Μακεδονίας.

Τελικός στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί, μέσα από το πρίσμα της εσωτερικής μετανάστευσης, η αναζήτηση περιοχών που θα είχαν τη δυνατότητα να αναδειχθούν ως τόποι ανάπτυξης της υπαίθρου. Η φαινόμενη μετανάστευση δηλαδή, να λειτουργήσει ως μοχλός για την ανάπτυξη των περιοχών που ως τώρα έχουν δημιουργήσει κάποιες κατάλληλες συνθήκες. Αξίζει να σημειωθεί πως η σχέση ανάμεσα στις δυναμικές περιοχές και στα ποσοστά μετεγκατάστασης πληθυσμού σε αυτές είναι αμφιμονοσήμαντη.

Παρακάτω ακολουθεί μια συνοπτική αναφορά στα κεφάλαια της εργασίας:

Στο δεύτερο κεφάλαιο με τίτλο **Περί μετανάστευσης** αναλύεται η έννοια της μετανάστευσης και πιο συγκεκριμένα της εσωτερικής μετανάστευσης μέσα από διάφορες θεωρίες που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί. Στη συνέχεια γίνεται μια

ιστορική αναδρομή που αφορά την πορεία της εσωτερικής μετανάστευσης στον ελλαδικό χώρο και επίσης καθορίζονται οι αιτίες που οδηγούν στο συγκεκριμένο φαινόμενο καθώς και οι μορφές αυτού.

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο *Ποιότητα ζωής, γενικά κριτήρια προσδιορισμού της* ορίζεται, μέσα από διαφορετικά πρίσματα τα οποία ανδεικνύουν όλες της πτυχές του ζητήματος, ο όρος ποιότητα ζωής, καθορίζεται ο μερικός στόχος της εργασίας και τέλος γίνεται λόγος για τα γενικά κριτήρια που προσδιορίζουν τον πολυδιάστατο αυτό όρο.

Στο τέταρτο κεφάλαιο με τίτλο *Καθορισμός περιοχής μελέτης* συγκεκριμενοποιείται και προσδιορίζεται το χωρικό και διοικητικό πεδίο έρευνας. Επίσης πραγματοποιείται μια ανάλυση της περιοχής μελέτης με βάση τα φεωγραφικά της χαρακτηριστικά, τη διοικητική της οργάνωση καθώς και το δημογραφικό της προφίλ το οποίο διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο.

Στο πέμπτο κεφάλαιο με τίτλο *Μεθοδολογική προσέγγιση* παρατίθενται οι πτυλώνες που με βάση αυτούς δομήθηκε το μοντέλο προσδιορισμού της ποιότητας ζωής. Οι πτυλώνες αυτοί είναι η υγεία – πρόνοια, το φυσικό περιβάλλον, το οικονομικό προφίλ και οικονομικές δραστηριότητες, το κοινωνικό προφίλ, η ασφάλεια και η εκπαίδευση, ο πολιτισμός και ο ελεύθερος χρόνος και το αστικό περιβάλλον μαζί με τις συγκοινωνίες.

Στο έκτο κεφάλαιο με τίτλο *Προσπάθεια μέτρησης της έλξης των δήμων της περιοχής μελέτης* καθορίστηκαν οι αρχικές μεταβλητές του μοντέλου και ο τρόπος μέτρησής τους. Στην συνέχεια εφαρμόστηκε η μέθοδος της Ανάλυσης σε Κύριες Συνιστώσες από όπου προήλθαν οι πέντε τελικές «υπερμεταβλητές» του μοντέλου. Τέλος, υπολογίστηκε η επιρροή που ασκεί η κάθε συνιστώσα ξεχωριστά στην πληθυσμιακή μεταβολή του εκάστοτε δήμου της περιοχής μελέτης.

Στο έβδομο κεφάλαιο με τίτλο *Ανάδειξη προτύπων ελκυστικότητας της περιοχής μελέτης* επιλέχθηκε η μέθοδος της ιεραρχικής ομαδοποίησης των δήμων βάσει των κύριων συνιστώσων και καθορίστηκαν τα βασικά χαρακτηριστικά που διακατέχουν την κάθε ομάδα ξεχωριστά. Τέλος, με βάση την ομαδοποίηση παρουσιάζεται η πληθυσμιακή έλξη του εκάστοτε δήμου.

Στο όγδοο κεφάλαιο με τίτλο *Η συμβολή της εσωτερικής μετανάστευσης στην τοπική ανάπτυξη, απαραίτητες προϋποθέσεις* μελετήθηκαν προσπάθειες του παρελθόντος για δημιουργία συνθηκών τοπικής ανάπτυξης που άλλωστε δεν είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα αλλά και προσπάθειες οι οποίες αποτελούν σήμερα πρότυπα τοπικής ανάπτυξης.

Στο τελευταίο κεφάλαιο των *Συμπερασμάτων* γίνεται λόγος για τη συμβολή όλων των παραγόντων που μπορούν να θεσπίσουν ένα μοντέλο επιτυχημένης τοπικής

ανάπτυξης με βάση την εσωτερική μετανάστευση και την ανάδειξη του επιπέδου διαβίωσης.

2: Περί μετανάστευσης

Η μετανάστευση αποτελεί από την προϊστορία κίονα, ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που αντιμετωπίζει η ανθρωπότητα. Ο χώρος αποτελεί το φυσικό υπόβαθρο ανάπτυξης κάθε πληθυσμού. Η κατανομή του πληθυσμού όμως στο χώρο είναι συνήθως άνιση και το κέντρο βάρους της μπορεί να μετατοπίζεται διαχρονικά (Κοτζαμάνης, Στοιχεία δημογραφίας, 2009).

2.1: Θεωρητικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης

Έχουν αναπτυχθεί πολλές θεωρίες για την έννοια της μετανάστευσης, κάποιες από αυτές εστιάζουν στις αιτίες μετακίνησης, ορισμένες δίνουν έμφαση στη συμπεριφορά των ατόμων, άλλες στους δομικούς παράγοντες της εκάστοτε κοινωνίας και μερικές στο συγκεκριμένο όλων των προηγούμενων παραμέτρων. Οι περισσότερες εντάσσονται στο φαινόμενο «ώθηση-έλξη» («push-pull»), σύμφωνα με το οποίο οι μετακινήσεις συμβαίνουν και ερμηνεύονται από παράγοντες ώθησης (push factors) και από παράγοντες έλξης (pull factors). Μια άλλη ομάδα θεωριών επικεντρώνεται στις συνέπειες της μετανάστευσης στα κράτη αποστολής και αποδοχής καθώς και στα ίδια τα άτομα, κάτω από το πρίσμα της ανάλυσης του κόστους και της ωφέλειας (cost-benefit). (Πέτρου Η. , 2007)

Η αρχική προσέγγιση για τη μετανάστευση προτάθηκε από το γεωγράφο Ε. G. Ravenstein, ο οποίος ανέπτυξε μια σειρά νόμων που χαρακτηρίζουν το φαινόμενο αυτό. Ενδεικτικά οι νόμοι αυτοί είναι οι παρακάτω:

- Η πλειονότητα των μεταναστών τείνει να μετακινείται σε κοντινή απόσταση
- Οι μεταναστεύσεις μεγάλων αποστάσεων κατευθύνονται προς τις πόλεις
- Η μετανάστευση κατευθύνεται από την ύπαιθρο στην πόλη και από τις αγροτικές περιοχές στα βιομηχανικά κέντρα
- Η πλειονότητα των μεταναστών είναι άντρες νεαρής ηλικίας και βρίσκονται στην ηλικιακή ομάδα 20-45
- Ο σημαντικότερος λόγος μετανάστευσης είναι οικονομικός
- Οι γυναίκες μετανάστριες μεταναστεύουν περισσότερο από τους άντρες μετανάστες στο εσωτερικό της χώρας
- Οι μεγάλες πόλεις τείνουν να αυξάνονται σε μέγεθος λόγω της μετανάστευσης
- Η μετανάστευση εντατικοποιείται όσο αναπτύσσονται οι βιομηχανία και το εμπόριο και όσο βελτιώνονται τα μέσα μεταφοράς. (Ravenstein, 1885)

Οι νεοκλασικές θεωρίες (Devillanova, 2003) συνδέουν τη μετανάστευση με την οικονομική ανάπτυξη και σε μακροοικονομικό επίπεδο θεωρούν ότι η μετανάστευση οδηγείται από χώρες που υπάρχει μεγάλη προσφορά εργασίας σε χώρες που έχουν ζήτηση, έτσι, με τη μετακίνηση του εργατικού δυναμικού και του κεφαλαίου επιτυγχάνεται παγκόσμια ισορροπία μεταξύ προσφοράς και ζήτησης. Διαφορετικές θεωρίες, ασκώντας κριτική σε αυτές που θέτουν το άτομο στο

επίκεντρο της ερμηνείας της μετανάστευσης, έδωσαν έμφαση στην οικογένεια και στο νοικοκυριό ως μονάδα ανάλυσης, με σκοπό να αναδείξουν την διάρθρωση αναπτυγμένων και λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών. (Πέτρου Η. , 2007)

2.2: Ιστορική αναδρομή μεταναστευτικών κυμάτων στον ελλαδικό χώρο

Η έννοια της εσωτερικής μετανάστευσης αλλά και γενικότερα της μετανάστευσης-κινητικότητας έχει απασχολήσει τον ελλαδικό χώρο πολλάκις κατά την πάροδο των χρόνων. Στη μεταπολεμική ιστορία σημειώνονται διάφορα κύματα κινητικότητας είτε στο εσωτερικό της χώρας, είτε προς άλλες χώρες. Μετά τον εμφύλιο δημιουργήθηκε ένα μεταναστευτικό απόθεμα στην ύπαιθρο χώρα το οποίο τροφοδότησε τα μεταναστευτικά κύματα που δρούσαν παράλληλα χρονικά. Αρχικά, την περίοδο 1950-1959 πραγματοποιείται η αγροτική έξοδος κατά την οποία μεγάλος όγκος αγροτικού πληθυσμού μετακινείται κατά κύριο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα. Τη δεκαεπενταετία 1960-1974 παρατηρείται ένα μεγάλο κύμα εξωτερικής μετανάστευσης κυρίως προς τις χώρες της βιομηχανικής Ευρώπης. Την ίδια χρονική περίοδο, η οποία σηματοδοτήθηκε από ισχυρές πολιτικές αναταράξεις, λαμβάνει χώρα η ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής (εκμηχάνιση, εγγειοβελτιωτικά έργα, ανάπτυξη της βιομηχανίας), γεγονός που οδηγεί στην ταυτόχρονη μετακίνηση ατόμων που ασχολούνται με δραστηριότητες που αφορούν κατά κύριο λόγο τον πρωτογενή τομέα να εγκαταλείψουν τις αγροτικές περιοχές και να μετακινηθούν προς τα αστικά κέντρα (Αλισσον-Κυριαζή, 2001).

Η πενταετία 1975-1980 στιγματίστηκε από την επάνοδο της δημοκρατίας στη χώρα και από τις διαδικασίες ολικής ένταξης της στην τότε Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ). Αυτές οι εξελίξεις στο πολιτικό πεδίο επέφεραν ποικίλες αλλαγές σε βασικές οικονομικές δραστηριότητες. Αρχικά, αρκετές μεγάλες βιομηχανικές μονάδες μετακινούνται προς την περιφέρεια, ενώ παράλληλα κάνει την εμφάνισή του ένα νέο φαινόμενο για την Ελλάδα, αυτό του μαζικού τουρισμού. Το φαινόμενο αυτό δημιουργεί, πέραν των οφελών του, μια πληθώρα από δυσκολίες κυρίως χωρικού χαρακτήρα όπως συγκρούσεις χρήσεων γης, αυξήσεις στην αξία της γης. Παρ' όλα αυτά, υπάρχει έντονο το ενδιαφέρον για τις νέες θέσεις εργασίας στα τουριστικά επαγγέλματα. Με αφορμή τα προαναφερθέντα έχουμε την εμφάνιση της παλιννόστησης απόδημων Ομογενών από τις χώρες εγκατάστασής τους.

Μετά το 1980 και την πλήρη ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ διαμορφώνεται ένα νέο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο το οποίο σε συνδυασμό με το Πρώτο Κοινωνικό Πλαίσιο Στήριξης και την Κοινή Αγροτική Πολιτική βελτίωσαν σε μεγάλο βαθμό τους όρους διαβίωσης στην ύπαιθρο χώρα αυξάνοντας σημαντικά το αγροτικό εισόδημα. Επιπλέον, η δημιουργία δημόσιων επενδύσεων σε τεχνικές και υπηρεσιακές υποδομές καθώς και η στροφή που γίνεται από τη βιομηχανία στον τομέα των υπηρεσιών αναπτύσσει νέες δυναμικές στον εξωαστικό χώρο. Έτσι,

παρατηρείται μείωση στον ρυθμό πληθυσμιακής αύξησης των αστικών κέντρων. (Άλλισον-Κυριαζή, 2001)

Με βάση αυτή τη λογική που ακολουθεί η κίνηση του πληθυσμού στον ελλαδικό χώρο, δημιουργείται μια σταθερότητα στους πληθυσμούς των περιφερειών και των πόλεων η οποία όμως δεν διαρκεί για μεγάλο χρονικό διάστημα καθώς στα όμορα, της ελληνικής επικράτειας, κράτη συντελούνται μεγάλες πολιτικές ανατροπές με αποτέλεσμα η Ελλάδα από κράτος «αποστολέας» μεταναστών, μετατρέπεται σε κράτος υποδοχής μεταναστευτικού δυναμικού. Αυτές οι ροές μεταναστών επηρέασαν κατά κύριο λόγο την περιφέρεια της Ηπείρου και της Δυτικής Μακεδονίας που αποτελούσαν τους διαδρόμους για την είσοδο των μεταναστών στην ενδοχώρα. Το πλήθος των συγκεκριμένων μεταναστών δεν σχετίζεται με την εσωτερική μετανάστευση, αλλά είναι ένα στοιχείο το οποίο θα πρέπει να μην παραγκωνιστεί καθώς ένα μεγάλο ποσοστό αυτών αφομοιώθηκε με τον ελληνικό πληθυσμό και πλέον αποτελεί αρκετά δυναμικό στοιχείο της ελληνικής κοινωνίας.

2.3: Αιτίες και μορφές μετανάστευσης

Η έννοια της κινητικότητας εμπεριέχει όλα τα είδη των μετακινήσεων στο χώρο συμπεριλαμβανομένου του φαινομένου της μετανάστευσης. Η μετανάστευση, αποτελεί ένα είδος κινητικότητας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που την διαφοροποιούν. Είναι φαινόμενο σύνθετο και ποικιλόμορφο ως προς τις αιτίες που το παράγουν, ως προς τα αποτελέσματα που προκαλεί αλλά και ως προς τον τρόπο που αποτυπώνεται στο χώρο. Διαχρονικά, η μετανάστευση είναι απόλυτα συνυφασμένη τόσο με την ανάγκη για επιβίωση όσο και με την εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών και ως όρος, αναφέρεται στη μόνιμη ή προσωρινή μεταβολή του τόπου εγκατάστασης ενός ατόμου, μιας ομάδας ή ενός κοινωνικού συνόλου. Η λέξη μετανάστευση έχει χρησιμοποιηθεί για δύο σχετικούς αλλά διαφορετικούς δείκτες της κινητικότητας: αριθμός μεταναστεύσεων (όπου η μετανάστευση θεωρείται σαν γεγονός όπως η γέννηση και ο θάνατος) και αριθμός μεταναστών (όπου η μετανάστευση θεωρείται σαν μετάβαση από την μία κατάσταση στην άλλη). (Κυριαζή-Άλλισον, 1999)

Η μελέτη της έννοιας μετανάστευση απαιτεί ενδελεχή έρευνα σε πολλαπλά επίπεδα καθώς διακατέχεται από πολυπλοκότητα και πολυσημία. Αρχικά, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί το πρίσμα μέσα από το οποίο βλέπει ο παρατηρητής την έννοια, δηλαδή αν την εξετάζει ως φαινόμενο που συνεπάγεται συλλογικές ροές ατόμων από σημεία προέλευσης σε τόπους προορισμού ή εάν την εξετάζει ως ατομική απόφαση και ενέργεια. Έπειτα, η διάσταση του χώρου παίζει σημαντικό ρόλο στην έννοια της μετανάστευσης καθώς αποτελεί μία από τις βασικότερες συνιστώσες της. Σε αυτό το σημείο αξίζει να αποσαφηνιστεί εάν ο τόπος προέλευσης και ο τόπος μετεγκατάστασης υπόκεινται στο ίδιο νομικό πλαίσιο ή όχι, σε περίπτωση που η αλλαγή κατοικίας πραγματοποιείται από μια διοικητική μονάδα σε μια άλλη στο εσωτερικό της ίδιας χώρας, υφίσταται το φαινόμενο της εσωτερικής μετανάστευσης. Στον αντίποδα, όταν κατά τη διαδικασία της μετεγκατάστασης το

νομικό πλαίσιο αλλάζει, δηλαδή υπάρχει μετανάστευση προς διαφορετική χώρα με αυτή της προηγούμενης κατοικίας του δρώντος, λαμβάνει χώρα το γεγονός της εξωτερικής μετανάστευσης. (UNSD, 1978)

Εν συνεχεία, σπουδαίο ρόλο διαδραματίζει και η χρονική διάρκεια, ως βασικό συστατικό για να χαρακτηριστεί μια κίνηση από τόπο προέλευσης σε τόπο προορισμού ως μεταναστευτική, καθώς μετανάστευση σημαίνει αλλαγή μόνιμου τόπου κατοικίας για σχετικά μεγάλη χρονική περίοδο, σε αντίθεση με την απλή κινητικότητα που μπορεί να είναι κάτι εντελώς προσωρινό, όπως τουριστικές μετακινήσεις ή ημερήσια αλλαγή πόλης για εργασία.

Η μετανάστευση βασίζεται στο φαινόμενο της «έλξης – απόθησης (push – pull)» (Green, 2004) και ο «δανικός» τόπος για μετεγκατάσταση πρέπει να παρέχει την απόλυτη ισορροπία μεταξύ προσωπικής ζωής και εργασίας. Η σύγκρουση εργασιακής και προσωπικής ζωής μπορεί να θεωρηθεί ως βασικός παράγοντας επιθυμίας αλλαγής τόπου κατοικίας σε ατομικό και εκτενέστερα σε συλλογικό επίπεδο. Η έντονη αντιπαράθεση ανάμεσα στην καθημερινότητα του ατόμου στον εργασιακό χώρο και στη λοιπή διαβίωσή του συνεπάγεται μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις. Έτσι προκύπτει ότι η σύγκρουση εργασιακής και προσωπικής ζωής συνδέεται με ένα πλήθος δεικτών κακής υγείας και μειωμένης ευεξίας, όπως:

- επιδείνωση της ψυχικής και σωματικής υγείας,
- μείωση της ικανοποίησης από τη ζωή,
- υψηλότερα επίπεδα άγχους,
- υψηλότερα επίπεδα συναισθηματικής εξάντλησης,
- μείωση της φυσικής άσκησης,
- μεγαλύτερες πιθανότητες εμφάνισης προβλημάτων αλκοολισμού,
- υψηλότερα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης,
- μείωση της όρεξης και
- υπερκόπωση.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο γεγονός πως το άτομο δεν είναι ευχαριστημένο με τους «κανόνες» που ακολουθεί η ζωή του, και ξεκινά έντονα η αναζήτηση αλλαγής τόπου διαβίωσης. (Euosha, 2017)

Όλες αυτές οι διακυμάνσεις στην ψυχοσωματική κατάσταση του ατόμου, προτρέπουν τον δρώντα τις περισσότερες φορές στη λύση της φυγής και της μετανάστευσης για ένα καλύτερο μέλλον. Οι Frone, R.M., Russell, M. & Barnes M.G. το 1996, εκπόνησαν μια μελέτη για τη σχέση μεταξύ τόσο της σύγκρουσης εργασιακής και προσωπικής ζωής όσο και της σύγκρουσης προσωπικής και εργασιακής ζωής και της υγείας. Τα πορίσματα της μελέτης έδειξαν ότι αμφότερες οι συγκρούσεις συνεπάγονται με φαινόμενα κατάθλιψης, κακής σωματικής υγείας και έντονου αλκοολισμού. Από τη μελέτη δεν προκύπτει καμιά σημαντική διαφορά μεταξύ των φύλων. (Euosha, 2017) Οι Kossek και Ozeki το 1998, διαπίστωσαν ότι

αμφότερες οι μορφές σύγκρουσης συνεπάγονται αρνητικές επιπτώσεις όσον αφορά την ικανοποίηση από την εργασία και τη ζωή. (European Agency for Safety and Wealth at Work, 2011) Οι λόγοι που αναγκάζουν τμήματα πληθυσμού να μετακινηθούν από τον τόπο κατοικίας τους σε ένα άλλο μέρος εγκατάστασης ευελπιστώντας σε καλύτερες συνθήκες διαβίωσης είναι ποικίλοι και η φύση τους διαφέρει σε μεγάλο βαθμό αλλά όλοι τους συντελούν στην αναγκαιότητα της μετακίνησης.

Από την εποχή της προϊστορίας, η βασική αιτία μετακίνησης του πληθυσμού ήταν οι φυσικοί παράγοντες που δημιουργούν ή καταστρέφουν το περιβάλλον για εφικτή διαβίωση. Η ξηρασία, οι πλημμύρες, το δριμύ ψύχος και οι σεισμοί καθώς και ο πιθανός συνδυασμός κάποιων εκ των προαναφερθέντων φαινομένων με τα δραματικά αποτελέσματά τους δημιουργούν καταστάσεις άμεσης αλλαγής του τόπου εγκατάστασης και κατοικίας. Επίσης, σημαντικό ρόλο στη δημιουργία μεταναστευτικού κύματος διαδραματίζει το πολιτικό περιβάλλον που επικρατεί στον εκάστοτε τόπο αναφοράς. Διώξεις εξαιτίας εθνικότητας, φυλής, θρησκείας αλλά και πολιτικών πεποιθήσεων είναι οι συνηθέστερες αφορμές για την εκκίνηση μεταναστευτικού κύματος. Η ίδια κατηγορία πολιτικών παραγόντων στην πιο ακραία της μορφή γεννά μεγάλες και βίαιες μεταναστευτικές ροές, η μορφή αυτή είναι ο πόλεμος. (Παραδεισάνου, 2011) Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να υπάρξει σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στην μετανάστευση και στο διωγμό που προέρχεται από πολεμικές συνθήκες. Ο διωγμός λαμβάνει χώρα κυρίως σε περιοχές που επικρατούν εμπόλεμες καταστάσεις και τα άτομα που διώχονται αποκαλούνται κατά κύριο λόγο πρόσφυγες και όχι μετανάστες. Οι πρόσφυγες διακατέχονται από ειδική νομοθεσία διεθνώς αναγνωρισμένη, γεγονός που δεν συμβαίνει με την περίπτωση των μεταναστών. Η μετανάστευση μπορεί και αυτή σε πολλές περιπτώσεις να είναι αναγκαστική αλλά όχι από καταστάσεις πολέμου, αναγκαστική ίσως την κάνουν οι δύσκολες συνθήκες ζωής ή και φυσικά φαινόμενα. (UNHCR, 1951)

Εν συνεχεία οι οικονομικοί παράγοντες, πολλές φορές απόρροια των προαναφερθέντων, όπως η έλλειψη επαρκών δυνατοτήτων για εργασία, το χαμηλό εισόδημα και ο αποκλεισμός κοινωνικών ομάδων από την εργασία προκαλούν δυναμικές ροές πληθυσμού σε τόπους και χώρες που ευημερούν ή έστω αναπτύσσονται οικονομικά. (Παραδεισάνου, 2011)

Επιπρόσθετα, διάφορα κοινωνικά πρότυπα καθιστούν τη μετανάστευση ως προϋπόθεση κοινωνικής προκοπής που επιφέρει άνοδο στον κοινωνικό ιστό. Τέλος, ψυχολογικοί παράγοντες όπως η φιλαποδημία, ο τυχοδιωκτισμός και η πιθανή μίμηση της εκάστοτε επικρατούσας τάσης της εποχής οδηγούν σε μεταναστευτικές ροές προς τις πιο δημοφιλείς περιοχές.

Επομένως, ο όρος μετανάστευση διακρίνεται σε διάφορες μορφές χωρίς βέβαια αυτός ο διαχωρισμός να είναι πάντα απόλυτα στεγανός. Βασικό κριτήριο διάκρισης του είδους της μετανάστευσης είναι το κράτος, στην περίπτωση που η

μετακίνηση πραγματοποιηθεί εντός των συνόρων υφίσταται εσωτερική μετανάστευση, το ρεύμα εκροής είναι η εκδημία, το ρεύμα εισροής η εισδημία και στην περίπτωση επιστροφής στον αρχικό τόπο διαβίωσης συναντάται ο εξωαστιμός. Στον αντίποδα, όταν ο προορισμός βρίσκεται εκτός των συνόρων πραγματοποιείται διεθνής – εξωτερική μετανάστευση, το ρεύμα εκροής ονομάζεται αποδημία, αυτό της εισροής μετοικία και στο ενδεχόμενο επιστροφής στην αρχική χώρα παρατηρείται το φαινόμενο της παλιννόστησης ή του επαναπατρισμού. (Παραδεισιάνου, 2011)

Ο τρόπος ζωής και η μεταβολή ή όχι αυτού από την μετακίνηση διακρίνει την μετανάστευση σε καινοτόμο, για παράδειγμα κτηνοτρόφος σε εργάτη βιομηχανίας, ή συντηρητική όπως η απλή μετακίνηση των νομάδων. Επίσης, υπάρχει η αρχαϊκή μετανάστευση που εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από την φύση και η σύγχρονη που ο βαθμός εξάρτησης από τη φύση είναι σχεδόν μηδενικός. Μια άλλη πτυχή των κριτηρίων διαχωρισμού της μετανάστευσης είναι η διάρκεια παραμονής στον τόπο μετεγκατάστασης που διχοτομεί τη μετανάστευση σε μόνιμη η προσωρινή. Ακόμη, ο βαθμός εξάρτησης από τη χώρα προέλευσης διαμελίζει και χαρακτηρίζει τον τόπο μετεγκατάστασης σε παροικία ή αποικία. Το μέγεθος του μετακινούμενου πληθυσμού χαρακτηρίζει τη μετανάστευση ως μαζική η μεμονωμένη – ανεξάρτητη και τέλος η πρόθεση του μετανάστη την διαχωρίζει σε εκούσια, αναγκαστική ακόμη και βίαιη στις περιπτώσεις των προσφύγων ή των εκτοπισμένων προσώπων.

Ο ορθολογικός καθορισμός των αιτιών και των μορφών της μετανάστευσης συνδράμει στην ολοκληρωμένη κατανόηση του φαινομένου καθώς και στη μετέπειτα μελέτη και ερμηνεία του. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί πως το γεγονός της μετανάστευσης είναι ένα συνεχώς εξελισσόμενο φαινόμενο το οποίο είναι αρκετό για να αλλάξει τις ισορροπίες μεταξύ του τόπου έλξης και αυτού της απόθησης αλλά και των όμορων τόπων σε αυτούς. Στην περίπτωση που το κύμα της μετανάστευσης είναι αρκετά μεγάλο μπορεί ακόμα να αλλάξει και τις παγκόσμιες ισορροπίες σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού με τα αποτελέσματα που αυτή η αλλαγή θα επιφέρει.

3: Ποιότητα ζωής, γενικά κριτήρια προσδιορισμού της

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να μελετήσει του παράγοντες, οι οποίοι είναι ικανοί να δημιουργήσουν μορφές έλξης ατόμων στην υπαίθρο χώρα από περιοχές έντονα αστικοποιημένες οι οποίες υπάγονται στο ίδιο νομικό καθεστώς.

3.1: Στόχος της έρευνας

Πιο συγκεκριμένα θα εξετάσθούν τα κριτήρια που μπορούν να μετατρέψουν την εσωτερική μετανάστευση σε μοχλό τοπικής ανάπτυξης στις περιφέρειες Αν. Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτικής Μακεδονίας, εξαιρουμένης της περιφερειακής ενότητας Θεσσαλονίκης καθώς αποτελεί την δεύτερη μητροπολιτική πόλη της χώρας. Κατά συνέπεια, εξ' ορισμού της εσωτερικής μετανάστευσης στον υπαίθρο χώρο, δεν μπορεί να ενταχθεί στο πεδίο της μελέτης. Επίσης, η περιφερειακή ενότητα Θεσσαλονίκης αποτελεί μια από τις βασικές ενδεχόμενες περιοχές προέλευσης των ροών εγκατάστασης στο βόρειο υπαίθρο χώρο της Ελλάδας.

Τέλος, είναι πολύ σημαντικό να διευκρινιστεί πως η ένταση η μορφή της εσωτερικής μετανάστευσης διαφοροποιείται αντιστρόφως ανάλογα με την κλίμακα που ο ερευνητής επιλέγει να εξετάσει το φαινόμενο. Πιο συγκεκριμένα, όσο η κλίμακα στο χώρο μειώνεται, υπάρχει δηλαδή μετάβαση από περιφέρεια σε περιφερειακή ενότητα, στη συνέχεια σε δήμο και τέλος σε δημοτική ενότητα το φαινόμενο της μετανάστευσης εντατικοποιείται. Στην αντίθετη περίπτωση, υπάρχει σε μεγάλο βαθμό άμβλυνση του φαινομένου. Κλείνοντας, αξίζει να σημειωθεί πως η εσωτερική μετανάστευση στην παρούσα εργασία θα εξετασθεί κυρίως στο πλαίσιο της αναζήτησης υψηλού επιπέδου ποιότητας ζωής από τους εν δυνάμει δρώντες.

3.2: Κριτήρια προσδιορισμού της ποιότητας ζωής

Η επιλογή των κριτηρίων για τη δημιουργία του μοντέλου εύρεσης της ιδανικής θέσης εσωτερικής μετανάστευσης με βάση την εργασία και την ποιότητα ζωής πραγματοποιήθηκε μέσα από μια διαδικασία η οποία είχε ως στόχο την πληρέστερη και σφαιρική μελέτη όλων των πτυχών τους. Η αρχική λογική που διακατείχε την εύρεση των κριτηρίων βασίστηκε στην πολύπλευρη κάλυψη όλων των τομέων που δημιουργούν ιδανικές συνθήκες διαβίωσης ατομικά και συλλογικά στη σημερινή εποχή. Οι παράγοντες αυτοί σε πολλές περιπτώσεις αλληλοεξάρτονται και σε ορισμένες συνθήκες αλληλοκαλύπτονται.

Αρχικά, έγινε προσπάθεια προσέγγισης της μέτρησης της ποιότητας ζωής μέσα από διαφορετικά πρίσματα που αντιπροσωπεύουν τις ποικίλες εκφάνσεις αυτού του διαχρονικά μεταβαλλόμενου, πλην σημαντικότητας για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα των κοινωνιών, παράγοντα. Η ποιότητα ζωής, σύμφωνα με το Διεθνές Συμβούλιο της Γαλλικής Γλώσσας, ορίζεται ως η σωματική και ψυχολογική

κατάσταση του ανθρώπου που του δίνει την αίσθηση της ικανοποίησης σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον.

Αν και οι έννοιες γύρω από την ανθρώπινη ευημερία, ευτυχία και ποιότητα ζωής δεν είναι νέες, μερικές από αυτές ~~τις έννοιες~~ έχουν διαφορετική εννοιολογική σημασία. Θεωρήσεις περί ευτυχίας ήταν πάντα το αντικείμενο των φιλοσόφων, θεολόγων και επιστημόνων.

Συστηματική θεώρηση της ευτυχίας συναντάμε στους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, οι οποίοι άσκησαν θετική επίδραση στη δυτική σκέψη. Ο Αριστοτέλης στην Ηθική ασχολείται με τη φύση της ανθρώπινης συμπεριφοράς ταυτίζοντας ως σκοπό της επιθυμητής ανθρώπινης συμπεριφοράς την επιδίωξη του καλού. Ο σκοπός αυτός περιγράφεται με τον όρο “ευδαιμονία”.

Ο Αριστοτέλης θεωρούσε ότι η πιο ενάρετη πορεία του ανθρώπου ή η υψηλότερη φιλοδοξία του ήταν η ατομική επιδίωξη της ευεξίας, η οποία συνίστατο στην επίτευξη μιας φυσικής και ηθικής αρετής ζώντας μια κανονική ζωή. (Ross, 1993)

Σε αντίθεση με τη σημασία της έννοιας “ευδαιμονία”, αποδόθηκε η λέξη στους νεότερους χρόνους ως “ευτυχία” και κατανοήθηκε πολύ συχνά με μια επικουρική αίσθηση, σαν μια επιθυμητή κατάσταση στην προσπάθεια ενός ατόμου να αποκτήσει υπεροχή στην ικανοποίηση έναντι του πόνου στην προσωπική, κοινωνική και οικονομική ζωή.

Σύμφωνα με τον Campbell, τα Δυτικά Έθνη έχουν αναπτύξει στατιστικές μεθόδους επί σειρά ετών για την εξακρίβωση των επιπέδων ευημερίας των πολιτών τους και για το μέγεθος εκπλήρωσης των αναγκών τους. Οι στατιστικές αυτές μέθοδοι σχετίζονται με οικονομικές διαστάσεις της ζωής, περιλαμβάνοντας στοιχεία μηνιαίων αποδοχών, παραγωγής και πώλησης αγαθών και ισολογισμούς εμπορικών δραστηριοτήτων. Ο ίδιος ερευνητής υποθέτει ότι ο κύριος λόγος επικέντρωσης του ενδιαφέροντος στις οικονομικές μετρήσεις, είναι η ευκολία με την οποία τέτοιου είδους πληροφορίες συλλέγονται. Ο προσδιορισμός του επιπέδου ποιότητας ζωής τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο αξιολογείται κυρίως μέσω οικονομικών, κοινωνικών (αντικειμενικών) και υποκειμενικών παραμέτρων. (Campbell, 1976)

Για τη μέτρηση της ποιότητας ζωής είναι αναγκαίο να πραγματοποιηθούν αρκετές παραδοχές καθώς και συγκεκριμένη οριοθέτηση της περιοχής μελέτης γνωρίζοντας σχεδόν σε απόλυτο βαθμό τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Για παράδειγμα στις κοινωνίες της Ανατολής που το θρησκευτικό πνεύμα είναι έντονο κατά κύριο λόγο, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην ποιότητα ζωής των κατοίκων σε αντίθεση με τις κοινωνίες της δύσης που παρατηρείται μια φθίνουσα πορεία του θρησκευτικού αυτού φαινομένου (Λυγερός, 2016). Συγκεκριμένα, για την περιοχή

μελέτης της παρούσας εργασίας που είναι ο ελλαδικός χώρος, ένα μοντέλο που δημιουργήθηκε από το πανεπιστήμιο Θεσσαλίας αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό την πραγματικότητα. Το μοντέλο, σύμφωνα με τους δημιουργούς του, εξετάζει την ποιότητα ζωής στις ελληνικές πόλεις μέσα από πενήντα δείκτες σε δέκα βασικούς τομείς ζωής της ελληνικής επικράτειας. Το μοντέλο DPRD 50, είναι το πρώτο αναλογικό μοντέλο μέτρησης της ποιότητας ζωής στον αστικό χώρο.

Επειδή όμως ταυτόχρονα ο όρος ποιότητα ζωής αναγνωρίζεται πλέον ως ο καταλληλότερος για την περιγραφή των συνθηκών διαβίωσης είτε σε επίπεδο ατόμου είτε σε επίπεδο πόλης εξαιτίας της πολυδιάστατης φύσης του η ακαδημαϊκή έρευνα έχει αναπτύξει διάφορες μεθόδους για τη μέτρησή της. Στο συλλογικό επίπεδο, στο οποίο συμπεριλαμβάνεται η διαδικασία μέτρησης της π.ζ. στις πόλεις, επικρατούν δύο κατηγορίες μεθόδων: οι υποκειμενικές και αντικειμενικές. Οι πρώτες βασίζονται στην προσωπική εκτίμηση της ευτυχίας και της αυτοπραγμάτωσης ενώ οι δεύτερες σε ποσοτικοποιήσιμες εκδοχές των οικονομικών και κοινωνικών δεικτών. (Δέφνερ & Ψαθά, 2013)

Οι βασικές κατηγορίες των κριτηρίων αξιολόγησης της ποιότητας ζωής του DPRD 50 είναι αρχικά το οικονομικό περιβάλλον που επικρατεί στην περιοχή μελέτης. Η οικονομική κατάσταση μιας περιοχής, προβάλλεται από διάφορες ποσοτικές και ποιοτικές μεταβλητές όπως το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα, την μέση κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος ανά νοικοκυριό, την αναλογία επενδύσεων με βάση τον πληθυσμό, το κόστος διαβίωσης καθώς και τις εισοδηματικές ανισότητες που επικρατούν σε μια κοινωνία.

Στη συνέχεια εξετάζεται το φυσικό περιβάλλον, του οποίου ο ρόλος σηματοδοτείται ως βασικός για τη διαβίωση των ανθρώπων μέσα στην κοινωνία. Η διαχείριση των απορριμμάτων, η ποιότητα του νερού και της ατμόσφαιρας, η διατήρηση και η προσβασιμότητα περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και τα κλιματικά στοιχεία της εκάστοτε περιοχής σχετίζονται άμεσα με το επίπεδο διαβίωσης.

Το κοινωνικό περιβάλλον και τα αίτια που το διαμορφώνουν, αποτελούν άκρως αξιολογικά χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας η οποία διακατέχεται από υψηλό επίπεδο διαβίωσης. Η εγκληματικότητα, το δημογραφικό προφίλ, το επίπεδο εκπαίδευσης και ειδικότερα στην ελληνική κοινωνία η οικογενειακή κατάσταση είναι τα σημαντικότερα αίτια δημιουργίας του κοινωνικού περιβάλλοντος.

Στον αστικό, κατά κύριο λόγο, χώρο το δομημένο περιβάλλον συνιστά καθοριστικό παράγοντα εύρυθμης λειτουργίας της κοινωνίας. Διάφορα ποσοστά και δείκτες με βάση την κατοικία αποτυπώνουν σε μεγάλο βαθμό τις συνθήκες που επικρατούν στον αστικό ιστό. Οι τιμές πώλησης της γης, το ποσοστό ιδιόκτητης γης, τα τετραγωνικά μέτρα κατοικίας ανά κάτοικο καθώς και η ύπαρξη αξιοσημείωτων

στοιχείων αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είναι κάποια από τα δείγματα που παρουσιάζουν την κατάσταση του δομημένου περιβάλλοντος.

Συμπληρωματικά με το δομημένο περιβάλλον ακολουθεί το αστικό και περιαστικό πράσινο καθώς και η κάλυψη του δομημένου χώρου. Το ποσοστό κάλυψης πρασίνου στο σύνολο του αστικού ιστού, η προσβασιμότητα των χώρων πρασίνου και αναψυχής γύρω από τον αστικό ιστό και οι δαπάνες που πραγματοποιούνται από τους αρμόδιους φορείς για τη συντήρηση και την επέκταση αυτών καθιστούν βασικούς παράγοντες μελέτης του δημόσιου χώρου.

Οι τεχνικές υποδομές και οι κοινωνικές, οι οποίες βελτιώνουν το κοινωνικό περιβάλλον απαρτίζουν δυναμικούς παράγοντες για την ευδαιμονία μιας κοινωνίας. Η προσβασιμότητα μιας πόλης, μέσα από τη σύνδεσή της με τα εθνικά και διεθνή δίκτυα συγκοινωνιών διαδραματίζει έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες ευημερίας των κατοίκων σε όλα τα επίπεδα της διαβίωσής τους. Ακόμη, οι κοινωνικές υποδομές όπως η ύπαρξη ΚΑΠΗ και οίκων ευγηρίας, οι παιδικοί σταθμοί και τα ποσοστά αυτών βάσει των ηλικιακών ομάδων που αναφέρονται προβάλλουν τις παροχές της εκάστοτε πόλης προς τους δρώντες μέσα στον αστικό ιστό της.

Η ομαλότητα της λειτουργίας ενός κοινωνικού συνόλου εξαρτάται άμεσα από την σωματική και ψυχική υγεία του σώματος που το αποτελεί. Σε αυτό το επίπεδο, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη συνιστά τον σπουδαιότερο παράγοντα για την ομαλότητά του. Οι νοσοκομειακές κλίνες ανά χίλιους κατοίκους, τα φαρμακεία και οι ιδιώτες γιατροί καθώς και η ακτίνα εξυπηρέτησης όλων των παραπάνω συνδράμουν στην ποσοτικοποίηση και στη μέτρηση αυτού του παράγοντα. Τέλος, η παροχή τριτοβάθμιας ιατρικής περίθαλψης σηματοδοτεί το υψηλό επίπεδο επιστημονικής κατάρτισης το οποίο προσδίδει ασφάλεια και σιγουριά στους πολίτες πέραν της περίθαλψης. Το ιατρικό έργο υποστηρίζεται από σύγχρονο και εξειδικευμένο εξοπλισμό με υψηλό κόστος λειτουργίας και συντήρησης. Η τριτοβάθμια περίθαλψη αφορά περιορισμένο αριθμό παιδιών, ωστόσο, απευθύνεται σε μεγάλες ομάδες πληθυσμού (υγειονομικές περιφέρειες) ως κέντρο αναφοράς για εξειδικευμένα νοσήματα.

Η εκπαίδευση, ως πυλώνας που στηρίζεται μια κοινωνία για να αναπτυχθεί, αποτελεί σημαντικό συστατικό διαμόρφωσης μιας ικανοποιητικού επιπέδου ποιότητα διαβίωσης. Το ποσοστό αναλφαβητισμού ενός πληθυσμού, ο αριθμός διδασκόντων σε αναλογία με τους μαθητές, το πλήθος πανεπιστημιακών τμημάτων και η μέση επίδοση στις πανελλήνιες εξετάσεις είναι κάποιοι δείκτες που προσμετρούν και ποσοτικοποιούν την ποιότητα της εκπαίδευσης μια περιοχής.

Σε συνδυασμό με την εκπαίδευση, στη διαμόρφωση του πνεύματος συνδράμει και το πολιτιστικό περιβάλλον που επικρατεί σε μια κοινωνία. Για να καταφέρει λοιπόν μια κοινωνία να προάγει το πολιτιστικό της ιδεώδες απαραίτητη είναι η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου καθώς και πολιτιστικών υποδομών. Τα μουσεία, οι χώροι

εκθέσεων τέχνης, οι μουσικές σκηνές συνδυαστικά με τον αριθμό ατόμων που παρακολουθεί τα εκάστοτε πολιτιστικά γεγονότα διαμορφώνουν το πολιτιστικό προφίλ της κάθε γειτονίας ή πόλης ή γενικότερα περιοχής.

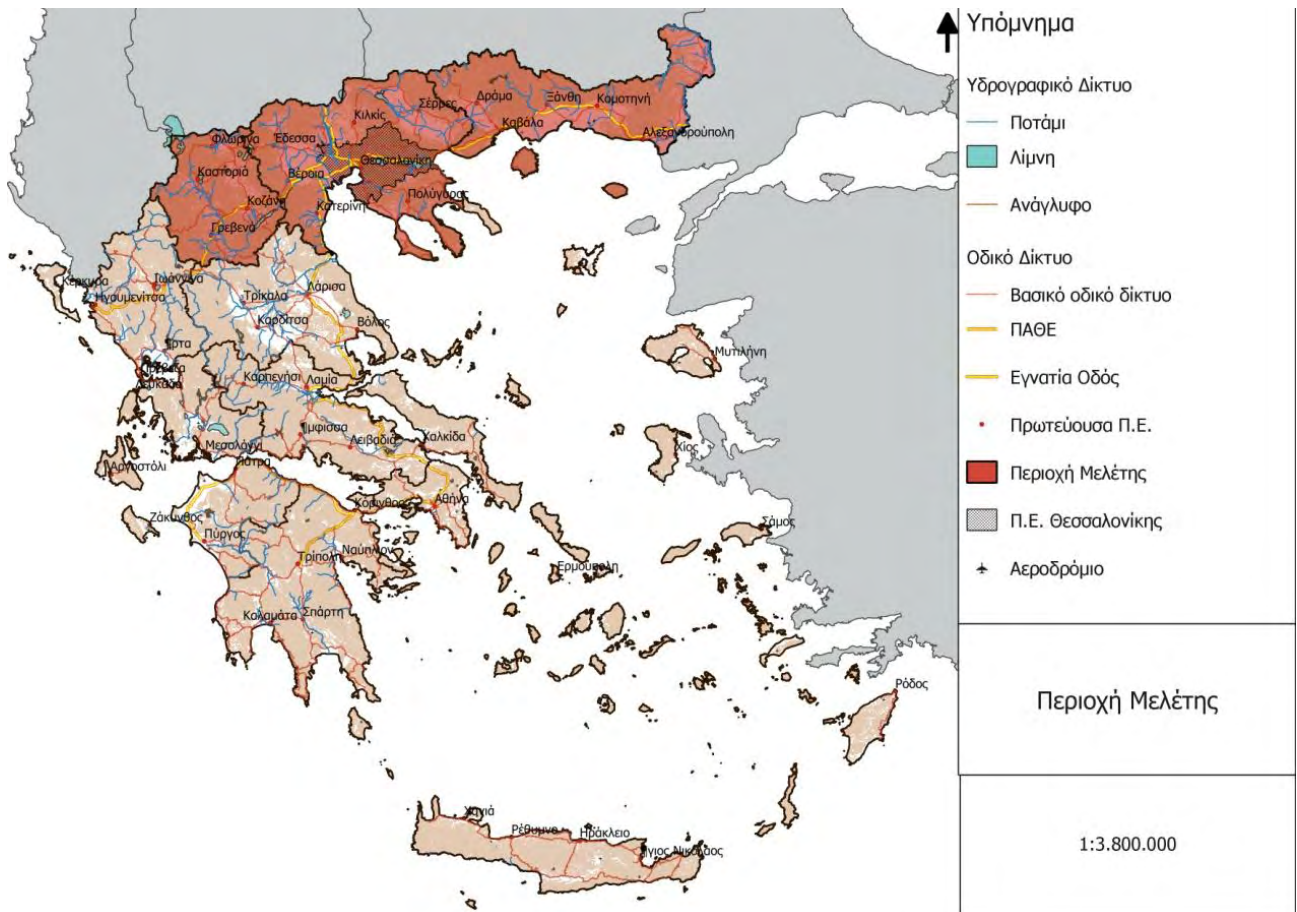
Τέλος, η κυκλοφορία πεζών και οχημάτων μέσα στον αστικό ιστό αλλά και στις περιαστικές περιοχές παίζει σημαίνοντα ρόλο στην ομαλή καθημερινότητα των πολιτών. Ο περιορισμός των ατυχημάτων, η κυκλοφορία μέσων που δεν ρυπαίνουν το περιβάλλον όπως τα ποδήλατα, η στάθμευση των οχημάτων χωρίς την παρεμπόδιση της κυκλοφορίας και η ύπαρξη ποδηλατοδρόμων αποτελούν στόχους αλλά και μέσα μιας κοινωνίας που αντιλαμβάνεται τη σημαντικότητα του τομέα των συγκοινωνιών για την ευρυθμία της.

Τα προαναφερθέντα κριτήρια για την ποσοτική προσέγγιση της ποιότητας ζωής απορρέουν από το μοντέλο DPRD 50, το οποίο κατά κύριο λόγο στοχεύει στη μέτρηση της ποιότητας ζωής στον αστικό και περιαστικό χώρο. Έτσι, γίνεται αντιληπτό πως για την ύπαιθρο χώρα πολλά από αυτά να μη βρίσκουν απόλυτη εφαρμογή καθώς ο παράγοντας απόσταση παίζει καθοριστικό ρόλο. Στην παρούσα εργασία θα γίνει προσπάθεια όσον το δυνατό καλύτερης προσέγγισης και μέτρησης της ποιότητας ζωής στο γεωγραφικά διαμερίσματα της Μακεδονίας και της Θράκης. Γι' αυτό το σκοπό θα προστεθούν και κάποια ακόμη κριτήρια και σύνθετοι δείκτες που θα είναι ικανά να καλύψουν όλο το απαραίτητο εύρος της περιοχής μελέτης.

Συμπερασματικά, γίνεται προσαρμογή της παραπάνω προσέγγισης στον ύπαιθρο χώρο λαμβάνοντας υπόψη, εκ των προτέρων τις ιδιαιτερότητες της περιοχής μελέτης. Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, δεν γίνεται να εφαρμοστεί ένα ίδιο μοντέλο σε όλες τις περιοχές του ύπαιθρου χώρου εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων τους. Όπως συχνά τόνιζει ο κ. Η. Μπεριάτος «στην ιατρική και στη χωροταξία όλα πρέπει να εξετάζονται κατά περίπτωση» (Μπεριάτος, 2013).

4: Καθορισμός περιοχής μελέτης

Αν η παραδοχή πως «στην ιατρική και στη χωροταξία όλα πρέπει να εξετάζονται κατά περίπτωση» (Μπεριάτος, 2013), γίνει αποδεκτή, τότε είναι σημαντικός ο σαφής καθορισμός της περιοχής μελέτης, η οποία θα αποτελέσει το αντικείμενο ανάλυσης της εργασίας και εφαρμογής των αποτελεσμάτων.

Χάρτης 1, πηγές: (Geodata), ίδια επεξεργασία

4.1: Γενικά χαρακτηριστικά

Η αρχική προσπάθεια ήταν η εύρεση στοιχείων και η εφαρμογή της ανάλυσης για ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, εξαιρουμένων των περιοχών της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης οι οποίες αποτελούν μητροπολιτικές περιοχές και εξ'ορισμού του θέματος της εργασίας αποκλείονται, καθώς η έρευνα καταπιάνεται κατά κύριο λόγο με την «τοπική ανάπτυξη» και του υπαιθρου χώρου. Στην πορεία της εργασίας έγινε αντιληπτό πως η προσδοκία της αναζήτησης των απαραίτητων στοιχείων σε πανελλαδικό εύρος ήταν αδύνατη καθώς η απουσία συγκροτημένων βάσεων δεδομένων και η ανάγκη συλλογής τους από μια πληθώρα οργανισμών, φορέων και αρχείων σε διοικητικό επίπεδο καλλικράτειου δήμου φάνταζε και ήταν γεγονός απραγματοποίητο. Επίσης, η μορφολογία του εδάφους, τα δεκαέξι χιλιάδες τριακόσια (16300) χιλιόμετρα ακτογραμμής, και τα δεκάδες κατοικημένα νησιά θα

αποτελούσαν σκόπελο, η οποία θα ξεπερνιούνταν με αναγκαστικές γενικεύσεις και υποθέσεις εργασίας (CIA, 2016).

Με βάση τα παραπάνω η έρευνα επικεντρώθηκε σε ένα συγκεκριμένο τμήμα του ελλαδικού χώρου και ειδικότερα στη βόρεια Ελλάδα. Η περιοχή μελέτης περιλαμβάνει τις περιφέρειες Αν. Μακεδονίας και Θράκης, Κεντρικής Μακεδονίας και Δυτικής Μακεδονίας. Ο καθορισμός αυτών των δύο γεωγραφικών διαμερισμάτων προήλθε καθώς αποτελούν αντιπροσωπευτικό δείγμα του ελλαδικού χώρου. Πληρούν δηλαδή κάποια κριτήρια που η έρευνα τα θεωρεί απαραίτητα για τη διεκπαιρέωσή της. Κάποια από τα βασικά είναι:

- Ύπαρξη παραθαλάσσιων δήμων, αλλά και ορεινών που χωροθετούνται σε μεγάλη απόσταση από τη θάλασσα, όπως για παράδειγμα ο δήμος Καστοριάς ή ο δήμος Δεσκάτης
- Τα δύο αυτά γεωγραφικά διαμερίσματα καταλαμβάνουν σχεδόν το ένα τρίτο (1/3) της έκτασης του ελλαδικού χώρου και το ποσοστό δεκαπέντε τοις εκατό (15%) του πληθυσμού της χώρας
- Επαρκής και συνάμα αντιπροσωπευτικός αριθμός καλλικράτειων δήμων τη δημιουργία πολυκριτηριακού μοντέλου, δηλαδή ικανοποιητικός αριθμός παρατηρήσεων
- Τέλος, ύπαρξη ενδιαφέροντος από τον εκπονούντα την εργασία τούτη, καθώς η περιοχή καταγωγής του είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την περιοχή μελέτης

Περιφέρεια	Έκταση (στρμ)	Ποσοστό %
Ανατ. Μακεδονίας και Θράκης	14157750	10,7
Αττικής	3808101	2,9
Βορείου Αιγαίου	3835899	2,9
Δυτικής Ελλάδος	11350171	8,6
Δυτικής Μακεδονίας	9451406	7,2
Ηπείρου	9203217	7,0
Θεσσαλίας	14036646	10,6
Ιονίων Νήσων	2306930	1,7
Κεντρικής Μακεδονίας	19146160	14,5
Κρήτη	8335880	6,3
Νοτίου Αιγαίου	5285986	4,0
Πελοποννήσου	15489956	11,7
Στερεάς Ελλάδος	15549311	11,8
Σύνολο	131957413	100,0

Πίνακας 1, Πηγή: (Περιφέρεια Ηπείρου, 2010), ίδια επεξεργασία

Η συνολική έκταση των δύο υπό μελέτη γεωγραφικών διαμερισμάτων ανέρχεται στα 42755 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Παρ'όλα αυτά, η συνολική έκταση της

περιοχής μελέτης θα υπάρξει κατά τι μειωμένο καθώς δεν θα εμπεριέχεται σε αυτή η περιφερειακή ενότητα Θεσσαλονίκης και το Άγιο Όρος. Στον επόμενο πίνακα φαίνεται η ακριβής έκταση της περιοχής μελέτης:

Περιοχή	Μακεδονία & Θράκη	Π.Ε. Θεσσαλονίκης	Άγιον Όρος	Περιοχή μελέτης
Έκταση (σε τετραγ. Χλμ)	42755	3683	336	38736

Πίνακας 2, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία

Με έκταση 38736 τ.χλμ η περιοχή μελέτης καλύπτει το είκοσι εννέα (29%) τοις εκατό της συνολικής έκτασης της χώρας. Η περιφερειακή ενότητα Θεσσαλονίκης δεν λαμβάνεται υπόψη δεδομένου ότι αποτελεί μητροπολιτικό κέντρο και ενδεχομένως τόπο προέλευσης της εσωτερικής μετανάστευσης για την περιοχή που εξετάζεται.

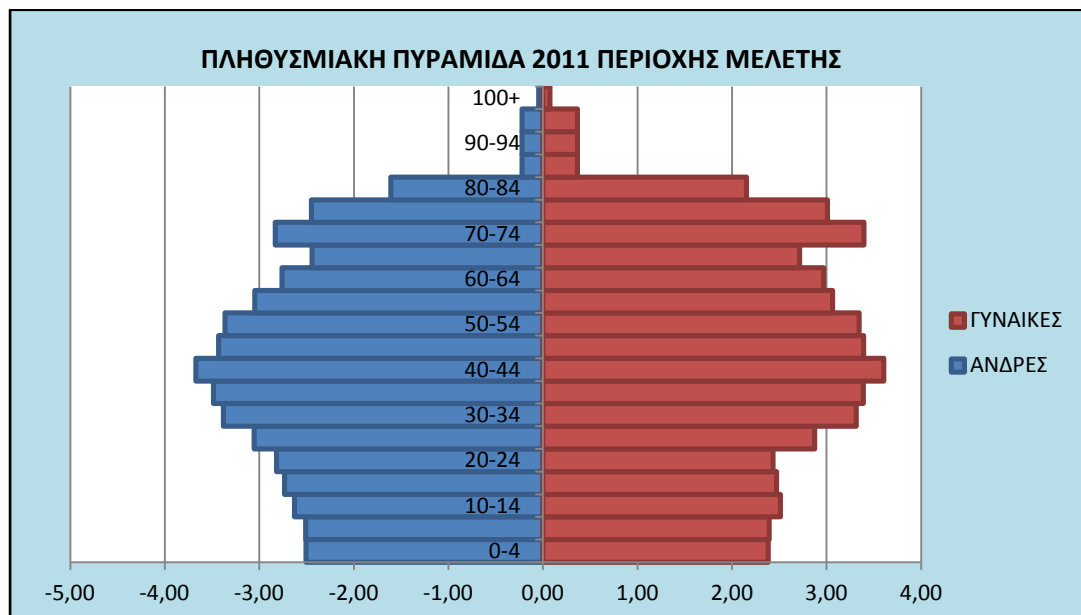
Από την απογραφή του μόνιμου πληθυσμού το 2011, όπως φαίνεται και στον προηγούμενο πίνακα, προκύπτει πως η περιοχή μελέτης εμπεριέχει το 15,36% του πληθυσμού ολόκληρης της χώρας, ποσοστό το οποίο ανέρχεται σε ένα εκατομμύριο εξακόσιες εξήντα μία χιλιάδες εξακόσιους δεκαοχτώ μόνιμους κατοίκους. Ο αριθμός αυτός διασφαλίζει πως υπάρχει μια σχετική βεβαιότητα για τις παρατηρήσεις και τα αποτελέσματα που αυτές θα δώσουν, καθώς είναι ένα ισχυρό πληθυσμιακό μέγεθος συναρτήσει της ελληνικής πραγματικότητας.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ 2011	ΠΟΣΟΣΤΟ % ΕΠΙ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΟΥ
ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ	608182	5,62
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	283689	2,62
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ¹	769747	7,12
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	679797	6,28
ΑΤΤΙΚΗΣ	3828435	35,40
ΗΠΕΙΡΟΥ	336857	3,11
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	732763	6,77
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	207855	1,92
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	199231	1,84
ΚΡΗΤΗΣ	623066	5,76
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	309015	2,86
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	577904	5,34
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	547391	5,06
Π.Ε. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ & ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ	1112362	10,28
ΣΥΝΟΛΟ ΧΩΡΑΣ	10816294	100,00

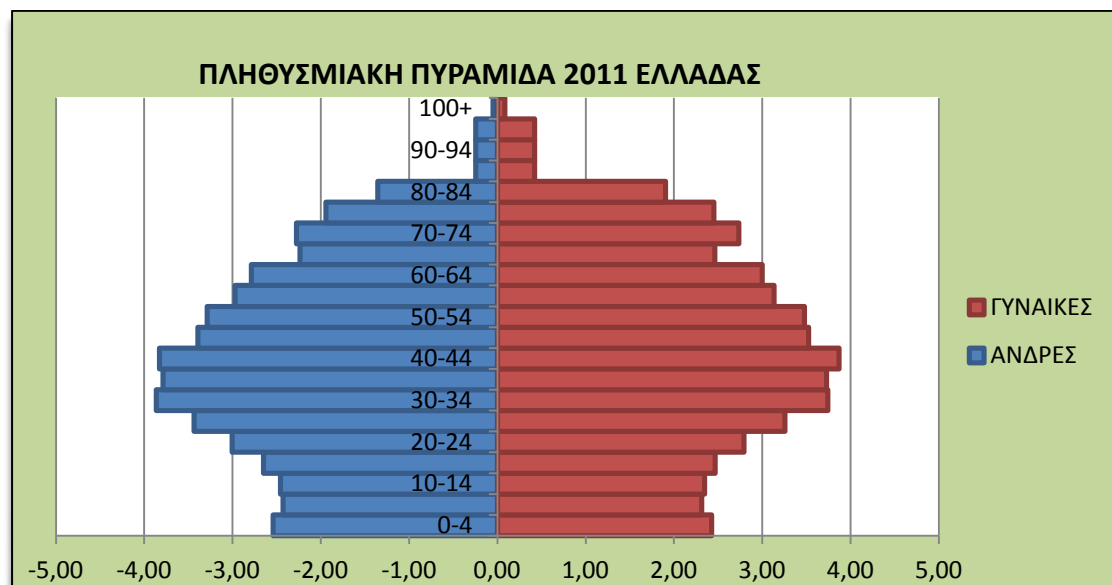
Πίνακας 3, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία

¹ Από τον πληθυσμό της περιφέρειας της Κεντρικής Μακεδονίας έχει αφαιρεθεί ο πληθυσμός του νομού Θεσσαλονίκης και του Αγίου Όρους καθώς δεν εμπεριέχονται στην περιοχή μελέτης.

Όσο αναφορά το δημογραφικό προφίλ της περιοχής μελέτης σε επίπεδο ηλικιακών ομάδων, το ποσοστό των ανδρών (49,4%) είναι σχεδόν ίδιο με το ποσοστό των γυναικών (50,6%) επί του συνολικού πληθυσμού εντός των ορίων της περιοχής μελέτης (Γράφημα 2). Επίσης, στην πυραμίδα των ηλικιών, η οποία κατανέμει τον πληθυσμό σύμφωνα με την ηλικία και το φύλο, απεικονίζεται πως ο υπό μελέτη πληθυσμός τείνει ή είναι ήδη «γεροντικός». Η μορφή που έχει πάρει η πυραμίδα, μορφή «σβούρας», καταδεικνύει πως εδώ και μερικές δεκαετίες υπάρχει πτώση της θνησιμότητας και παράλληλα μείωση της γονιμότητας. Το γεγονός αυτό είναι χαρακτηριστικό βιομηχανικών κοινωνιών (Κοτζαμάνης, Στοιχεία δημογραφίας, 2009).

Γράφημα 1, Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία.

Γράφημα 2, , Πηγή: (e-Demography), ίδια επεξεργασία

Η σύγκριση των παραπάνω πυραμίδων αναδεικνύει ορισμένες διαφορές, όμως εμφανίζονται και σημαντικές ομοιότητες. Όπως λοιπόν προκύπτει από την αντιπαράθεση των δύο πληθυσμιακών πυραμίδων, που αφορούν δύο διαφορετικές περιοχές για την ίδια χρονική στιγμή (πληθυσμός 2011), και οι δύο περιπτώσεις παρουσιάζουν σημαντικές ομοιότητες. Η πυραμίδα που αφορά την Ελλάδα έχει ξεκάθαρο σχήμα «σβούρας» το οποίο είναι χαρακτηριστικό ενός γεροντικού πληθυσμού. Το ίδιο συμβαίνει και στην περιοχή μελέτης με τη διαφορά πως διαθέτει μια σχετικά σημαντική δυναμικότητα στις ηλικιακές ομάδες από μηδέν έως είκοσι τέσσερα έτη (0-24) γεγονός που καταδεικνύει πως υπάρχει μια νεανική πληθυσμιακή βάση. Σε αντίθεση με την περιοχή μελέτης, ο ελλαδικός χώρος στις ίδιες ηλικιακές κλάσεις, προβάλλει μια σχετική μείωση αν και η πρώτη ηλικιακή κλάση (0-4) είναι σχεδόν ίδια με αυτή της περιοχής μελέτης. Στις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες και οι δύο πληθυσμιακές πυραμίδες έχουν παρόμοια πορεία χωρίς κάποια σημαντική διαφορά.

4.2: Φυσικο-γεωγραφικά χαρακτηριστικά

Η περιοχή μελέτης καταλαμβάνει ολόκληρο το βόρειο και βορειοανατολικό μέρος του ελλαδικού χώρου. Για την καλύτερη ανάλυση των γεωγραφικών χαρακτηριστικών της περιοχής, μπορεί να γίνει εύκολος διαχωρισμός της συνολικής περιοχής στις τρεις περιφέρειες από τις οποίες αποτελείται, την περιφέρεια Αν. Μακεδονίας & Θράκης, την περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και αυτή της Δυτικής Μακεδονίας. Ξεκινώντας από τα ανατολικά προς τα δυτικά, συναντάται αρχικά η περιφέρεια Αν. Μακεδονίας & Θράκης, η οποία γεωγραφικά χαρακτηρίζεται από ένα δυϊσμό ορεινών και παραθαλάσσιων περιοχών που διαμορφώνεται από τον ορεινό όγκο της Ροδόπης, τα όρη της Λεκάνης και το Παγγαίο. Έτσι, σχηματίζονται εσωτερικές πεδιάδες και λεκάνες καθώς και παραθαλάσσιες πεδινές περιοχές. Η Περιφέρεια διατρέχεται από σημαντικούς ποταμούς όπως ο Έβρος και ο Νέστος, συγκεκριμένα, ο Έβρος αποτελεί το φυσικό και νομικό χερσαίο σύνορο μεταξύ της Ελλάδας και της Τουρκίας. Επίσης, στην Περιφέρεια περιλαμβάνονται δύο νησιά, η Θάσος και η Σαμοθράκη, τα οποία εκτός από τοπία ιδιαίτερου φυσικού ενδιαφέροντος, αποτελούν σημαντικό πόλο έλξης τουριστών (Περιφερειακό Πλαίσιο Αν. Μακεδονίας & Θράκης, 2003).

Επόμενη κατά σειρά είναι η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, η οποία βρίσκεται στο κέντρο των βόρειων περιφερειών της χώρας. Στην περιφέρεια χωροθετείται το μητροπολιτικό κέντρο της Θεσσαλονίκης, το οποίο όπως έχει προαναφερθεί δεν εντάσσεται στην περιοχή μελέτης της παρούσας εργασίας. Εντός της περιφέρειας, διέρχεται ο «παραδοσιακός» αναπτυξιακός άξονας ΠΑΘΕ, αλλά και ο αναδυόμενος κατά μήκος της Εγνατίας άξονας. Στην προέκταση του ΠΑΘΕ προς το βορρά, βρίσκεται η κύρια οδική και σιδηροδρομική «πύλη» της χώρας προς τα Βαλκάνια. Έτσι, η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας αποτελεί μια περιφέρεια η οποία συνδυάζει στοιχεία κεντρικότητας με στοιχεία συνοριακού χαρακτήρα. Στο βόρειο τμήμα της, η Περιφέρεια, διαχωρίζεται από τις γειτονικές χώρες, ΠΓΔΜ και

Βουλγαρία, με ένα σύστημα ορεινών όγκων το οποίο διακόπτεται από τις κοιλάδες των ποταμών Αξιού και Στρυμόνα. Η Περιφέρεια χωρίζεται έτσι, στον κύριο κορμό της, σε δύο πεδινά τμήματα το δυτικό και το ανατολικό ενώ στο νοτιότερο μέρος της βρίσκεται ο νομός Πιερίας στον οποίο υπάρχει το μεγαλύτερο τμήμα του Ολύμπου, του ψηλότερου ορεινού όγκου της χώρας (2918 μ. υψόμετρο). Νοτιοανατολικά, βρίσκεται ο νομός Χαλκιδικής, ένας νομός ο οποίος χαρακτηρίζεται από εξαιρετική γεωγραφική ποικιλία καθώς η εναλλαγή ορεινού και παραθαλάσσιου τοπίου είναι συνεχής. Ένα ακόμη χαρακτηριστικό γνώρισμα της Περιφέρειας, είναι το υδρογραφικό δίκτυο που υπάρχει εντός των συνόρων της. Μερικοί από τους σημαντικότερους ποταμούς της χώρας την διατρέχουν, όπως ο Αξιός, ο Λουδίας, ο Στρυμόνας και ο Αλιάκμονας. Τέλος, εξαιτίας του έντονου ανάγλυφου της αλλά και των πολλών ποταμών, συναντά κανείς και σημαντικές λίμνες όπως η Βεγορίτιδα και η Δοϊράνη (Περιφερειακό Πλαίσιο Κεντρικής Μακεδονίας, 2006).

Η δυτικότερη περιφέρεια που απαρτίζει την περιοχή μελέτης, είναι αυτή της Δυτικής Μακεδονίας. Η συγκεκριμένη περιφέρεια βρίσκεται στα βόρεια βορειοδυτικά σύνορα της Ελλάδας αποτελώντας, με κριτήρια την απόστασή της από τα μητροπολιτικά κέντρα της χώρας, την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, τη σημερινή προσβασιμότητά της αλλά και τη θέση της ως προς τον βασικό άξονα ανάπτυξης της χώρας, μια ακριτική περιφέρεια. Επιπλέον, είναι σημαντικό να τονιστεί πως η περιφέρεια της Δυτικής Μακεδονίας είναι η μοναδική περιφέρεια της χώρας χωρίς άμεση διέξοδο προς τη θάλασσα, ενώ γεωγραφικά χαρακτηρίζεται από σημαντικούς ορεινούς όγκους οι οποίοι δημιουργούς περικλειστές ομαλές εκτάσεις, τα λεγόμενα οροπέδια. Χαρακτηριστικό γεωμορφολογικό στοιχείο της περιφέρειας είναι οι λίμνες που δημιουργούνται από το έντονο ανάγλυφό της, όπως η Ορεστίδα και οι Πρέσπες. Η Περιφέρεια συνορεύει από τη βόρεια πλευρά της με την Αλβανία και την ΠΓΔΜ και στα δυτικά με την περιφέρεια Ηπείρου. Από την ανατολική πλευρά της συναντά την περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας και στα νότια την περιφέρεια Θεσσαλίας (Περιφερειακό Πλαίσιο Δυτικής Μακεδονίας, 2003).

Σύμφωνα με τα παραπάνω δεδομένα, γίνεται αντιληπτό πως η περιοχή μελέτης χαρακτηρίζεται από ποικιλία εδαφικής μορφολογίας, με μεγάλους ορεινούς όγκους, παράκτιες περιοχές, νησιωτικό χώρο, πεδινές εκτάσεις και έντονο υδρογραφικό δίκτυο. Επίσης, υπάρχουν περιοχές οι οποίες είναι ακριτικές και ίσως μειονεκτικές, αλλά και περιοχές που διακατέχονται από εύκολη προσβασιμότητα γεγονός που τις δίνει το πλεονέκτημα στην ενδογενή και εξωγενή ανάπτυξη εξαιτίας των παραδοσιακών αναπτυξιακών αξόνων. Εν κατακλείδι, η περιοχή μελέτης διαθέτει μια ποικιλομορφία γνωρισμάτων, τουλάχιστον γεωμορφολογικών, τα οποία τη βοήθησαν να αναπτύξει τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της που χρήζει μελέτης.

4.3: Διοικητική οργάνωση της περιοχής μελέτης

Η διοικητική δομή της περιοχής μελέτης ξεκινά από τις δύο Αποκεντρωμένες Διοικήσεις που περιλαμβάνονται μέσα σε αυτή, την Αποκεντρωμένη Διοίκηση

Μακεδονίας και Θράκης με έδρα τη Θεσσαλονίκη και την Αποκεντρωμένη Διοίκηση Ηπείρου και Δυτικής Μακεδονίας, με έδρα τα Ιωάννινα. Στη συνέχεια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, υφίστανται οι τρεις περιφέρειες, η περιφέρεια Αν. Μακεδονίας και Θράκης, η περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας και η περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας. Οι πρωτεύουσες των περιφερειών όπως αναφέρθηκαν είναι η Κομοτηνή, η Θεσσαλονίκη και Κοζάνη (Υπουργείο Εσωτερικών, 2017). Η περιοχή που εξετάζεται αποτελείται από σημαντικό αριθμό περιφερειακών ενοτήτων (πίνακας 4), ο αριθμός αυτός ανέρχεται σε δεκαέξι (16) περιφερειακές ενότητες σε ένα σύνολο εβδομήντα τεσσάρων (74) στο σύνολο της Ελλάδας, το ποσοστό αυτών είναι είκοσι δύο τοις εκατό (22%).

A/A	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ	ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ
1	Ροδόπης	Κομοτηνή
2	Δράμας	Δράμα
3	Έβρου	Αλεξανδρούπολη
4	Θάσου	Θάσος
5	Καβάλας	Καβάλα
6	Ξάνθης	Ξάνθη
7	Ημαθίας	Βέροια
8	Κιλκίς	Κιλκίς
9	Πέλλας	Έδεσσα
10	Πιερίας	Κατερίνη
11	Σερρών	Σέρρες
12	Χαλκιδικής	Πολύγυρος
13	Κοζάνης	Κοζάνη
14	Γρεβενών	Γρεβενά
15	Καστοριάς	Καστοριά
16	Φλώρινας	Φλώρινα

Πίνακας 4, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2017), ίδια επεξεργασία

Τέλος, η διοικητική οργάνωση της περιοχής μελέτης καταλήγει στο διοικητικό επίπεδο των καλλικράτειων δήμων. Οι καλλικράτειοι δήμοι αποτελούν τον πρώτο βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης και ως έκφραση της λαϊκής κυριαρχίας αποτελούν θεμελιώδη θεσμό του δημόσιου βίου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι δήμοι που βρίσκονται υπό εξέταση είναι πενήντα οχτώ (58). Ο πλήρης κατάλογος των δήμων και των πρωτευουσών τους παρατίθεται στο παράρτημα.

4.4: Φαινόμενη μετανάστευση και φυσικό ισοζύγιο για την περιοχή μελέτης

Η μετανάστευση αποτελεί, τις τελευταίες δεκαετίες, έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες ανακατανομής του πληθυσμού σε παγκόσμιο επίπεδο (Τζιαφέτας, 1985). Λαμβάνοντας υπόψη αυτό το δεδομένο, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως η χάραξη οποιασδήποτε πολιτικής για κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη

απαιτεί σαφή προσδιορισμό των παραγόντων, πάσης φύσεως, που συντελούν στο φαινόμενο της μετανάστευσης.

Στον ελλαδικό χώρο, τη δεκαετία 1971-1981 σημειώθηκαν σημαντικές μεταβολές του πληθυσμού, αφ' ενός σε ποσοτικό επίπεδο και αφετέρου σε ποιοτικό, γεγονός το οποίο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο φαινόμενο της μετανάστευσης και πιο συγκεκριμένα της εσωτερικής μετανάστευσης. Εκτός από την εσωτερική μετανάστευση, μερίδα του λέοντος στη σημαντική αυτή αλλαγή του δημογραφικού χαρακτήρα της χώρας καταλαμβάνει και το φυσικό ισοζύγιο. Το φυσικό ισοζύγιο ενός πληθυσμού είναι το σύνολο των γεννήσεων, σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, συν το σύνολο των θανάτων την ίδια χρονική περίοδο. Σε περίπτωση που οι γεννήσεις ξεπερνούν τους θανάτους, υπάρχει θετικό φυσικό ισοζύγιο, γεγονός το οποίο φανερώνει πως ο πληθυσμός αυξάνεται και ανανεώνεται, η αντίθετη περίπτωση αποτελεί χαρακτηριστικό ενός «γερασμένου» πληθυσμού (Κοτζαμάνης, ΕΔΚΑ, 2009).

Περιοχή	Πληθυσμός		Μεταβολή (%)	Δείκτες	
	1971	1981	1971-1981	Γεννήσεις	Θάνατοι
Αττική	2540200	3027300	19,2	2,04	0,92
Στερεά Ελλάδα	992200	1099500	10,8	1,67	0,99
Πελοπόννησος	986900	1012500	2,6	1,57	1,12
Ιόνιοι Νήσοι	184400	182600	-1,0	1,44	1,35
Ήπειρος	310300	324500	4,6	1,66	0,93
Θεσσαλία	659900	695600	5,4	1,77	0,93
Μακεδονία	1890600	2121900	12,2	1,75	0,94
Θράκη	329500	345200	4,7	1,8	0,1
Νήσοι Αιγαίου	417800	428500	2,6	1,54	1,23
Κρήτη	456600	502100	10,0	1,81	1

Πίνακας 5, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2016), ίδια επεξεργασία

Η δεκαετία του '70 παρουσιάζει μεγάλη μεταβολή του πληθυσμού ανά γεωγραφικό διαμέρισμα, γεγονός που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον αριθμό των γεννήσεων που είναι αρκετά μεγαλύτερος από αυτόν των θανάτων. Οι μεγαλύτερες μεταβολές παρατηρούνται στην Αττική και στην Μακεδονία (η Αττική μελετάται χωριστά καθώς εκεί βρίσκεται η πρωτεύουσα που εκείνη την περίοδο δέχτηκε μεγάλες ροές πληθυσμού από την υπαίθρο χώρα). Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται από την παρατήρηση πως τη δεκαετία του '70 τα μεγάλα αστικά κέντρα, Αθήνα και Θεσσαλονίκη, ξεκίνησαν να δέχονται μεγάλο αριθμό πληθυσμού από όλη την υπόλοιπη χώρα. Ο έντονος αυτός βαθμός αστικοποίησης, με την παράλληλη αποδυνάμωση των αγροτικών περιοχών, εξηγείται σε μεγάλο βαθμό από τη διαφορά του επιπέδου διαβίωσης μεταξύ αστικών κέντρων και της αγροτικής γης. Είναι ενδιαφέρουσες και χαρακτηριστικές οι αφηγήσεις ατόμων που φωτογραφίζουν απόλυτα την κατάσταση που επικρατούσε ακόμη και την δεκαετία αυτή στις περιοχές

λίγο πιο μακριά από τα αστικά κέντρα. Ο Γ. είναι ένας ηλικιωμένος κύριος ο οποίος έκανε το μεγάλο βήμα να φύγει από τον τόπο στον οποίο γεννήθηκε και μεγάλωσε και να αναζητήσει ένα καλύτερο επίπεδο διαβίωσης: «Στο χωριό η κατάσταση ήταν απαίσια... όλα μύριζαν από τα ζώα που είχαμε κάτω από τα σπίτια... το νερό δεν ήταν μέσα στα σπίτια και το ρεύμα δεν το είχαν όλοι... τα μεροκάματα ήταν δεκάρες, για ένα κομμάτι ψωμί δουλεύαμε και οι μαστόροι και εμείς οι καρφάδες. Έτσι πήγα στη Θεσσαλονίκη, από ένα γνωστό βρήκα δουλεία στις οικοδομές και σε ένα χρόνο πήρα και τη γυναίκα μου με τα παιδιά εκεί. Πέρασα ωραία στη Θεσσαλονίκη... κάναμε λεφτά με τη γυναίκα μου... ζήσαμε». Στο ίδιο μήκος κύματος και οι δηλώσεις του Ν. που έφυγε από το χωριό του μόνος του για να σπουδάσει αυτό που αγαπούσε: «Ο πατέρας μου με ήθελε να δουλεύω συνέχεια στα χωράφια, δεν τη μπορούσα αυτή τη ζωή, ήθελα να μάθω γράμματα, τα αγαπούσα. Δεν μπορούσα να ζω με το μεροδούλι μεροφάι μια ζωή όπως ο πατέρας μου. Έφυγα, πήγα στην Αθήνα, ένας θεός μου με βοήθησε στην αρχή, γράφτηκα στη σχολή και έπιασα και μια δουλεία για τα έξοδά μου. Σε δύο χρόνια έστειλα λεφτά στο χωριό και νοίκιαζα δικό μου σπίτι. Ευτυχώς όλα πήγα καλά και η απόφαση να φύγω τότε ήταν ότι πιο σωστό έχω διαλέξει στη ζωή μου... μου το είπε και ο πατέρας μου μετά από χρόνια».

Από αυτές τις ενδεικτικές περιπτώσεις γίνεται αντιληπτό πως ήταν για πολλούς ανθρώπους εκείνη την εποχή μονόδρομος η μετακίνηση σε κάποιο αστικό κέντρο. Αποτέλεσμα λοιπόν αυτών των μετακινήσεων είναι η σημερινή κατάσταση των αστικών κέντρων και ο πολυεπίπεδος μαρασμός της υπαίθρου. Παρ' όλα αυτά, όπως θα φανεί σε επόμενο κεφάλαιο υπάρχουν αρκετά παραδείγματα αναγεννημένης υπαίθρου αλλά και, τουλάχιστον από πληθυσμιακή οπτική, πολλές περιοχές με ενεργητικότερο πληθυσμιακό δυναμικό.

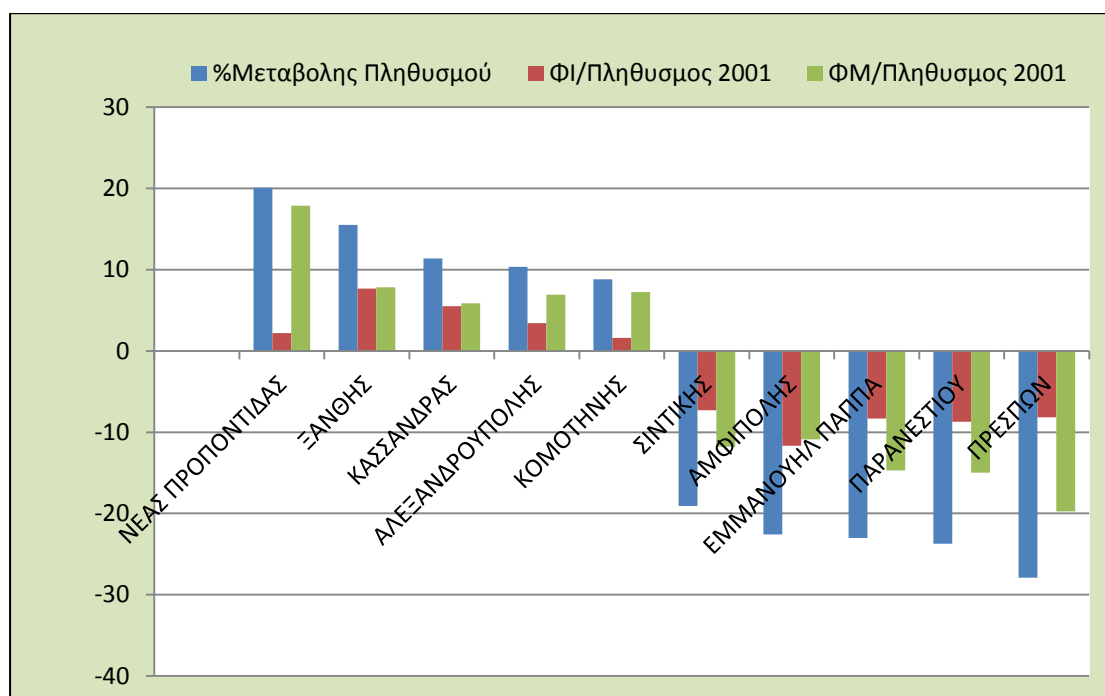
Η περιοχή μελέτης ακολουθεί και αυτή με τη σειρά της την πορεία που ακολούθησε ο πληθυσμός σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια, με μεγάλες συγκεντρώσεις στα αστικά κέντρα και «γερασμένο» πληθυσμό στον αγροτικό χώρο. Από την άλλη πλευρά όμως καθώς οι λίγοι πλέον δυναμικοί δήμοι συγκεντρώνονται στον ηπειρωτικό χώρο, σε τμήμα της Κεντρικής Μακεδονίας και της Θράκης και δευτερευόντως στη βόρεια Κρήτη και σε ένα μικρό αριθμό νησιών του Αιγαίου με υψηλή εξειδίκευση στον τουρισμό (Ντυκέν & Κοτζαμάνης, 2012).

Ορισμένοι δήμοι της περιοχής μελέτης, κατά τη δεκαετία 2001 – 2011, παρουσιάζουν «ακραίες» μεταβολές όπως προκύπτει από τον πίνακα 6 όπου έχουν απομονωθεί οι πέντε ακραίες θετικές και αρνητικές τιμές για να είναι εύκολο να διακριθούν τα έντονα προβλήματα καθώς και οι δυναμικές ζώνες ευκαιριών.

ΔΗΜΟΣ	% Μεταβολής Πληθυσμού (2001-2011)	ΦΙ / Πληθυσμος 2001	ΦΜ / Πληθυσμος 2001
ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	20,1	2,2	17,9
ΞΑΝΘΗΣ	15,5	7,7	7,8
ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ	11,4	5,5	5,9
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	10,3	3,4	6,9
ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	8,8	1,6	7,2
ΣΙΝΤΙΚΗΣ	-19,1	-7,3	-11,8
ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ	-22,6	-11,7	-10,9
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ	-23,0	-8,3	-14,7
ΠΑΡΑΝΕΣΤΙΟΥ	-23,7	-8,7	-15,0
ΠΡΕΣΠΩΝ	-27,9	-8,2	-19,7

Πίνακας 6, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2016), ίδια επεξεργασία

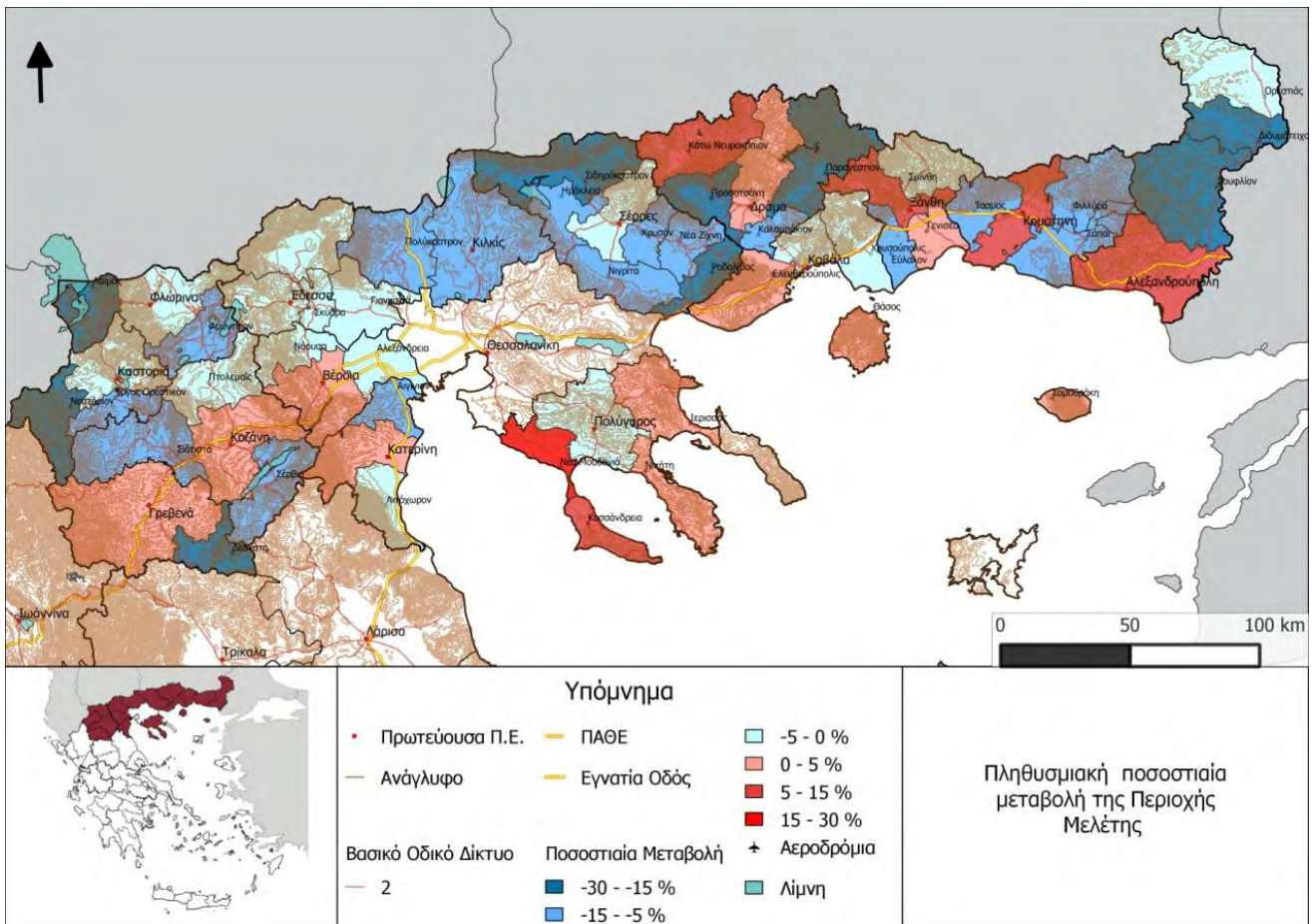
Η συνολική μεταβολή είναι αποτέλεσμα της πρόσθεσης του φυσικού ισοζυγίου και της φαινόμενης μετανάστευσης. Στους πιο δυναμικούς δήμους είναι εμφανές ότι η δημογραφική ανάπτυξη προκύπτει σχεδόν αποκλειστικά από την εγκατάσταση νέου πληθυσμού (ποσοστό φαινόμενης μετανάστευσης πολύ θετικό). Αντίθετα, για τους πιο «προβληματικούς» δήμους, η εξέλιξη είναι αποτέλεσμα του συνδυασμού του φυσικού ισοζυγίου και της φαινόμενης μετανάστευσης.

Γράφημα 3

Στην περιοχή μελέτης, κατά τη δεκαετία 2001-2011, σημειώθηκε μικρή μείωση πληθυσμού της τάξης του δύο τις εκατό (2%), γεγονός που οφείλεται σε μια

σημαντική αρνητική πορεία του φυσικού ισοζυγίου σε συνδυασμό με τη μη προσέλκυση νέου πληθυσμού καθώς η τιμή του ποσοστού της φαινόμενης μετανάστευσης τείνει στο μηδέν (0%). Το 30% των δήμων που αντιπροσωπεύει και το ίδιο ποσοστό του πληθυσμού της περιοχής μελέτης προσελκύει πληθυσμό. Αντίθετα, στο 59% των δήμων που περιέχουν το πενήντα δύο τις εκατό (52%) του πληθυσμού παρατηρείται δημογραφική συρρίκνωση, ενώ στο υπολειπόμενο ποσοστό διακρίνεται μια σχετική σταθερότητα (βλέπε πίνακα στο παράρτημα).

Χάρτης 2, πηγές: (Geodata), ίδια επεξεργασία

Οι δήμοι που προσελκύουν πληθυσμό, παρουσιάζουν θετική φαινόμενη μετανάστευση, με αποτέλεσμα, δεδομένου ότι η πλειονότητα των δήμων προβάλλει αρνητικό φυσικό ισοζύγιο, η ελκυστικότητα αυτών των δεκαεφτά δήμων οδήγησε σε μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού σε αυτή την ομάδα (από το 29% που υπήρχε το 2001 έφτασε στο 32% το 2011). Αυτή η σύγκριση ισχύει καθώς στη συντριπτική πλειοψηφία των δήμων υπάρχει αρνητικό φυσικό ισοζύγιο. Επίσης, η αρνητικότητα του φυσικού ισοζυγίου καταλήγει σε έντονο πρόβλημα στην ενδογενή δημογραφική δυναμική των δήμων.

Οι δήμοι που κατά κύριο λόγο διατηρούν πληθυσμό και έχουν θετικό πρόσημο στην μεταβολή τους είναι οι δήμοι που βρίσκονται στο παραλιακό μέτωπο της περιοχής μελέτης που όπως φαίνεται η αύξηση είναι της τάξης του δέκα τοις εκατό

(10%) κατά μέσο όρο. Επίσης, οι δήμοι που βρίσκονται στο άξονα της Εγνατίας Οδού διατηρούν και αυξάνουν κατά τι τον πληθυσμό τους καθώς ο οδικός αυτός άξονας, όπως θα παρατηρηθεί και στη συνέχεια αποτελεί σημαντικό πυλώνα στη ανάπτυξη της περιοχής μελέτης, με την ικανότητά του να ελαχιστοποιεί τις αποστάσεις και να αυξάνει τον βαθμό εγγύτητας των περιοχών.

Από την άλλη πλευρά, οι περιοχές που η μεταβολή πληθυσμού έχει αρνητικό πρόσημο, είναι οι περιοχές που βρίσκονται στην ενδοχώρα και συστηματικά οι συνοριακές περιοχές. Ο δήμος Πρεσπών και ο δήμος Νεστορίου παρουσιάζουν την μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση της τάξης του τριάντα τοις εκατό (30%). Χαμηλά επίπεδα μείωσης παρουσιάζουν οι δήμοι που πλαισιώνουν την περιοχή της Θεσσαλονίκης, όπως ο δήμος Κιλκίς και ο δήμος Αλεξάνδρειας καθώς η μητροπολιτική περιοχή είναι ένα σημείο δυναμικής έλξης του πληθυσμού.

5: Μεθοδολογική προσέγγιση

Η προσέγγιση που ακολούθησε για τη διερεύνηση του επίπεδου ποιότητας ζωής στην περιοχή της Μακεδονίας και της Θράκης βασίζεται σε μια πολυκριτηριακή ανάλυση.

Σε μια πρώτη φάση, προσδιορίστηκαν οι κύριες διαστάσεις που αναμένονται να έχουν άμεση επίπτωση στην ποιότητα ζωής των κατοίκων της περιοχής μελέτης. Οι έξι (6) διαστάσεις που επιλέχθηκαν είναι οι ακόλουθες:

1. **Υγεία – Πρόνοια:** η ομαλότητα της λειτουργίας ενός κοινωνικού συνόλου εξαρτάται άμεσα από την σωματική και ψυχική υγεία του σώματος που το αποτελεί. Σε αυτό το επίπεδο, η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη συνιστά τον σπουδαιότερο παράγοντα για την ομαλότητά του.
2. **Φυσικό περιβάλλον:** ο ρόλος του σηματοδοτείται ως βασικός για τη διαβίωση των ανθρώπων μέσα στην κοινωνία. Η διαχείριση των απορριμμάτων, η ποιότητα του νερού και της ατμόσφαιρας, η διατήρηση και η προσβασιμότητα περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και τα κλιματικά στοιχεία της εκάστοτε περιοχής σχετίζονται άμεσα με το επίπεδο διαβίωσης.
3. **Οικονομικό προφίλ, παραγωγικές δραστηριότητες:** η οικονομική ευημερία ενός τόπου αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό την ευρυθμία της λειτουργίας της κοινωνίας του. Οι παραγωγικές δραστηριότητες που συμβάλουν ή όχι στην τοπική οικονομία της περιοχής μελέτης προβάλλουν τους τομείς ειδίκευσης της αλλά και τις πιθανές ευκαιρίες σε κάθε παραγωγικό κλάδο.
4. **Κοινωνικό προφίλ, ασφάλεια, εκπαίδευση:** το κοινωνικό περιβάλλον και τα αίτια που το διαμορφώνουν, αποτελούν άκρως αξιόλογα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας η οποία διακατέχεται από υψηλό επίπεδο διαβίωσης. Η εγκληματικότητα, το δημογραφικό προφίλ, το επίπεδο εκπαίδευσης και ειδικότερα στην ελληνική κοινωνία η οικογενειακή κατάσταση είναι τα σημαντικότερα αίτια δημιουργίας του κοινωνικού περιβάλλοντος. Επίσης, η εκπαίδευση, ως πυλώνας που στηρίζεται μια κοινωνία για να αναπτυχθεί, αποτελεί σημαντικό συστατικό διαμόρφωσης μιας ικανοποιητικού επιπέδου ποιότητα διαβίωσης.
5. **Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος:** στη διαμόρφωση του πνεύματος συνδράμει και το πολιτιστικό περιβάλλον που επικρατεί σε μια κοινωνία. Για να καταφέρει λοιπόν μια κοινωνία να προάγει το πολιτιστικό της ιδεώδες απαραίτητη είναι η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου καθώς και πολιτιστικών υποδομών.
6. **Αστικό/δομημένο περιβάλλον, συγκοινωνίες:** οι καλύψεις γης στον αστικό ιστό, η πιθανή έλλειψη πρασίνου στο δομημένο χώρο και η χρήσεις των «ελεύθερων» κοινόχρηστων χώρων αποτελούν δείγματα μιας περιοχής που παρέχει στον μόνιμο κάτοικό της υψηλές προδιαγραφές διαβίωσης. Τέλος, οι μεγάλοι οδικοί άξονες αποτελούν δίκτυα σύνδεσης με άλλες περιοχές εκμηδενίζοντας τις αποστάσεις.

Σε μια δεύτερη φάση, επιλέχθηκε μια σειρά κριτηρίων προκειμένου να γίνει – έστω και έμμεσα - μια προσπάθεια «μέτρησης» της κάθε προαναφερόμενης διάστασης. Το σύνολο των κριτηρίων τα οποία παρουσιάζονται συνοπτικά στον πίνακα 7, αποτελεί ένα σχεδόν «ιδανικό πλαίσιο» με βάση τον οποίο μπορεί να εξεταστεί το επίπεδο ποιότητας ζωής που προσφέρουν οι Δήμοι της περιοχής μελέτης. Το μοντέλο αυτό θεωρείται «ιδανικό» υπό την έννοια ότι, σχεδιάστηκε χωρίς να λαμβάνει εκ των προτέρων τη διαθεσιμότητα των σχετικών πληροφοριών.

Όμως αρκετές από τις επιθυμητές πληροφορίες κατέστη αδύνατο να συλλεχθούν για πολλούς και διαφορετικούς λόγους οι οποίοι θα αναλυθούν για το καθένα κριτήριο ξεχωριστά. Στόχος της έρευνας είναι όλα τα στοιχεία να αναχθούν στο διοικητικό επίπεδο του καλλικράτειου δήμου καθώς θεωρήθηκε το πλέον κατάλληλο για τη διαθεσιμότητα της πληροφορίας, για την συγκεκριμενοποίηση της πληροφορίας σε αναλυτική κλίμακα και για την ανάδειξη των αποτελεσμάτων.

5.1: Υγεία - πρόνοια

Η πρώτη διάσταση του σχετίζεται με τον τομέα της υγείας, της πρόνοιας και της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Είναι γεγονός πως ο συγκεκριμένος τομέας αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της ευημερίας μια σύγχρονης κοινωνίας καθώς η υγεία των ατόμων του συνόλου συμβάλλει τα μέγιστα στην ευρυθμία του. Σε αυτό το στάδιο, ο **αριθμός των φαρμακείων** στον εκάστοτε δήμο σε συνάρτηση με τον πληθυσμό αυτού αποτελεί σημαντικό στοιχείο για την παροχή φαρμακευτικής περίθαλψης στους δημότες, ειδικά στο μη αστικό χώρο. Εδώ αξίζει να αναφερθεί πως για την καταγραφή των δεδομένων που αφορούν τα φαρμακεία του κάθε δήμου, η μη ύπαρξη μια κοινής βάσης καταγραφής τους αποτέλεσε τροχοπέδη για την εκπόνηση της εργασίας. Όμως, μετά από ενδελεχή έρευνα σε ιστοσελίδες του υπουργείου Υγείας, των φαρμακευτικών συλλόγων και των περιφερειών Δυτικής Μακεδονίας, Κεντρικής Μακεδονίας και Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, συγκεντρώθηκαν τα απαραίτητα αρχεία με τα στοιχεία των φαρμακείων (περί τα τριάντα αρχεία). Η μη ύπαρξη μιας άμεσα διαθέσιμης βάσης δεδομένων για τις ιδιωτικές κλινικές σε επίπεδο καλλικράτειου δήμου δημιούργησε αδυναμία καταγραφής τους παρ' όλη την προσπάθεια που έγινε να συλλεχθούν στοιχεία, έτσι αυτό το κριτήριο δεν έλαβε μέρος στο μοντέλο γεγονός το οποίο δεν προκάλεσε πρόβλημα καθώς τα ήδη διαθέσιμα δεδομένα καλύπτουν επαρκώς την βασική διάσταση της «υγείας» στην περιοχή μελέτης.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΡΙΤΗΡΙΩΝ					
ΥΓΕΙΑ-ΠΡΟΝΟΙΑ	ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ- ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ- ΑΣΦΑΛΕΙΑ-ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ- ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΧΡΟΝΟΣ	ΑΣΤΙΚΟ/ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ- ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ
Αρ_Φαρμακείων	Περιοχές >700μ	Ζώνες παραγωγικών Δραστηριοτήτων (ύπαρξη ή μη, υπό σχεδιασμό)	Ποσοστά Εγκληματικότητας (από Α.Τ.)	Χώροι εστίασης /1000 κατοίκους	Ζώνες αστικής αναγέννησης μεγάλης κλίμακας (ν/ο)
Αρ_Ασθενοφόρων			Ύπαρξη υποδομών Εκπαίδευσης (πυκνότητα- χρονοαπόσταση)		
Αρ_Νοσοκομείων, Κέντρων Υγείας, Αγροτικών Ιατρείων	Καιρικές συνθήκες, κλίμα περιοχών			Μουσεία, Θέατρα, Μουσικές Σκηνές / 1000 κατοίκους	Ξεκάθαρο/ευκρινές ιδιοκτησιακό καθεστώς
Ιδιωτικές Κλινικές	Διαχείριση απορριμμάτων	Ιδιοκτησία Ι.Χ. (1,2,3)	Ποσοστά Αναλφαβητισμού	Ύπαρξη ενεργών κοινωνικών φορέων	Ύπαρξη ΓΠΣ
ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ- ΧΡΟΝΟΑΠΟΣΤΑΣΗ	Ποιότητα νερού-αέρα	Ύπαρξη ενεργών συνεταιρισμών	Επίπεδο εκπαίδευσης	Χώροι αρχαιολογικού ενδιαφέροντος	Ύπαρξη λιμένα, αερολιμένα, είδος οδικού δικτύου
		Εξάντληση πόρων- Κορεσμός	Τροχαία ατυχήματα/100 κατοίκους		
		Κ.Κ. Εισόδημα			
		Ηλεκτρικό Ρεύμα			
		Νέες κατοικίες/ β' κατοικία			

Πίνακας 7, Συνολικά κριτήρια

5.2: Φυσικό περιβάλλον

Σε ότι σχετίζεται με το δεύτερο βασικό πυλώνα, το φυσικό περιβάλλον, η έρευνα αντιμετώπισε πολλαπλά προβλήματα για την συλλογή των στοιχείων που θα συμπλήρωναν το κατάλληλο πλαίσιο μέσα στο οποίο θα καλυπτόταν όλες οι πτυχές του. Γεγονός είναι πως ο ρόλος του φυσικού περιβάλλοντος για τους ανθρώπους που διαβιώνουν στα όρια μιας περιοχής, ανεξαρτήτου κλίμακα, αποτελεί θεμέλιο για την «επιτυχία» της διαβίωσής τους (Μποτετζαγιάς, 2010). Οι ανθρώπινοι πληθυσμοί έχουν επιφέρει με τις δραστηριότητές τους σημαντικές αλλαγές στο φυσικό τοπίο και έχουν προκαλέσει μεγάλες διαταραχές στην ομαλή λειτουργία του περιβάλλοντος. Την τελευταία πενήνταετία, η τεχνολογική ανάπτυξη έχει δημιουργήσει δυσμενείς παρενέργειες, οι οποίες συνειδητοποιήθηκαν ευρύτερα τα τελευταία χρόνια. Οι βιομηχανίες παράγουν ποικιλία καταναλωτικών προϊόντων παντός τύπου για την κάλυψη των αναγκών της καθημερινότητας, αλλά τα υποπροϊόντα τους ρυπαίνουν την ατμόσφαιρα, το υδάτινο οικοσύστημα με συνέπειες στην ανθρώπινη υγεία (Χατζημπίρος, 2007). Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, γίνεται εύκολα αντιληπτό πως το περιβάλλον διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην διαμόρφωση ενός πλαισίου αποτελούμενου από συστατικά υψηλής ποιότητας ζωής. Η προσπάθεια για τη «μέτρηση» της ποιότητας του περιβάλλοντος στην κλίμακα που πραγματοποιείται η έρευνα (διοικητικό επίπεδο Καλλικράτειου Δήμου) αντιμετώπισε μια πληθώρα προβλημάτων καθώς δεν υπήρχαν δεδομένα για τις διαστάσεις που είχαν εξ' αρχής οριστεί. Οι μετρήσεις για την ποιότητα του αέρα και του όγκου των υδάτων υπήρχαν σε διαφορετική κλίμακα γεγονός το οποίο θα είχε επιφέρει παραπλανητικές γενικεύσεις. Ο προσδιορισμός των καιρικών συνθηκών της εκάστοτε περιοχής, ο οποίος υπολογίζεται άμεσα από το ύψος βροχής και χιονιού σε ένα ημερολογιακό έτος αν και μετράται από τις αρμόδιες υπηρεσίες δεν είναι διαθέσιμος. Τέλος, η σύγχυση που επικρατεί στον τομέα της διαχείρισης των απορριμμάτων σε ολόκληρο των ελλαδικό χώρο αλλά και σε κάθε δήμο ξεχωριστά παραγκώνισε και αυτό το κριτήριο. Έτσι, σύμφωνα με τη συλλογιστική της εργασίας, επιλέχθηκε η **ορεινότητα** του κάθε δήμου μέσω της οποίας μπορεί προσεγγιστικά να υπολογισθεί η ποιότητα του περιβάλλοντος. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες έχουν την τάση να συγκεντρώνονται σε περιοχές με χαμηλό υψόμετρο κατά κύριο λόγο καθώς εκεί οι συνθήκες είναι πιο «φιλικές» για την διεκπεραίωσή τους. Το πιο ήπιο κλίμα των πεδινών περιοχών αλλά και η ομαλότητα του ανάγλυφου βοηθούν τις αφενός τις μεταφορές και αφετέρου των κύκλο εργασιών (Πολύζος, 2011). Με βάση αυτή την παραδοχή και γνώμονας το γεγονός πως η υποβάθμιση του περιβάλλοντος έγκειται σε μεγάλο βαθμό στις ανθρωπογενείς δραστηριότητες, δημιουργήθηκε η υπόθεση εργασίας πως όσο αυξάνει το υψόμετρο ενός δήμου, τόσο η ποιότητα του περιβάλλοντος αναβαθμίζεται.

5.3: Οικονομικό προφίλ, παραγωγικές δραστηριότητες

Η εξάρτηση αρκετών παραγόντων της καθημερινότητας από το εισόδημα το καθιστά αυτομάτως ως έναν πρώτο δείκτη για τη μέτρηση της ευημερίας. Έτσι, το

κατά κεφαλή εισόδημα, το κατά κεφαλή ΑΕΠ ή/και η αγοραστική δύναμη, έχουν χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς ως αδροί ποσοτικοί δείκτες της ευημερίας των κοινωνιών, ενώ τα συνολικά αντίστοιχα συνολικά μεγέθη χαρακτηρίζουν ακόμη το επίπεδο διαβίωσης των χωρών. Το μέσο εισόδημα των νοικοκυριών, τα επίπεδα της φτώχειας και οι δείκτες ανεργίας σε επιμέρους αστικές περιοχές έχουν επίσης χρησιμοποιηθεί και για τη μέτρηση της ποιότητας ζωής (Ψαθά & Δέφνερ, 2013). Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω, αλλά και συνυπολογίζοντας πως σε μια περίοδο οικονομικής κρίσης τα κριτήρια που αφορούν το οικονομικό προφίλ και τις παραγωγικές δραστηριότητες της περιοχής μελέτης θα επηρεάσουν πολύ περισσότερο την απόφαση για μετεγκατάσταση σε έναν τόπο που δίνει ευκαιρίες για εργασία και αύξηση του εισοδήματος, πρέπει να ληφθούν πολύ πιο σοβαρά υπόψη οι διαφορετικές οπτικές προκειμένου να δοθεί η κατάλληλη προσοχή για τη μέτρηση ποιοτικών και ποσοτικών μεταβλητών ερμηνείας του οικονομικού προφίλ της περιοχής μελέτης.

Τα κριτήρια που αρχικά τέθηκαν προς μελέτη για τη διαμόρφωση μιας ορθολογικής και ολοκληρωμένης βάσης για την μέτρηση της οικονομικής όψης της περιοχής ήταν η ύπαρξη σχεδιασμένων ζωνών παραγωγικών δραστηριοτήτων για τον κάθε δήμο ξεχωριστά. Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί πως η ασάφεια που διακατέχει το μεγαλύτερο ποσοστό του υπερκείμενου αλλά και υποκείμενου χωροταξικού σχεδιασμού δημιούργησε προβλήματα στη συγκέντρωση των στοιχείων η οποία σε συνδυασμό με τη μη ύπαρξη μιας κοινής βάσης δεδομένων για τους ισχύοντες χωροταξικούς κανονισμούς της εκάστοτε περιοχής, κατατάσσει το κριτήριο αυτό στη λίστα με τα μη χρησιμοποιούμενα για αυτή την εργασία. Στη συνέχεια, ένα κριτήριο συστηματικά χρησιμοποιούμενο σε έρευνες σχετικές με το οικονομικό προφίλ μιας περιοχής είναι **η ιδιοκτησία οχημάτων ιδιωτικής χρήσης ανά νοικοκυριό**. Αυτό το στοιχείο φανερώνει εν μέρει την οικονομική «άνεση» ενός νοικοκυριού καθώς η ύπαρξη ενός ή περισσότερων οχημάτων ιδιωτικής χρήσης, πέραν από περιουσιακό στοιχείο, δείχνει τη δυνατότητα της μετακίνησης των ατόμων του νοικοκυριού αλλά και συντήρησης του/των οχημάτων με ότι αυτό συνεπάγεται. Σε αυτό το στάδιο ήταν εφικτή η συλλογή όλων των απαραίτητων στοιχείων από τις αρμόδιες υπηρεσίες-πηγές και έτσι αποτέλεσε ένα σημαντικό κριτήριο της έρευνας. Μια ακόμη παράμετρος η οποία μπορεί να ερμηνεύσει το επίπεδο οικονομικής ευημερίας μια περιοχής είναι ο τομέας των κατασκευών, η οικοδομική δηλαδή δραστηριότητα που επικρατεί σε κάθε δήμο. Από τα στοιχεία που ήταν διαθέσιμα βρέθηκαν **οι «νέες» κατοικίες των οποίων η περίοδος κατασκευής ξεκινάει από το 2006 και έπειτα**. Έτσι, ένα ακόμη δεδομένο το οποίο προβάλλει την ύπαρξη και επιθυμία διάθεσης κεφαλαίου αφενός και αφετέρου την επιχειρηματική κινητικότητα μιας περιοχής μπορεί να τεθεί σε εφαρμογή για την ερμηνεία της κατηγορίας που αφορά τον οικονομικό χαρακτήρα της περιοχής.

Σε περιόδους κρίσης, όπως στη σημερινή εποχή, που ο ελλαδικός χώρος βιώνει μια έντονη και πολυεπίπεδη κρίση, η έννοια της συνεργασίας διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην πιθανή ανάπτυξη διαφόρων τομέων της καθημερινότητας.

Αυτό δύναται να συμβεί και στον παραγωγικό τομέα μιας περιοχής. Μέσα από τους συνεταιρισμούς μπορούν να βρεθούν οι κατάλληλες συνθήκες για την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία τοπικών κοινωνιών. Συνεταιρισμός είναι μία αυτόνομη ένωση προσώπων που συγκροτείται εθελοντικά για την αντιμετώπιση των κοινών οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών αναγκών και επιδιώξεών τους διαμέσου μιας συνιδιοκτητής και δημοκρατικά οικούμενης επιχείρησης. Οι συνεταιρισμοί στηρίζονται στις αξίες της αυτοβοήθειας, της αυτοευθύνης, της δημοκρατικής ισότητας, της ισοτιμίας και την αλληλεγγύης. Ακολουθώντας την παράδοση των πρωτεργατών, τα μέλη των συνεταιρισμών στηρίζονται στις ηθικές αξίες της εντιμότητας, της διαφάνειας, της κοινωνικής υπευθυνότητας και της φροντίδας για τους ανθρώπους (Κουλουκτσής, 2013). Με βάση την παραπάνω συλλογιστική, πραγματοποιήθηκε προσπάθεια καταγραφής κάθε είδους ενεργού συνεταιρισμού που δρα κυρίως στον τομέα της προώθησης τοπικών προϊόντων αλλά και γενικότερα επιχειρηματικών κινήσεων από ομάδες επαγγελματιών που προσανατολίζονται στην τοπική ανάπτυξη. Από την πρώτη στιγμή αυτής της αναζήτησης φάνηκε πως δεν υπήρχε περίπτωση να καλυφθεί ολόκληρη η περιοχή Μακεδονίας και Θράκης και εκτός αυτού η δυσπιστία που αντιμετώπισε η έρευνα στο ερώτημα εάν ο συνεταιρισμός είναι ακόμη ενεργός, ήταν μεγάλη. Έτσι πολύ γρήγορα εγκαταλείφθηκε η καταγραφή που αν μη τι άλλο θα μπορούσε να προσφέρει ισχυρά δεδομένα, τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά, για την ενεργητικότητα της εκάστοτε περιοχής στον τομέα της προώθησης των τοπικών προϊόντων κυρίως.

Επιπλέον, ένα αναπόσπαστο κριτήριο το οποίο υπεισέρχεται σε όλους τους δείκτης μέτρησης της ποιότητας ζωής, είτε άμεσα είτε έμμεσα, είναι το μέσο δηλωθέν εισόδημα, ο λόγος δηλωθέντος εισοδήματος προς αριθμό δηλώσεων (Arnold, 2007). Το εισόδημα είναι καθοριστικός παράγοντας για την επιλογή τόπου κατοικίας, ενώ το κόστος στέγασης συνδέεται στενά και με το κόστος γειτονικών κατοικιών. Η ταξινόμηση των περιοχών κατοικίας με βάση το εισόδημα είναι δυνατόν να οδηγήσει στο λεγόμενο διαχωρισμό της ευημερίας ή/και το διαχωρισμό της ένδειας με «το διαχωρισμό της ευημερίας» να υποδηλώνει την άνιση κατανομή των υψηλών εισοδηματικά και μη-υψηλών-εισοδηματικά νοικοκυριών σε τοπικό επίπεδο. Η καταγραφή του δηλωθέντος εισόδημα ενδέχεται να αποκλίνει από την ακριβή αποτύπωση της ευημερίας, στο βαθμό που δεν αποτυπώνει το μέγεθος της παραοικονομίας και φοροδιαφυγής². Πέραν τούτου, στην περιοχή μελέτης διαπιστώθηκαν πολλαπλές αλληλοκαλύψεις ταχυδρομικών κωδικών μέσα στον ίδιο δήμο ή και σε όμορες δημοτικές ενότητες. Τα δύο τελευταία αυτά δεδομένα άρχισαν να προβάλλουν πως και αυτό το κριτήριο δεν θα εξυπηρετούσε κατά το δοκούν την κάλυψη του οικονομικού χαρακτήρα της περιοχής. Εναλλακτικά, η αναζήτηση συνεχίστηκε σε μια άλλη μεταβλητή που θα μπορούσε να μας δείξει την ένδεια ή την ευπορία της εκάστοτε περιοχής, αυτή είναι η μέση κατανάλωση ηλεκτρικού ρεύματος

² Το δηλωθέν εισόδημα θα έπρεπε να αφορά το έτος 2011, για να είναι τα δεδομένα συμβατά με την περίοδο ανάλυσης της εργασίας, γεγονός που αυξάνει τις πιθανότητες ύπαρξης σχετικής αμφισβήτησης ως προς τις δηλώσεις. Το φαινόμενο αυτό είναι πολύ πιθανό πλέον να έχει περιοριστεί στο ελάχιστο.

σε επίπεδο δήμου. Βέβαια η ιδέα αυτή «έσβησε» πριν καν ξεκινήσει ουσιαστικά η διερεύνηση στοιχείων στις αρμόδιες υπηρεσίες, κυρίως στη ΔΕΗ και στη ΔΕΔΔΗΕ, καθώς η απάντηση ήταν αποκαρδιωτική για την διαθεσιμότητα των στοιχείων.

Συμπερασματικά, η αρχική συλλογιστική, η οποία απαιτούσε αυτή η σημαντικότερη κατηγορία να ερμηνευτεί κάτω από διαφορετικά πρίσματα έτσι ώστε να δοθεί προσοχή σε όλες τις πτυχές της, κατέληξε να αποτελείται μόνο από δύο κριτήρια, αυτό της ιδιοκτησίας οχήματος ιδιωτικής χρήσης και το κριτήριο ανέγερσης νέων οικοδομών προοριζόμενων για τη χρήση της κατοικίας. Σε αυτό το στάδιο, έγινε αντιληπτό πως με μία τόσο μικρή διαθεσιμότητα πληροφοριών και κατά συνέπεια κριτηρίων δεν θα ήταν δυνατό να αναλυθεί επαρκώς η οικονομική κατάσταση και οι πιθανές οικονομικές ευκαιρίες που επικρατούν στην περιοχή μελέτης. Αναπόφευκτα έπρεπε να δημιουργηθεί κάποιος δείκτης ο οποίος με σχετικά απλά και διαθέσιμα δεδομένα να έχει τη δυνατότητα να αναδείξει σε μεγάλο βαθμό το οικονομικό προφίλ της περιοχής. Εν τέλει, δημιουργήθηκε ένας σταθμισμένος δείκτης «lifelevel» ο οποίος βασίζεται σε τρεις μεταβλητές και πράγματι αντανακλά σε ικανοποιητικό βαθμό τον οικονομικό χαρακτήρα που διακατέχει τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Μακεδονίας και της Θράκης.

Ο συγκεκριμένος δείκτης είναι ένας απλός, σταθμισμένος δείκτης που βασίζεται σε τρεις μεταβλητές:

- Η πρώτη μεταβλητή αφορά το ποσοστό των νοικοκυριών τα οποία περιέχουν τουλάχιστον ένα άτομο που έχει μόνιμη απασχόληση, δηλαδή δεν υποφέρουν από το «λεγόμενο» φαινόμενο της απόλυτης ανεργίας
- Η δεύτερη μεταβλητή σχετίζεται με το ποσοστό των νοικοκυριών του δήμου με ιδιόκτητη κατοικία σε συνδυασμό με την κατοχή ενός τουλάχιστον οχήματος ιδιωτικής χρήσης. Το γεγονός αυτό δείχνει την ύπαρξη ακίνητης περιουσίας, δυνατότητα άμεσης μετακίνησης αλλά και πιθανό υψηλό οικονομικό προφίλ καθώς η συντήρηση των δύο αυτών περιουσιακών στοιχείων για να διατηρούνται λειτουργικά και βιώσιμα απαιτεί αρκετά έξοδα. Στον αντίποδα, τα νοικοκυριά που δεν διακατέχονται από το καθεστώς της ιδιοκατοίκησης, είναι αναγκασμένα να πληρώνουν ένα εφάπαξ ποσό για την μηνιαία διαμονή τους, πράγμα το οποίο μεταφράζεται σε μια σίγουρη απώλεια εισοδήματος από το νοικοκυριό. Τα χρήματα αυτά είναι πιθανό πως θα μπορούσαν να μεταφραστούν σε κάλυψη άλλων πιθανών αναγκών από το νοικοκυριό όπως ψυχαγωγία ή ακόμη και να επενδυθούν. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό πως τα νοικοκυριά που διαμένουν σε καθεστώς ιδιοκατοίκησης έχουν ένα εμφανές «προβάδισμα» στον τρόπο διάθεσης του εισοδήματός τους καθώς δεν αναγκάζονται να σπαταλούν κάποιο μέρος αυτού αναγκαστικά για την κάλυψη της ανάγκης της κατοικίας (McCann, 2002)

- Τέλος, η τρίτη μεταβλητή αντιπροσωπεύει το ποσοστό των νοικοκυριών του δήμου το οποίο έχει άμεση πρόσβαση στο διαδίκτυο, που έχει δηλαδή ενεργή σύνδεση στο internet μέσω της τηλεφωνικής του γραμμής. Η συγκεκριμένη μεταβλητή προσδίδει μια ποιοτική διάσταση στο συνολικό δείκτη «lifelevel» υπό την έννοια ότι καταδεικνύει τα νοικοκυριά εκείνα που έχουν άμεση πρόσβαση στην πληροφορία, διευκόλυνση στις συναλλαγές τους και μια διαφορετικότητα στον τρόπο αξιοποίησης του ελεύθερου χρόνου του

Δεδομένου ότι η σημαντικότητα των διαφόρων μεταβλητών διαφέρει, θεωρήθηκε αναγκαίο να σταθμιστεί με διαφορετικό βάρος η κάθε μεταβλητή. Το μεγαλύτερο βάρος το κατέχει η πρώτη στη σειρά μεταβλητή καθώς αναδεικνύει πως υπάρχει εισοδηματική κίνηση εντός του εκάστοτε νοικοκυριού, στη συνέχεια ακολουθεί η δεύτερη μεταβλητή γιατί περιορίζει την συνεχόμενη και αναπόφευκτη απώλεια εισοδήματος από το νοικοκυριό και προβάλλει την ύπαρξη τουλάχιστον μεσαίου οικονομικού επιπέδου του νοικοκυριού. Η τρίτη κατά σειρά μεταβλητή είναι από τη φύση της πιο ποιοτική και κατά συνέπεια δεν θα μπορούσε να έχει το ίδιο βάρος με τις υπόλοιπες. Όμως δεν είναι τυχαίο πως το ποσοστό των νοικοκυριών με άμεση πρόσβαση στο διαδίκτυο συσχετίζεται έντονα με το ποσοστό των νοικοκυριών με τουλάχιστον έναν απασχολούμενο (συντελεστής συσχέτισης = 59% ακολουθώντας η P-value < 0,1). Επίσης, αξίζει να τονιστεί ότι και οι τρεις μεταβλητές παρουσιάζουν σημαντικό επίπεδο συσχέτισης, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνει ότι αντανακλούν τις πτυχές του φαινομένου που είναι επιθυμητό να υπολογιστεί, δηλαδή το μέσο επίπεδο διαβίωσης του κάθε δήμου.

5.4: Κοινωνικό προφίλ, ασφάλεια, εκπαίδευση

Η επόμενη διάσταση που επιλέχθηκε για την ανάλυση της ποιότητας ζωής, αφορά το κοινωνικό προφίλ, την εκπαίδευση και την ασφάλεια που παρέχει ο εκάστοτε καλλικράτειος δήμος. Αυτές οι τρεις συνιστώσες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους καθώς η όποια διαταραχή σε κάποια από αυτές, επιφέρει άμεσες συνέπειες στις άλλες δύο. Αποτελεί γεγονός πως η ασφάλεια η οποία παρέχεται από την αστυνόμευση που υπάρχει σε μια περιοχή, διαμορφώνει συνθήκες κάτω από τις οποίες μπορεί μια κοινωνία να λειτουργήσει εύρυθμα και με απουσία ανθρωπογενούς, τουλάχιστον, κινδύνου. Ωστόσο, η αστυνομική ασφάλεια έχει επιπλέον την έννοια της εξασφάλισης της κυκλοφορίας των διαφόρων ροών, από τις ροές των οχημάτων και των εμπορευμάτων μέχρι εκείνες των ανθρώπινων σωμάτων, στο σύνθετο αστικό και εξωαστικό χώρο. Η πόλη, ο συνήθης τόπος της υποψίας και του εγκλήματος, της κυκλοφορίας των τροφίμων αλλά και της διάδοσης της αρρώστιας, της εξουσίας αλλά και της εξέγερσης, θέτει το πρόβλημα της ασφάλειας ως ρύθμισης των ρευστών διαδικασιών της ζωής (Gros, 2016). Στην παρούσα φάση αναζητήθηκαν κατά κύριο λόγο τα ποσοστά εγκληματικότητας σε επίπεδο δήμου καθώς και ο αριθμός των τροχαίων ατυχημάτων και δυστυχημάτων στο διοικητικό επίπεδο των καλλικράτειων δήμων, όμως τα δεδομένα που κατέστη δυνατό να

συλλεχθούν αφορούν το διοικητικό επίπεδο της περιφερειακής ενότητας, οπότε ήταν αδύνατη η χρήση τους. Αποτέλεσε πλέον μονόδρομο, για τη μελέτη της ασφάλειας εντός των υπό μελέτη δήμων, η **χρήση υπαρχόντων αστυνομικών τμημάτων** σαν σημείο αναφοράς για τη «μέτρηση» του συγκεκριμένου κριτηρίου παρ' όλες τις γενικεύσεις που πιθανόν περιέχει.

Στη συνέχεια εξετάστηκε ίσως ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που μια κοινωνία καλείται να προσφέρει στους πολίτες της για να έχει τη δυνατότητα να αναπτυχθεί και η συμβίωση των δρώντων μέσα σε αυτή να χαρακτηρίζεται από σεβασμό, κριτική σκέψη και πολιτισμό, το «αγαθό» αυτό είναι η εκπαίδευση. Η αρχική συλλογιστική ήταν να μετρηθούν ποιοτικά και ποσοτικά οι υπάρχουσες δομές εκπαίδευσης σε κάθε δήμο όμως αυτή η ενέργεια εμπειρείχε μεγάλο βαθμό δυσκολίας και απαιτούσε αρκετές αποδοχές και υποθέσεις εργασίας, όπως για παράδειγμα η δυναμική των δημοτικών σχολείων διαφέρει από τα εξαθέσια στα τριθέσια που υπάρχουν κατά κόρον στην επαρχία. Εν κατακλείδι, έγινε χρήση των αποτελεσμάτων που έχουν οι συγκεκριμένες δομές στον πληθυσμό της περιοχής μελέτης. Αξιοποιήθηκαν δηλαδή τα στοιχεία που περιέχουν κάθε επίπεδο εκπαίδευσης (δηλ αναλφάβητος, τελειόφοιτος πρωτοβάθμιας-δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κάτοχος πτυχίου τεχνολογικού ιδρύματος ή πανεπιστημίου, κάτοχος μεταπτυχιακού διδακτορικού κλπ) και τον πληθυσμό που αναλογεί στην καθεμία κατηγορία, έτσι έγινε αντιληπτό το εκπαιδευτικό προφίλ που έχει κάθε δήμος. Με βάση λοιπόν τα παραπάνω δεδομένα έγινε προσπάθεια μελέτης του κοινωνικού προφίλ και του περιβάλλοντος ασφάλειας που επικρατούν σε κάθε δήμο ξεχωριστά στις τρεις περιφέρειες.

5.5: Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος

Ο επόμενος πυλώνας που διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στην ποιοτική εξέλιξη μιας κοινωνίας είναι ο πολιτισμός, τα πολιτιστικά δρώμενα μέσα από τα οποία χτίζεται ο ξεχωριστός χαρακτήρας κάθε κοινότητας. Η έννοια της λέξης πολιτισμός είναι πολυδιάστατη και προσαρμοσμένη μέσα στην ιστορία του ανθρώπου. Προσαρμοσμένη στο βαθμό που να χαρακτηρίζει σε κάθε εποχή τις ανάγκες του για εκφραστικότητα προς κάτι ανώτερο από τη βιολογική του υπόσταση. Με τον τρόπο αυτό προσδίδει τις επιδράσεις του (θετικές ή αρνητικές) στην τοπική κοινωνία ή σε ολόκληρο τον κόσμο. Η έννοια του πολιτισμού χαρακτηρίζει και χαρακτηρίζεται, για κάθε χώρα, από οποιοδήποτε παγκόσμια αναγνωρισμένο υλικό και υπαρκτό τεχνητό ή φυσικό δημιούργημα (Τενεκετζής, 2016). Ο πολιτισμός αναφέρεται στους τρόπους ζωής των μελών της κοινωνίας ή των ομάδων εντός της κοινωνίας. Άλλα στοιχεία του πολιτισμού, για παράδειγμα, είναι ο τρόπος που ντύνονται οι άνθρωποι, οι συνήθειές τους οι τρόποι εργασίας και οι θρησκευτικές τελετές τους (Giddens, 2002). Σε αυτή την περίπτωση τα κριτήρια τα οποία τέθηκαν εξ' αρχής ήταν οι χώροι εστίασης ανά χίλια άτομα, οι ενεργοί, παντός τύπου, κοινωνικοί φορείς, τα μουσεία, οι μουσικές σκηνές, τα θέατρα και οι χώροι αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που υπάρχουν εντός των ορίων κάθε δήμου

συμπεριλαμβανομένου στην περιοχή μελέτης. Τα αποτελέσματα της έρευνας για τα στοιχεία και σε αυτή την κατηγορία δεν ήταν τα επιθυμητά καθώς η έλλειψη μια οργανωμένης βάσης δεδομένων και η αδυναμία επιτόπιας έρευνας σε αυτή την κλίμακα μελέτης (πενήντα οχτώ (58) καλλικράτειοι δήμοι) οδήγησαν στην χρήση μόνο των *θεσμοθετημένων χώρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος*, οι οποίοι αποτελούν σημαντικότερη συνιστώσα της συγκεκριμένης κατηγορίας³.

5.6: Αστικό - δομημένο περιβάλλον, συγκοινωνίες

Τελευταία αλλά όχι λιγότερο σημαντική κατηγορία προτύπων, για την εξασφάλιση μιας ικανοποιητικής, υγιούς και υψηλών προδιαγραφών ποιότητας ζωής, είναι το δομημένο ή αλλιώς αστικό περιβάλλον και το πλαίσιο των συγκοινωνιών. Όσον αφορά το δομημένο περιβάλλον, οι χώροι πρασίνου, οι συντελεστές και γενικότερα το καθεστώς δόμησης έχουν μεγάλη ευθύνη στη διαμόρφωσή του, παρ' όλα αυτά, δεν χρησιμοποιήθηκαν κάποιοι τέτοιοι δείκτες καθώς η συλλογιστική αφορά κυρίως τον εξωαστικό αγροτικό χώρο, γεγονός το οποίο καταδεικνύει άλλους σημαντικότερους παράγοντες για τον προσδιορισμό της. Έτσι, αρκετά φιλόδοξα, αναζητήθηκαν ζώνες αναγέννησης μεγάλης κλίμακας που μπορούν να επηρεάσουν σε μεγάλο βαθμό τις τοπικές κοινωνίες όμως δεν κατέστη εφικτό να βρεθεί κάτι ανάξιο των προσδοκιών. Στη συνέχεια, ο καθορισμός των ζωνών παραγωγικών δραστηριοτήτων και ανάπτυξης οικονομιών κλίμακας μέσω του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου (ΓΠΣ) του κάθε δήμου, αποτελεί πρόκληση και πρόσκληση για άτομα που επιθυμούν να επιχειρήσουν στις διάφορες προνομιακές περιοχές ανάλογα με τις ανάγκες τους κάτω από το θεσμικό και συμφέρον καθεστώς που προσδιορίζει το ΓΠΣ. Σε αυτή την περίπτωση, είναι γνωστό τοις πάσι πως επικρατεί σύγχυση σε αυτό το επίπεδο του σχεδιασμού για το τι πραγματικά προτείνει και τι εν τέλει έχει πραγματοποιηθεί αποτέλεσε τροχοπέδη στην χρήση αυτών των δεδομένων. Επίσης, το τελευταίο εμπόδιο για την αναζήτηση και συλλογή των απαραίτητων δεδομένων αποτέλεσε η μη ύπαρξη εθνικού κτηματολογίου για να μπορέσει να αποσαφηνιστεί σε ποιο δήμος υπάρχει το πιο ξεκάθαρο ιδιοκτησιακό καθεστώς. Το ιδιοκτησιακό καθεστώς όταν είναι ξεκάθαρο και δεν υπάρχουν ανεπιθύμητες παρεμβάσεις για τον επίδοξο αγοραστή ή επιχειρηματία αποτελεί σημαντικό κίνητρο για την προσέλκυση επιχειρηματικών δράσεων και επενδύσεων σε μια περιοχή.

Όσον αφορά τις συγκοινωνίες στην περιοχή μελέτης, των οποίων ο ρόλος χαρακτηρίζεται ως καταλυτικός στη σημερινή εποχή, έγινε προσπάθεια εύρεσης όλων των λιμένων και των αεροδρομίων. Η ύπαρξη των συγκεκριμένων δομών σε κάποιο δήμο επηρεάζει θετικά την ανάπτυξη του καθώς διευκολύνει σε μεγάλο βαθμό τη μετακίνηση αγαθών και ανθρώπινου δυναμικού (Γιαννόπουλος, 2005). Επίσης, το οδικό δίκτυο και συγκεκριμένα οι αυτοκινητόδρομοι που διέρχονται από τον

³ Τα αναλυτικά αυτά δεδομένα προέρχονται από την προσωπική βάση δεδομένων της κας Μ.Ν. Ντυκέν και Στ. Κακλαμάνη, η οποία καλύπτει όλους τους πρώην Καποδιστριακούς δήμους (νυν δημοτικές ενότητες) της Ελλάδας.

εκάστοτε δήμο αποτελούν σημαντικό πλεονέκτημα προσβασιμότητας από και προς αυτόν.

Τέλος, η ενασχόληση με την υπαίθρο χώρα πέραν των οποιονδήποτε κριτηρίων και δεικτών για τη μέτρηση κάποιου φαινομένου απαιτεί στην συντριπτική πλειοψηφία των εκάστοτε διαδικασιών να υπεισέλθει ο παράγοντας της απόστασης και της ελκυστικότητας των πόλεων και των οικισμών μεταξύ τους. Για τον δείκτη της απόστασης (Distance) για κάθε δήμο, υπολογίστηκε η μέση σταθμισμένη απόσταση μεταξύ της έδρας του δήμου (i) και της έδρας των υπόλοιπων 57 δήμων (j) με τον

ακόλουθο τρόπο: $D_{ij} = \frac{\sum_{j=1}^{57} P_j \times A_{ij}}{\sum_{j=1}^{57} P_j}$ όπου $j \neq i$, A_{ij} = απόσταση μεταξύ Δήμου i και

Δήμου j (σε χλμ)⁴. Για τη μέτρηση της έλξης (Attract) έγινε χρήση του δείκτη που μέτρα την Δυνητική Έλξη των δήμων όπως τον ορίζει το Παρατηρητήριο «Εγνατία Οδού». Ο δείκτης μετρά με τη χρήση ενός μοντέλου βαρύτητας, τη δυνητική έλξη μεταξύ όλων των εδρών των δήμων της περιοχής μελέτης και υπολογίζεται ως εξής:

$E_i = P_i \sum_{j=1}^{57} \frac{P_j}{(A_{ij})^2}$ όπου $j \neq i$, P=πληθυσμός της πόλης, A=χρονοαπόσταση. Τα

δεδομένα της μέτρησης είναι ο πληθυσμός των αστικών κέντρων, η γεωχωρική απεικόνιση των αστικών κέντρων, του οδικού δικτύου και δόμησή του με στοιχεία κόστους μεταφοράς και ιεράρχησης (Εγνατία Οδός Α.Ε, 2015).

Η απόσταση και η προσβασιμότητα ενός τόπου από έναν άλλον, οι υπάρχουσες μεταφορικές υποδομές και η μείωση του χρόνου μεταφοράς ανθρώπων, υπηρεσιών και αγαθών παίζει σημαίνοντα ρόλο στο σχεδιασμό στρατηγικών κυρίως για τον αγροτικό χώρο, τη στιγμή που γίνεται λόγος για έναν πολυδιάστατο και ενσωματωμένο σε ένα υπερτοπικοοικονομικό σύστημα (Γούσιος, Χωρική προσέγγιση της οργάνωσης και ανάπτυξης της υπαίθρου, 2005). Οι προκλήσεις της κινητικότητας και της προσβασιμότητας στις αστικές περιοχές θα πρέπει να αντιμετωπισθούν επίσης, υποστηρίζοντας τα ολοκληρωμένα συστήματα διαχείρισης και τις καθαρές μεταφορικές λύσεις (Συμβούλιο της Ε.Ε., 2006). Έτσι, εξάγεται το συμπέρασμα της σημαντικότητας της εγγύτητας των διαφόρων εδαφικών οντοτήτων.

Η έννοια της γειννίαςης βρίσκεται στο επίκεντρο της «Γαλλικής Προσέγγισης» της χωρικής ανάπτυξης (développement territorial). Η ανάπτυξη μιας χωρικής οντότητας βασίζεται και στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του χώρου ο οποίος αποτελεί «ενδογενή» συνιστώσα (πόρος). Η αξιοποίηση του πόρου αυτού είναι αποτέλεσμα της δραστηριοποίησης της τοπικής κοινωνίας και της συνεργασίας μεταξύ των τοπικών δρώντων. Η αποτελεσματική συνεργασία προϋποθέτει ικανότητα συντονισμού η οποία βασίζεται καταρχήν στη κοινωνική – σχεσιακή γειννίαση (κοινές αξίες) όμως διευκολύνεται μεσώ της γεωγραφικής εγγύτητας. Η γειννίαση αποτελεί επομένως πολυδιάστατη έννοια με «σαφής διαχωρισμός μεταξύ γειννίαςης (εγγύτητα) μέσα στο φυσικό χώρο (στην κλίμακα των ανθρώπινων δραστηριοτήτων)

⁴ Τα δεδομένα προέρχονται από τη Βάση Δεδομένων της ΜΝ Ντυκέν, Π.Θ., ΤΜΧΠΠΑ

και άλλων κοινωνικών και θεσμικών μορφών γειννίας οι οποίες προκύπτουν από την ίδια την δραστηριοποίηση της τοπικής κοινωνίας» (Duquenne & Goussios, 2006),

6: Προσπάθεια μέτρησης της έλξης των δήμων της περιοχής μελέτης

Σε ότι αναφορά την χωρική διάσταση της προσέγγισης υπάρχουν και σε αυτήν διαφορετικές οπτικές. Η διοικητική διαίρεση της χώρας προσφέρει τη δυνατότητα μελέτης ενός φαινομένου μέσα από διαφορετικές κλίμακες, από τις οποίες προκύπτουν είτε γενικά, είτε ειδικά σχόλια ή ακόμα και ερωτηματικά για εστίαση σε μία περιοχή. Για παράδειγμα, η μελέτη μιας χώρας σε επίπεδο περιφέρειας προσφέρει πιο επιφανειακά και γενικά αποτελέσματα από ότι αν ληφθούν υπόψη δεδομένα μεγαλύτερης κλίμακας αλλά επίσης μπορεί να εντοπίσει "αυτόνομες" περιφέρειες που δε χαρακτηρίζονται από αλληλεπίδραση με άλλες οντότητες (ή συνεργασία σε μικρό βαθμό). Στην περίπτωση αυτή, η αλλαγή κλίμακας προσφέρει την δυνατότητα ερμηνείας των επιμέρους οντοτήτων.

Πέραν τούτου από στατιστική απόψη, ο αριθμός των παρατηρήσεων μπορεί να είναι ανασταλτικός παράγοντας και για την επιθυμητή τεχνική ανάλυσης, καθώς το επίπεδο περιφέρειας έχει πολύ μικρότερο αριθμό παρατηρήσεων από ότι το επίπεδο δήμου. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η μελέτη πραγματοποιήθηκε στο διοικητικό και χωρικό επίπεδο των καλλικράτειων δήμων. Η περιοχή μελέτης διαιρείται σε πενήντα οχτώ δήμους (58) και οι μεταβλητές που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν είναι είκοσι (20), δηλαδή υπάρχει μια αναλογία ένα προς τρία (1/3) που σημαίνει πως τρεις δήμοι αντιστοιχούν σε μια μεταβλητή. Η αναλογία αυτή για την μέθοδο ανάλυσης που επιλέχθηκε είναι στα όρια του αποδεκτού, όμως επειδή η εργασία αφορά πραγματικές συνθήκες, δεν υπάρχει δυνατότητα αύξησης των παρατηρήσεων (δήμων) καθώς ο αριθμός αυτός είναι προκαθορισμένος στην περιοχή μελέτης.

Για την ανάδειξη των βασικών συνιστωσών που επηρεάζουν την έλξη του εκάστοτε δήμου υπό την έννοια της προσέλκυσης νέου πληθυσμού που δυνητικά μπορεί να στηρίξει προσπάθειες τοπικής ανάπτυξης, εφαρμόστηκε Παραγοντική Ανάλυση και ειδικότερα η Ανάλυση σε Κύριες Συνιστώσες προκειμένου να προβληθεί η εσωτερική δομή των χαρακτηριστικών (μεταβλητών) οι οποίες επιλέχθηκαν.

Ως γνωστόν, δύο είναι οι στόχοι της παραγοντικής ανάλυσης:

- Πρώτος στόχος είναι η συμπύκνωση μεγάλου όγκου δεδομένων σε συνδυασμό με την ελαχιστοποίηση της απώλειας των πληροφοριών (διακύμανση)
- Δεύτερος κατά σειρά στόχος είναι η παραγωγή υπερμεταβλητών (σύνθετοι δείκτες) που αντανακλούν καθαρές συνιστώσες του φαινομένου που εξετάζεται και στην προκειμένη περίπτωση «κύριες συνιστώσες» (Ντυκέν Μ. Ν., 2016).

Η εφαρμογή την παραγοντικής ανάλυσης προϋποθέτει τις ακόλουθες απαιτήσεις:

- Η αναλογία τουλάχιστον τριών παρατηρήσεων (δήμοι) ανά μεταβλητή. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, εφόσον υπάρχουν σχεδόν εξήντα (60) δήμοι, προέκυψε εκ των προτέρων ο περιορισμός των μεταβλητών. Επίσης, το εφαρμοσμένο μοντέλο είχε έναν ακόμη περιορισμό καθώς ο αριθμός των δήμων που χωροθετούνται στην περιοχή μελέτης είναι προκαθορισμένος.
- Οι περισσότερες μεταβλητές πρέπει να είναι ποσοτικές και να περιοριστεί ο αριθμός των διακριτών μεταβλητών
- Οι μεταβλητές πρέπει να παρουσιάζουν σχετική συσχέτιση χωρίς συστηματικό πολύ υψηλό βαθμό συσχέτισης
- Όλες οι μεταβλητές πρέπει να μετατρέπονται σε τυποποιημένες (standardized) μεταβλητές με τύπο: $z = \frac{x - \bar{x}}{\sigma}$.

6.1: Οι αρχικές μεταβλητές και ο τρόπος μέτρησής τους

Στον πίνακα 8 περιγράφονται αναλυτικά και οι είκοσι (20) μεταβλητές που χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία των τελικών συνθετικών μεταβλητών καθώς και ο τρόπος μέτρησής τους:

POP	Ο πληθυσμός του κάθε δήμου κατά την τελευταία απογραφή του 2011
WEIGHT	το σχετικό βάρος κάθε δήμου σε σχέση με τους υπόλοιπους για τον πληθυσμό του 2001 όπου υπολογίζεται από τον τύπο $W = \frac{Pop_i - Pop_{min}}{Pop_{max} - Pop_{min}}$, όπου Pop_i = ο πληθυσμός του κάθε δήμου και περιορισμό $0 \leq WEIGHT \leq 1$
LIMANI	η μεταβλητή αυτή αποτελεί ουσιαστικά μια δίτιμη μεταβλητή, η μεταβλητή αυτή προέκυψε όταν η ερώτηση αναφέρεται στη διερεύνηση της ύπαρξης ή όχι μια ιδιότητας ή ενός πλεονεκτήματος (σε περίπτωση ύπαρξης) και η απάντηση μπορεί να είναι "ΝΑΙ" ή "ΟΧΙ", στις περιπτώσεις που η απάντηση είναι θετική, η τιμή που δίνεται είναι η τιμή "1" και στις αρνητικές η τιμή "0". Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η ερώτηση είναι η ύπαρξη ή όχι λιμένα στον εκάστοτε δήμο
AIRPORT	σε αυτή την περίπτωση η δίτιμη μεταβλητή απαντά στο ερώτημα διαθεσιμότητας ή όχι αερολιμένα εντός των ορίων του δήμου
HOSP	η μεταβλητή "HOSP" είναι και αυτή μια δίτιμη μεταβλητή η οποία δείχνει την παρουσία ή την απουσία νοσοκομείου εντός του δήμου
HEACEN	η συγκεκριμένη μεταβλητή, αποτελεί όπως και η προηγούμενη μέρος του τομέα της υγείας και είναι κ αυτή δίτιμη, δίνοντας απάντηση στο ερώτημα της ύπαρξης κέντρου υγείας (health center)
PH_1000	η μεταβλητή PH_1000 εμπεριέχει το δεδομένο της αναλογίας φαρμακείων (pharmacy) ανά χίλιους (1000) κατοίκους σε κάθε δήμο
ALT_MEAN	αυτή η μεταβλητή σχετίζεται με την ορεινότητα του εκάστοτε δήμου, είναι ουσιαστικά το σταθμισμένο υψόμετρό του

IX	η μεταβλητή "IX" είναι μια διακριτή μεταβλητή η οποία δείχνει το μέσο αριθμό οχημάτων ιδιωτικής χρήσης εντός του δήμου
LIFELEVEL	ο δείκτης "LIFELEVEL" αποτελεί έναν απλό δείκτη ποιότητας ζωής όπως έχει περιγραφεί στο προηγούμενο κεφάλαιο
ARCHEOL	η μεταβλητή αυτή φανερώνει το σύνολο των χώρων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος (αρχαιολογικοί, θρησκευτικοί και φυσικοί χώροι) μέσα στον κάθε δήμο
High_Educ	το ποσοστό των ατόμων του δήμου εκτός των ατόμων της ηλικιακής ομάδας κάτω των έξι (6) ετών που χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο εκπαίδευσης (μεταπτυχιακό ή διδακτορικό)
No_Educ	το ποσοστό των ατόμων του δήμου εκτός των ατόμων της ηλικιακής ομάδας κάτω των έξι (6) ετών τα οποία δεν γνωρίζουν ανάγνωση και γραφή (ποσοστό αναλφαριθμητισμού)
New_Home	η μεταβλητή "New_Home" δείχνει το ποσοστό των νέων κατοικιών (περίοδος κατασκευής 2006 και έπειτα) σε σχέση με το σύνολο αυτών
Workers	η συγκεκριμένη μεταβλητή δείχνει το ποσοστό των εργαζομένων επί του συνόλου του πληθυσμού εντός των ορίων του δήμου
Agricul	το ποσοστό των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα επί του συνόλου των εργαζομένων
Construc	το ποσοστό των απασχολούμενων στον τομέα των κατασκευών επί του συνόλου των εργαζομένων
Tourism	το ποσοστό των απασχολούμενων στον τομέα του τουρισμού επί του συνόλου των εργαζομένων
HealthCare	το ποσοστό των απασχολούμενων στον τομέα της υγείας επί του συνόλου των εργαζομένων
Litoral	η μεταβλητή "Litoral" περιέχει τον αριθμό των παράκτιων δημοτικών ενοτήτων εντός του εκάστοτε δήμου
D_AST	ο αριθμός των αστυνομικών διευθύνσεων στον εκάστοτε δήμο
T_AST	ο αριθμός των αστυνομικών τμημάτων στον εκάστοτε δήμο
AST_POP	ο αριθμός των αστυνομικών τμημάτων και διευθύνσεων ανά 100000 κατοίκους

Πίνακας 8, Ονομασία και τρόπος μέτρησης των κριτηρίων

6.2: Εφαρμογή παραγοντικής ανάλυσης

Η εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης έδειξε πως οι μεταβλητές συσχετίζονται αλλά όχι συστηματικά (βλέπε παράρτημα), επίσης, παρουσιάζουν μια σχετική διακύμανση γεγονός το οποίο φανερώνει εκ των προτέρων πως προσφέρουν πληροφορία. Προέκυψε ότι, ορισμένες μεταβλητές δεν παρουσιάζουν σημαντική συνοχή με της υπόλοιπες. Πρόκειται μάλιστα για δύο διακριτές (δύτιμες) μεταβλητές (AIRPORT και HEACEN), για την πρώτη ήταν αναμενόμενο καθώς μόνο τρεις δήμοι διαθέτουν αυτή την υποδομή και για την επόμενη, το Κέντρο Υγείας, είναι ακριβώς το αντίθετο καθώς σχεδόν όλοι οι δήμοι της περιοχής διαθέτουν.

Η τελική ανάλυση βασίστηκε σε δεκαοχτώ (18) από τις 20 αρχικές μεταβλητές. Όλες οι μεταβλητές παρουσιάζουν ικανοποιητικό βαθμό μεταβλητότητας (πίνακας 9).

Μεταβλητές	Μέση τιμή	Τυπική Απόκλιση	CV
WEIGHT	,321	,258	80%
LIMANI	,224	,421	188%
HOSP	,345	,479	139%
PH_1000	,852	,222	26%
ALT_MEAN	342,172	284,693	83%
IX	,972	,131	14%
LIFELEVEL	52,161	5,468	10%
High_Educ	6,238	2,985	48%
Workers	31,321	3,859	12%
Agricul	28,772	16,426	57%
Construc	6,238	2,606	42%
Tourism	7,442	5,546	75%
HealthCare	4,563	2,032	45%
Litoral	,655	1,035	158%
AST_POP	11,150	19,021	171%
Distance	159,281	37,275	23%
Attract	115,055	96,697	84%
New_Home	5,682	2,867	50%
No_Educ	4,016	2,805	70%

Πίνακας 9, Συντελεστής μεταβλητότητας

Μετά από την αναίρεση των προβληματικών μεταβλητών, η ανάλυση σε κύριες συνιστώσες επέτρεψε την παραγωγή πέντε (5) κύριων συνιστωσών οι οποίες παρουσιάζουν ικανοποιητικό συντελεστή ΚΜΟ της τάξης του 0,7. Παράλληλα, όλες οι μεταβλητές εμφανίζουν συντελεστή συμμετοχικότητας μεγαλύτερο του εξήντα τοις εκατό ($\geq 60\%$). Τα δύο αυτά αποτελέσματα επιβεβαιώνουν την καλή συνοχή μεταξύ των αρχικών μεταβλητών. Πιο σημαντικό είναι το γεγονός πως το μοντέλο οδηγεί σε υψηλό βαθμό συμπύκνωσης (πέντε υπερμεταβλητές για δεκαοκτώ αρχικές) με ταυτόχρονη μικρή απώλεια πληροφορίας της τάξης του 22%, ποσοστό πολύ ικανοποιητικό. Η σύνθεση των «υπερμεταβλητών», (σύνθετοι δείκτες) συνοψίζεται στον ακόλουθο πίνακα.

Μεταβλητές	H ²	Κύριες συνιστώσες				
		Αστικότητα	Ευημερία	Οικονομική Ανάπτυξη	Συνοριακότητα	Απόσταση-Γειτνίαση
HealthCare	,819	,897				
High_Educ	,933	,889				
HOSP	,820	,863				
WEIGHT	,881	,830				
Agricul	,926	-,803				
Attract	,760	,627				
No_Educ	,719	-,489				
Workers	,846		,870			
LIFELEVEL	,924		,850			
IX	,869		,824			
New_Home	,795		,530	,525		
Tourism	,766			,813		
Construc	,593			,693		
LIMANI	,614			,675		
Litoral	,671			,653		
ALT_MEAN	,787				,854	
AST_POP	,637				,660	
Distance	,816					,870
PH_1000	,719					-,660
Ιδιοτιμές		6,616	3,028	2,175	1,795	1,283
% Διακύμανσης		34,8	15,9	11,4	9,4	6,8

Πίνακας 10, Κύριες συνιστώσες

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα του μοντέλου προέκυψε, όπως ήδη αναφέρθηκε, ότι η ελκυστικότητα της περιοχής μελέτης βασίζεται σε πέντε πολύ διακριτές συνιστώσες (πίνακας 10). Η πρώτη, που είναι η πιο «δυνατή», αφορά την προσφορά υπηρεσιών και ειδικότερα υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης. Η προσφορά αυτή σχετίζεται άμεσα με τη δυνητική έλξη των δήμων, δηλαδή τη γειτνίαση με τα αστικά κέντρα και το ίδιο το μέγεθος του δήμου. Η συνιστώσα αυτή μετρά έμμεσα το **βαθμό αστικοποίησης** του δήμου.

Η δεύτερη συνιστώσα, η οποία είναι και αυτή πολύ σημαντική και ισχυρή, μετρά το **βαθμό ευημερίας** των μόνιμων κατοίκων της περιοχής μελέτης, δεδομένου ότι αποτελεί συνδυασμό τόσο του επιπέδου διαβίωσης των κατοίκων όσο και τη δυνατότητα απασχόλησής τους. Η τρίτη, κατά σειρά σημαντικότητας, συνιστώσα αναδεικνύει έμμεσα την ενδεχόμενη **οικονομική ανάπτυξη**, η οποία βασίζεται στις δυνατότητες ανάπτυξης του τουρισμού και της κατοίκησης (residential economy) και ως αναμενόμενο αφορά κατά προτεραιότητα τον παράκτιο χώρο.

Η προτελευταία συνιστώσα σχετίζεται καθαρά με τον **βαθμό απομάκρυνσης** των δήμων της περιοχής μελέτης. Η γεωμορφολογία, υπό την έννοια του υψομέτρου σχετίζεται θετικά με τη διατήρηση αστυνομικών τμημάτων, όμως ουσιαστικά η νέα

αυτή μεταβλητή εκφράζει μια ιδιαιτερότητα της περιοχής μελέτης. Παρατηρήθηκε κατά τη φάση της συλλογής δεδομένων ότι πολλές συνοριακές περιοχές στην περιοχή μελέτης, για στρατηγικούς και γεωπολιτικούς κυρίως λόγους, διατήρησαν εν λειτουργία αστυνομικά τμήματα σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ελλάδα όπου μετά τη δημιουργία των καλλικράτειων δήμων ανέστειλαν τη λειτουργία τους. Κατά συνέπεια, η συγκεκριμένη συνιστώσα αναφέρεται στο συνοριακό χαρακτήρα των δήμων. Πράγματι, ο δείκτης αντανακλά καλά τη γεωγραφική θέση των δήμων. Οι δήμοι με τις υψηλότερες τιμές είναι ο δήμος Νεστορίου και ο δήμος Πρεσπών με ιδιαίτερα αυξημένες τιμές.

Η πέμπτη και τελευταία συνιστώσα που προέκυψε από την ανάλυση σε κύριες συνιστώσες, μετράει το **βαθμό γειννίασης με τα αστικά κέντρα**. Είναι μια ξεκάθαρη έννοια της απόστασης ενώ η προηγούμενη συνιστώσα αφορούσε πιο πολύ τη συνοριακή θέση αν και ως ένα βαθμό σχετίζεται με την απόσταση. Η παρούσα συνιστώσα είναι η πιο αδύναμη καθώς πολλές έρευνες έχουν αναδείξει σε σημαντικό παράγοντα τη σημασία της γειννίασης με τα μεγάλα αστικά κέντρα. Παρ' όλα αυτά, η περιοχή μελέτης εκτείνεται κατά μήκος και όχι κατά πλάτος του ελληνικού χώρου, ουσιαστικά εάν ο ελλαδικός χώρος περικλειστεί σε ένα παραλληλόγραμμο, τότε η βόρεια πλευρά του θα αποτελείται από την περιοχή μελέτης η οποία όμως δεν θα εισχωρεί και προς το εσωτερικού του παραλληλογράμμου αυτού. Το θέμα της γειννίασης, με τη στενή σημασία του όρου (*stricto sensu*) δεν τίθεται στην συγκεκριμένη περιοχή. Ο λόγος είναι πως αυτό το «μπανανοειδές» σχήμα που έχει η περιοχή μελέτης, με μεγάλο μήκος και ελάχιστο πλάτος, καθώς και η σχετική διχοτόμησή της από την Εγνατία Οδό σε συνδυασμό με τα αρκετά διάσπαρτα κατά μήκος αστικά κέντρα δεν επιτρέπουν την απομόνωση από των μικρών δήμων από τις μεγάλες πόλεις.

6.3: Η επιρροή των κύριων συνιστωσών ελκυστικότητας στην πληθυσμιακή μεταβολή

Η συνολική μεταβολή πληθυσμού (2001-2011) φαίνεται να έχει σχετικά υψηλή συσχέτιση με τις συνιστώσες της αστικότητας, της ευημερίας και της οικονομικής δυναμικής, ενώ έχει αρκετά μεγάλη αρνητική συσχέτιση με τη συνοριακότητα και μικρότερη με την απόσταση. Το γεγονός αυτό φανερώνει πως οι δήμοι που χαρακτηρίζονται από αστικότητα, ευημερία και διαθέτουν κάποια οικονομική δυναμική, ελκύουν πληθυσμό. Στον αντίποδα, η δήμοι οι οποίοι χαρακτηρίζονται από συνοριακότητα, είναι δηλαδή παραμεθόριες περιοχές, όχι μόνο δεν ελκύουν πληθυσμό, αλλά αποτρέπουν τον πληθυσμό για μόνιμη εγκατάσταση σε αυτούς.

		Αστικότητα	Ευημερία	Οικονομική δυναμική	Συνοριακότητα	Απόσταση
Ποσοστό μεταβολής πληθυσμού μεταξύ 2001 και 2011	Pearson Correlation	,385 ^{***5}	,406 ^{***}	,394 ^{***}	-,302 ^{**6}	-,076
	p-value	,003	,002	,002	,021	,570
TFM ⁷	Pearson Correlation	,239 ^{*8}	,274 ^{**}	,442 ^{***}	-,265 ^{**}	-,071
	p-value	,071	,037	,001	,044	,595
TFI ⁹	Pearson Correlation	,480 ^{***}	,469 ^{***}	,154	-,244 ^{**}	-,054
	p-value	,000	,000	,247	,065	,686

Πίνακας 11 κύριες συνιστώσες

Όσον αφορά τη φαινόμενη μετανάστευση, από τις τιμές του «Pearson Correlation» γίνεται φανερό πως οι συνιστώσες που επηρεάζουν το φαινόμενο είναι σχεδόν οι ίδιες με αυτές της συνολικής μεταβολής του πληθυσμού. Τέλος, σχετικά με το φυσικό ισοζύγιο, αναδεικνύεται πως η αστικότητα και η ευημερία το επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό και θετικά. Εδώ δεν φαίνεται να παίζει σημαντικό ρόλο η οικονομική δυναμική αν και αυτή το επηρεάζει θετικά αλλά σε μικρότερο επίπεδο. Η συνοριακότητα φαίνεται πως σχετίζεται σε σχετικά υψηλό αρνητικό βαθμό με το φυσικό ισοζύγιο όπως και η απόσταση αλλά σε πιο χαμηλό επίπεδο.

⁵ ***στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο σημαντικότητας 0,01.

⁶ ** στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο σημαντικότητας 0,05.

⁷ Φαινόμενη μετανάστευση (το ποσοστό της μεταβολής του πληθυσμού για το οποίο ευθύνεται η φαινόμενη με μετανάστευση).

⁸ * στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο σημαντικότητας 0,10.

⁹ Φυσικό ισοζύγιο (το ποσοστό της μεταβολής του πληθυσμού για το οποίο ευθύνεται το φυσικό ισοζύγιο).

7: Ανάδειξη προτύπων ελκυστικότητας στην περιοχή μελέτης

Με βάση τις πέντε συνιστώσες που αναδείχθηκαν μέσω της Παραγοντικής Ανάλυσης, το παρόν κεφάλαιο επικεντρώνεται στην ομαδοποίηση των δήμων της περιοχής μελέτης προκειμένου να εξεταστούν και να απεικονιστούν τα κύρια χωρικά μοτίβα ελκυστικότητας.

7.1: Μέθοδος ομαδοποίησης

Για την ομαδοποίηση των δήμων με βάση τα κοινά τους χαρακτηριστικά σε συνάρτηση με τις πέντε «υπερμεταβλητές», εφαρμόστηκε η διαδικασία του «ιεραρχικού αλγορίθμου». Οι **ιεραρχικοί αλγόριθμοι** προσπαθούν να δημιουργήσουν μια ιεραρχία μεταξύ των σημείων που προορίζονται για ομαδοποίηση. Δημιουργούν ένα **δενδρόγραμμα** που απεικονίζει τη διαδικασία ομαδοποίησης και προσδιορίζει τον αριθμό των ομάδων που δημιούργησαν. Ο αριθμός ομάδων (clusters) δεν προσδιορίζεται εκ των προτέρων. Προκύπτει από την ανάλυση του ιστορικού της διαδοχικής ομαδοποίησης σε συνάρτηση με τον έλεγχο της ουσιαστικής διαχώρισης μεταξύ των ομάδων χωρίς να προκαλέσει σημαντική απώλεια πληροφόρησης (Ντυκέν Μ. -Ν., 2017).

7.2: Οκτώ πρότυπα δήμων

Μετά από τη διαδικασία ομαδοποίησης, προέκυψε ο αριθμός των δήμων (παρατηρήσεων) που συγκαταλέγονται στη κάθε ομάδα. Σε ένα μεγάλο βαθμό, η κατηγοριοποίηση είναι σχετικά ικανοποιητική χωρίς όμως να αποφεύγεται η ύπαρξη ακραίων καταστάσεων (ομάδα με μόνο μία παρατήρηση) καθώς η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε πραγματικές συνθήκες από τις οποίες δεν λείπουν τα ακραία φαινόμενα (Ward, 1963).

Ομάδες	Πλήθος Παρατηρήσεων	Ποσοστό επί του συνόλου
ομάδα 1	11	19
ομάδα 2	3	5,2
ομάδα 3	15	25,9
ομάδα 4	5	8,6
ομάδα 5	7	12,1
ομάδα 6	9	15,5
ομάδα 7	7	12,1
ομάδα 8	1	1,7
Σύνολο	58	100

Πίνακας 12

Στο παράρτημα δίνεται ο αναλυτικός πίνακας ο οποίος δείχνει σε ποια κατηγορία ανήκει ο εκάστοτε δήμος.

7.3: Χαρακτηριστικά ομάδων

Οι ομάδες που δημιουργήθηκαν από την ιεραρχική ομαδοποίηση διακατέχονται από τα χαρακτηριστικά εκείνα τα οποία αντιπροσωπεύουν οι κύριες συνιστώσες οι οποίες δημιουργήθηκαν από την παραγοντική ανάλυση όπως διαμορφώθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Χαρακτηριστικά ομάδων βάσει συνιστωσών					
Ομάδες	Αστικότητα	Ευημερία	Οικονομική δυναμική	Συνοριακότητα	Απόσταση
	Mean	Mean	Mean	Mean	Mean
ομάδα 1	1,492	,285	-,339	-,154	-,239
ομάδα 2	-1,425	,552	-,927	-1,372	1,892
ομάδα 3	-,451	-1,188	-,247	,119	-,445
ομάδα 4	,410	-,138	,350	-,286	2,143
ομάδα 5	-,504	,663	2,103	-,336	-,437
ομάδα 6	-,477	,570	-,598	-,637	-,803
ομάδα 7	,347	,163	,051	1,481	,317
ομάδα 8	-2,032	2,806	-1,228	3,175	,989
Χρωματικό υπόμνημα	Σχετικά αρνητικό	Αρνητικό	Θετικό	Σχετικά θετικό	Ελάχιστη επιρροή

Πίνακας 13

Η 1η ομάδα χαρακτηρίζεται κατά κύριο λόγο από υψηλό βαθμό αστικότητας. Αποτελείται κυρίως από τις αστικές περιοχές που σε μικρό βαθμό δεν διακατέχονται από κάποια αξιοσημείωτη οικονομική δυναμική.

Η δεύτερη ομάδα αποτελείται από καθαρά αγροτικές περιοχές (αρνητικός βαθμός αστικότητας) καθώς και η μεταβλητή της απόστασης όπως έχει ήδη οριστεί παίρνει υψηλή τιμή. Επίσης, είναι σαφές πως η οικονομική δυναμική παρουσιάζει αρνητικότητα παρ' όλο που η ευημερία είναι σε σχετικά θετική τιμή.

Στην 3^η ομάδα, εμπεριέχονται οι περιοχές που χαρακτηρίζονται από αρνητικότητα στον τομέα της ευημερίας και οι υπόλοιποι τομείς δεν διαδραματίζουν κάποιο σημαντικό ρόλο.

Εν συνεχεία, η 4^η ομάδα αποτελείται από απομακρυσμένες σε μεγάλο βαθμό περιοχές με μια πιθανή αστικότητα και οικονομική ευημερία. Η τιμή της μεταβλητής «απόσταση» είναι αρκετά αυξημένη καθώς πρόκειται για περιοχές της Θράκης που από τις δύο πλευρές τους συνορεύουν ανατολικά με την Τουρκία και βόρεια με την Βουλγαρία καθώς και από την νότια πλευρά συναντούν θάλασσα, οπότε εξ' ορισμού της απόστασης οι τιμή δικαιολογείται.

Η 5^η ομάδα αποτελεί την πιο δυναμική ομάδα από το σύνολο των οχτώ (8) καθώς η οικονομική δυνατότητα κυμαίνεται σε πολύ υψηλές τιμές και σε συνδυασμό με την ευημερία που είναι σχετικά θετική δημιουργούν ένα σημαντικό πόλο.

Η 6^η ομάδα παρουσιάζει σχετικά καλό επίπεδο ευημερίας αλλά οι αρνητικές τιμές στην οικονομική δυναμική δεν την κατατάσσουν στις δυναμικές ομάδες.

Η προτελευταία ομάδα (7^η) χαρακτηρίζεται από μεγάλη συνοριακότητα και οι υπόλοιπες τιμές των συνιστωσών δεν έχουν κάποιο δυναμικό και ουσιαστικό ρόλο.

Τέλος, η τελευταία ομάδα (8η) χρήζει ιδιαίτερης μνείας καθώς αποτελείται από ένα μόνο δήμο, τον δήμο Πρεσπών. Σε αυτή την περίπτωση παρατηρούνται οι μεγαλύτερες τιμές συνοριακότητας. Επίσης, ο ακριτικός δήμος Πρεσπών διακατέχεται από υψηλό βαθμό ευημερίας, αλλά από χαμηλά επίπεδα οικονομικής δυναμικής.

Όπως είναι φανερό, οι ομάδες που προήλθαν μετά από την ιεραρχική ανάλυση έχουν ευδιάκριτα χαρακτηριστικά τα οποία τις διαφοροποιούν και μέσα από αυτά προκύπτουν οι ελκτικές ή οι απωθητικές δυνάμεις που άλλωτε τις μετατρέπουν σε τόπους προέλευσης ανθρώπινου δυναμικού και άλλωτε σε τοπους προορισμού.

7.4: Εκτίμηση της πληθυσμιακής έλξης των δήμων με βάση την ομαδοποίηση

Η πληθυσμιακή έλξη που κάθε δήμος δημιουργεί, είναι μια συνάρτηση των πέντε συνιστωσών που μελετήθηκαν καθώς και της φαινόμενης μετανάστευσης όπως αυτή έχει διαμορφωθεί. Υπολογίζοντας για κάθε ομάδα, τις μέσες τιμές της μεταβολής πληθυσμού και των δύο συνιστωσών της, παρατηρείται υψηλή συσχέτιση με τα προαναφερόμενα χωρικά μοτίβα.

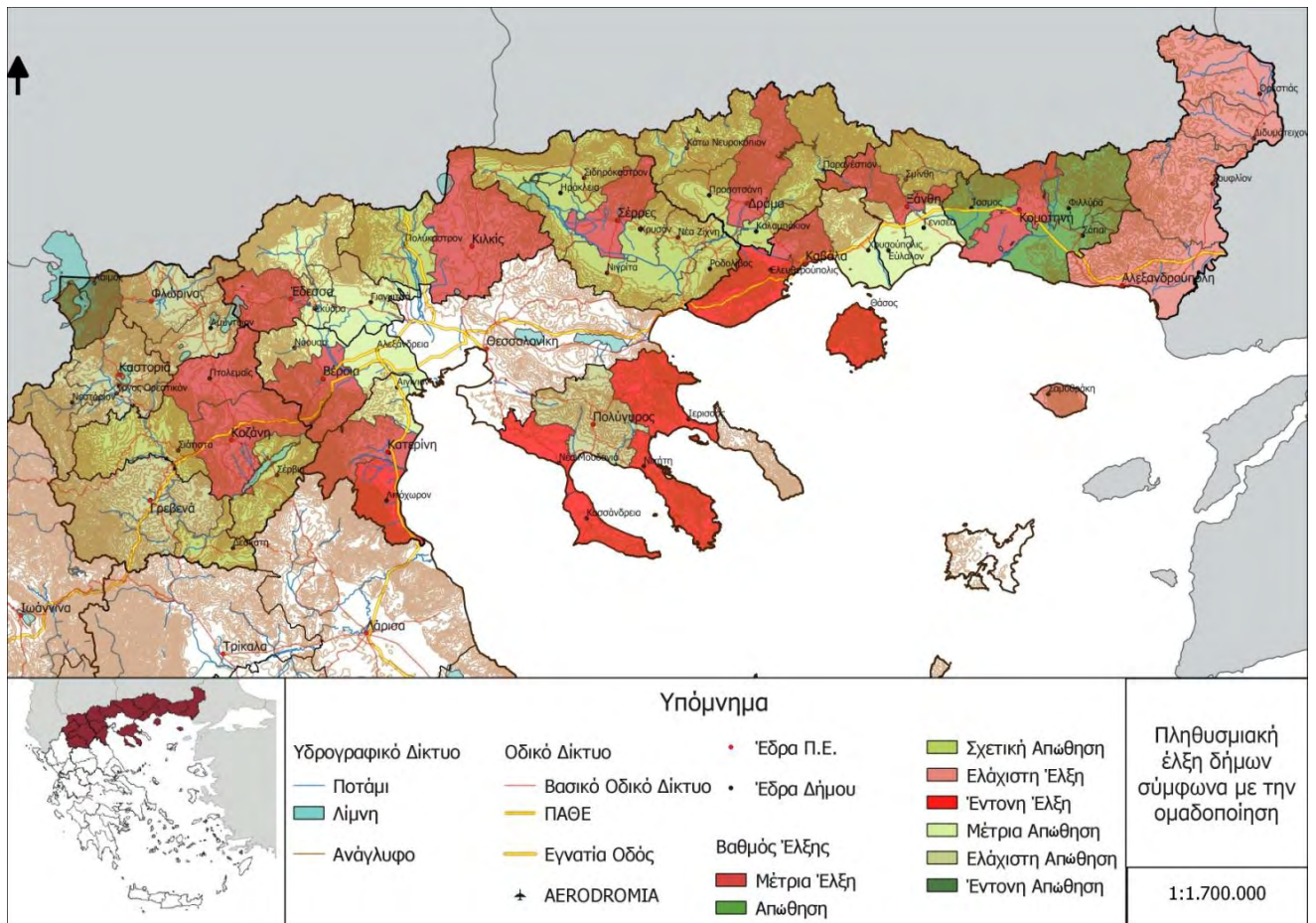
Πληθυσμιακή έλξη					
Ομάδες	Μεταβολή πληθυσμού % (2001-11)		% Φυσικού Ισοζυγίου	% Φαινόμενης Μετανάστευσης	
	Mean	Mean	Mean	Mean	
ομάδα 1	1,7	1,4		,4	
ομάδα 2	-9,2	-3,8		-5,4	
ομάδα 3	-12,9	-6,9		-6,0	
ομάδα 4	-4,1	-3,8		-,3	
ομάδα 5	6,1	-0,6		6,7	
ομάδα 6	-3,3	-1,7		-1,6	
ομάδα 7	-5,5	-2,7		-2,9	
ομάδα 8	-27,9	-8,2		-19,7	
Χρωματικό υπόμνημα	Έντονη έλξη	Ήπια έλξη	Έντονη απόθεση	Απόθεση	Ήπια απόθεση

Πίνακας 14

Η ομάδα πέντε (5) είναι η πιο δυναμική ομάδα καθώς αυξάνει τον πληθυσμό της αποκλειστικά από τη φαινόμενη μετανάστευση. Τα χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης ομάδας, όπως προαναφέρθηκαν, την βοηθούν να ασκεί έντονες ελκτικές δυνάμεις σχετικά με την πληθυσμιακή κίνηση. Σχετική διατήρηση του πληθυσμιακού δυναμικού και ήπια έλξη σημειώνεται στις ομάδες ένα και τέσσερα (1 & 4) οι οποίες με αρωγό την αστικότητα και την οικονομική δυναμική καταφέρνουν μια ήπια μορφή πληθυσμιακής έλξης.

Στη αντίθετη περίπτωση πρωταγωνιστεί η όγδοη ομάδα που απωθεί σε μεγάλο βαθμό πληθυσμό καθώς οι ιδιαιτερότητές της δεν της επιτρέπουν να δημιουργήσει καταστάσεις ελκυστικότητας. Σε πιο χαμηλό βαθμό απόθησης ακολουθούν οι ομάδες δύο και τρία (2 & 3) οι οποίες εξαιτίας του χαμηλού βαθμού ευημερίας αλλά και οικονομικής δυναμικής δεν είναι ικανές να μετατραπούν σε περιοχές οι οποίες θα αποτελέσουν τόπο προορισμού μιας επικείμενης μεταναστευτικής κίνησης.

Χάρτης 3, Πηγές: (Geodata), ίδια επεξεργασία

Οι δήμοι οι οποίοι εμπεριέχουν κάποιο μεγάλο αστικό κέντρο αντιστέκονται και σε ένα βαθμό διατηρούν τον πληθυσμό τους. Όμως, οι δήμοι που έχουν το μεγαλύτερο βαθμό έλξης βρίσκονται στο παράκτιο χώρο και στην πλειονότητά τους παρουσιάζουν έντονη τουριστική δραστηριότητα. Η σχετική γειτνίαση με Θεσσαλονίκη παίζει επίσης ρόλο καθώς για παράδειγμα ο δήμος Κιλκίς, ο οποίος δημιουργεί συνθήκες έλξης, είναι γνωστό ότι υπάρχει σημαντική κινητικότητα στο πλαίσιο της εργασίας μεταξύ αυτού και Θεσσαλονίκης (Duquenne & Kaklamani, 2017).

8: Η συμβολή της εσωτερικής μετανάστευσης στην τοπική ανάπτυξη, απαραίτητες προϋποθέσεις

Η παραπάνω ανάλυση έδειξε πως υπάρχουν περιοχές που εμφανίζουν δυνατότητες έλξης και κατά συνέπεια οφέλους από νέους κατοίκους. Τίθεται επομένως το ζήτημα σε ποιο βαθμό, με βάση την εμπειρία που μας προσφέρει το παρελθόν, η εγκατάσταση αυτή μπορεί να αποτελέσει μια ευνοϊκή συγκυρία για τοπική ανάπτυξη.

8.1 Προσπάθειες – περιπτώσεις για τοπική ανάπτυξη

Στη σημερινή εποχή, μέσα στην κρίση που βιώνει η ελληνική κοινωνία, η οποία έχει δημιουργήσει μια πολλαπλή σύγχυση σε όλα τα επίπεδα της καθημερινότητας, που στην πλειοψηφία τους πλέον χαρακτηρίζονται ως προβληματικά, έχει αποδειχθεί πως αρκετές οικογένειες ή και μεμονωμένα άτομα προχώρησαν στην αλλαγή του τόπου διαμονής τους από την πόλη στην ύπαιθρο χώρα. Η «τολμηρή» κίνηση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί μέσα από δύο εντελώς διαφορετικά πρίσματα τα οποία αντικατοπτρίζουν τις δύο ξεχωριστές όψεις του «ίδιου νομίσματος». Το βασικό στοιχείο που θα πρέπει να διακατέχει όλες τις πτυχές της μελέτης, είναι πως κάθε γεγονός που υπόκειται κάτω από μία «ομπρέλα» γενικευμένων περιπτώσεων με πολλά κοινά στοιχεία, είναι αναγκαίο να μελετάται κατά περίπτωση. Η μία περίπτωση είναι να εξετασθεί από την πλευρά των ατόμων που κατάφεραν να αλλάξουν το επίπεδο διαβίωσής του με οποιονδήποτε τρόπο μέσα από τη γεωργία και στον αντίποδα υπάρχει η περίπτωση των πολλαπλών παραδειγμάτων αποτυχίας σε τέτοιου είδους εγχειρήματα κυρίως εξαιτίας της άγνοιας κινδύνου που διακατέχει τους πειραματιζόμενους. Στην επιστήμη της χωροταξίας, όλα τα γεγονότα επιβάλλεται να μελετώνται κατά περίπτωση (Μπεριάτος, 2013).

Η μη ικανοποίηση του τρόπου ζωής στα μεγάλα αστικά κέντρα (Αθήνα, Θεσσαλονίκη), αποτελούμενη από την έλλειψη ασφάλειας, το καθόλου φιλικό κοινωνικό περιβάλλον και τις επαγγελματικές αποτυχίες, έχει οδηγήσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού να πάρει ή έστω να σκεφτεί σοβαρά την απόφαση μετεγκατάστασης στην ύπαιθρο χώρα. Η λόγοι της επιθυμίας, εκτός από τα προαναφερθέντα προβλήματα, είναι η καλύτερη ποιότητα ζωής, το χαμηλότερο κόστος διαβίωσης, η αξιοποίηση της πατρογονικής περιουσίας και οι ανθρώπινες «ζεστές» σχέσεις. Σημαντικό γεγονός είναι πως τα δύο τρίτα (2/3) των ατόμων που έχουν σκεφτεί αυτή την αλλαγή του τόπου μόνιμης κατοικίας τους επιθυμεί να παραμείνει στον νέο τόπο για την υπόλοιπη ζωή του. Ένα άλλο σημαντικό δεδομένο είναι πως από το σύνολο των ατόμων που προτίθενται να μετεγκατασταθούν το ένα τρίτο (1/3) επιθυμεί να ασχοληθεί με τον αγροτικό τομέα ως βασική καθημερινή απασχόληση. Το γεγονός αυτό επιβάλλει την προσέγγιση της κατάστασης που επικρατεί στον αγροτικό χώρο αλλά και τις συμπεριφορές που έχουν επιδείξει στη διάρκεια των τελευταίων ετών τα

άτομα που ήδη ασχολούνται με αυτόν (ΚΑΠΑ Research (Επιστροφή στην ύπαιθρο), 2012)

Οι ιδιαιτερότητες της ελληνικής οικογενειακής γεωργίας από τις αρχές του 1980 όπου ξεκίνησε η συστηματική διαδικασία εκσυγχρονισμού της ελληνικής γεωργίας είναι πολλές. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ), αναδιαμόρφωσε το τοπίο της συγκεκριμένης οικονομικής δραστηριότητας, όμως η λογική που διακατείχε το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού της υπαίθρου ήταν η είσπραξη των προσφερόμενων επιδοτήσεων και όχι η αναδιάρθρωση και η δημιουργία επενδύσεων, πράγμα το οποίο κατέστησε ευάλωτη την ελληνική γεωργία. Στις αρχές του 1990, με την υποδοχή μεγάλου όγκου μεταναστών κυρίως από τις βαλκανικές χώρες (Αλβανία, Βουλγαρία, Ρουμανία), αύξησε το εργατικό δυναμικό και συνέβαλλε στην εντατικοποίηση της γεωργίας καθώς και στη διατήρηση της κτηνοτροφίας. Η καινούρια ΚΑΠ το 2013, έρχεται να δώσει το νέο στίγμα για τις αναπτυξιακές δυνατότητες της ελληνικής υπαίθρου χωρίς ακόμη να έχουν υπάρξει απτά αποτελέσματα. Η επιδίωξή της ήταν αποσύνδεση των ενισχύσεων από τις τιμές των προϊόντων, η στροφή σε καλλιέργειες που είχαν ζήτηση στην αγορά. Έγιναν κάποια βήματα σε αυτή την κατεύθυνση και υπήρξε ωφέλιμη εναλλαγή – αμειψισπορά των καλλιεργειών (Κοινή Αγροτική Πολιτική, 20013). Μία ακόμα ιδιομορφία της ελληνικής γεωργίας είναι οι σχέση που διατηρούν οι εσωτερικοί μετανάστες με αυτήν, που άλλοτε την αποποιούνται και άλλοτε την επιζητούν. (Ανθοπούλου, Καμπέρης, & Πέτρου, 2014)

Το 2010, η κρίση ανέδειξε το σαθρό μοντέλο ανάπτυξης της χώρας. Η Ελλάδα πριν το 1980 ήταν μια αυτάρκης χώρα στα προϊόντα του πρωτογενούς τομέα, σήμερα το εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων παρουσιάζεται ως αρνητικό. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και της ΕΛΣΤΑΤ το εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων της χώρας παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα (πίνακας 12):

Εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων.(σε δις ευρώ).			
Έτος	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Ισοζύγιο
2002	3,3	5,2	-1,9
2008	3,9	7,1	-3,3
2009	4	6,4	-2,4
2010	4,6	6,5	-1,9
2011	4,8	6,7	-1,9
2012	5,2	6,4	-1,2
2013	5,4	6,5	-1,1
2014	5,1	6,4	-1,3

Πίνακας 15, Πηγή: (ΕΛΣΤΑΤ, 2017), ίδια επεξεργασία

Το γεγονός αυτό εμφανίζει πως ο αγροτικός τομέας δεν κατάφερε να αυξήσει την προστιθέμενη αξία των παραγόμενων αγαθών ούτε σε επίπεδο παραγωγικού μοντέλου με οικονομίες κλίμακας, ούτε σε αγροεδαφικό επίπεδο με αγαθά άρρηκτα συνδεδεμένα με τον τόπο-τρόπο παραγωγής και την ποιότητα. Οι λόγοι που οδήγησαν στη δημιουργία ενός αδύναμου και μη ορθολογικού παραγωγικού μοντέλου είναι οι εξής:

- Ανεπάρκεια-αδυναμία θεσμικού πλαισίου
- Έλλειψη κατάρτισης των αγροτών
- Απουσία φορέων ελέγχου και συμβουλευτικών εφαρμογών
- Αδυναμία ορθολογικής συνδικαλιστικής οργάνωσης των αγροτών(σύλλογοι, συνεταιρισμοί)
- Ύπαρξη πολιτικής πατρωνίας
- Μέγιστος βαθμός κρατικής γραφειοκρατίας. (Ανθοπούλου, Καμπέρης, & Πέτρου, 2014)

Τα άτομα που ξεκινούν την ενασχόλησή τους με την αγροτική παραγωγή διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- Η πρώτη κατηγορία αφορά τα άτομα που δεν εγκατέλειψαν ποτέ την ύπαιθρο χώρα και μετά από διάφορες απόπειρες ενασχόλησης σε άλλους τομείς ίσως αποτυχημένες αποφάσισαν να ξεκινήσουν το νέο εγχείρημα
- Στη δεύτερη ομάδα συναντώνται τα άτομα τα οποία εγκατέλειψαν τον τόπο καταγωγής τους και εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα για αρκετά χρόνια και τελικά επέλεξαν την επιστροφή τους στον τόπο καταγωγής τους για να αρχίσουν να ασχολούνται, στην αρχή ίσως σε πειραματικό στάδιο, με την αγροτική παραγωγή
- Τέλος η τρίτη κατηγορία αφορά τα άτομα που αποφάσισαν να αλλάξουν ριζικά τον τρόπο ζωής τους και να φύγουν από τον αστικό χώρο, επιλέγοντας περιοχές της υπαίθρου χωρίς όμως να έχουν άμεση σχέση με την περιοχή προορισμού.

Από τις παραπάνω κατηγορίες, τα άτομα που απαρτίζουν την πρώτη, συνήθως εργάζονται στην οικογενειακή/ατομική επιχείρηση ή αγροτική εκμετάλλευση. Εδώ παρατηρείται η προσωρινή διάσωση της εύλωτης οικογενειακής μονάδας χωρίς όμως να δημιουργούνται μακροπρόθεσμες οικονομικές προϋποθέσεις για τους μετασχηματισμούς της τοπικής κοινωνίας. Οι δρώντες που αποτελούν τη δεύτερη κατά σειρά κατηγορία εμφανίζουν το κοινό στοιχείο του «επαναπατρισμού» στον τόπο καταγωγής οι οποίοι αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στην ίσως και μη βιώσιμη αγροτική απασχόληση. Στην τελευταία κατηγορία, βρίσκονται εκείνοι που βρέθηκαν στην ύπαιθρο χώρα μη αντέχοντας τις αφόρητες πιέσεις των αστικών κέντρων, σε αυτοί την περίπτωση ξεχωρίζουν κυρίως τα άτομα που μετεγκαταστάθηκαν στον

τόπο καταγωγής της συζύγου, στα «πεθερικά». (Ανθοπούλου, Καμπέρης, & Πέτρου, 2014)

Στις προηγούμενες παραγράφους έγινε προσπάθεια ανάλυσης του κοινωνικού κυρίως προφίλ των ατόμων που ασχολούνται με τη βασική οικονομική δραστηριότητα της υπαίθρου καθώς και με τα προβλήματα που έχουν να προσπελάσουν. Δόθηκε επίσης έμφαση στις συμπεριφορές και στον τρόπο που αντιμετωπίζουν τα άτομα την δραστηριοποίησή τους στον αγροτικό τομέα. Το βασικό ζήτημα έγκειται στο εάν το πλαίσιο της κρίσης δημιουργεί τάσεις επιστροφής των ατόμων στην ύπαιθρο και αν οι τάσεις αυτές οδηγούν σε αδιέξοδα ή σε διεξόδους αντιμετώπισης της κρίσης μέσω του αγροτικού χώρου, του αγροτικού τρόπου ζωής αλλά και των δραστηριοτήτων που είναι συνυφασμένες με τον αγροτικό τομέα. Στην συνέχεια θα γίνει προσπάθεια να ερευνηθούν οι δράσεις που προβαίνουν οι άμεσα ενδιαφερόμενοι, αυτοί δηλαδή που επέλεξαν να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους ή να τον αναπτύξουν με βασικό πυλώνα απασχόλησης τον αγροτικό τομέα, για την αντιμετώπιση της σημερινής συνολικής κατάστασης που επικρατεί σε αυτόν.

Το φαινόμενο της διασποράς του κινδύνου στα καλλιεργούμενα είδη, αρκετά και διαφορετικά είδη καλλιέργειας έτσι ώστε εάν η παραγωγή σε ένα έτος δεν έχει το θεμιτό και αναμενόμενο αποτέλεσμα να μην καταστραφεί ολόκληρο το εισόδημα. Ουσιαστικά εδώ διακρίνεται η λογική «αν χάσεις από κάποια, να κερδίσεις από τα υπόλοιπα». Αυτή η επιχειρηματική κίνηση μπορεί να αξιολογηθεί στο τέλος μια μακροχρόνιας εφαρμογής της. (Πέτρου & Κουτσού, 2014)

Οι ευκαιρίες που έχουν δώσει οι εκάστοτε ΚΑΠ ήταν αδιαμφισβήτητα πολλές και με ορθολογική διαχείριση υπήρχε η δυνατότητα δημιουργίας ενός αξιόλογου και αξιόπιστου μοντέλου ανάπτυξης του πρωτογενούς τομέα. Τα κριτήρια για να μπορέσει ένα μοντέλο ανάπτυξης να χαρακτηριστεί αξιόλογο και επιτυχημένο ποικίλουν και δύναται να είναι είτε υποκειμενικά είτε αντικειμενικά αλλά το μόνο σίγουρο είναι πως η αρνητικότητα του ισοζυγίου ανάμεσα στις εισαγωγές και στις εξαγωγές των προϊόντων του αγροτικού τομέα δηλώνει πως η επιτυχία είναι αρκετά μακριά. Σε αυτό το σημείο, οι αγρότες ή οι επίδοξοι αγρότες έχουν διαφορετικές οπτικές για το ζήτημα των προγραμμάτων στήριξης του πρωτογενούς τομέα. Πρώτα βρίσκονται αυτοί που εντάσσονται στο εκάστοτε «πρόγραμμα», οι οποίοι τις περισσότερες φορές έχουν πραγματικά αναζητήσει περισσότερες πληροφορίες και έχουν όντως δημιουργήσει το προσωπικό τους πλάνο. Στη δεύτερη κατηγορία υπάρχουν τα άτομα εκείνα που δεν «εμπιστεύονται» αυτές τις δράσεις και πεισματικά στέκονται απέναντι στη οποιαδήποτε πρόταση βοήθειας και συνεργασίας. Τέλος, η ομάδα εκείνη η οποία είναι ακόμα στο στάδιο της μη αποφασιστικής ένταξης στην αγροτική ζωή. Ο φόβος της αποτυχίας, κυρίως στις μικρές αγροτικές κοινωνίες της υπαίθρου αποτελεί σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα ένταξης στην «επαγγελματική ομπρέλα» της γεωργίας. Ο «αποτυχημένος του χωριού» απαξιώνει σε μεγάλο βαθμό την προσωπική και ηθική υπόσταση του ατόμου (Ανθοπούλου, Καμπέρης, & Πέτρου, 2014).

Επιπρόσθετα, η διαδοχή της περιουσίας, η ανάληψη δηλαδή της ευθύνης στα χέρια των νεότερων ατόμων αποτελεί φόβο για τους μεγαλύτερους σε ηλικία. Ακόμα, η ανυπανδρία, αποτελεί συχνό φαινόμενο στις οικογένειες με σχετικά μεγάλη περιουσία καθώς ο οικογενειακός κώδικας απαιτεί συμβία με υψηλές προδιαγραφές. Αυτά τα προβλήματα, που δεν αναφέρθηκαν στην αρχή του κεφαλαίου αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τα πιο καλά κρυμμένα «μυστικά» των παραγόντων που αποδοκιμάζουν την ανάληψη της ευθύνης ενός νέου να ασχοληθεί με την αγροτική παραγωγή με ότι αυτό συνεπάγεται.

Τα διάφορα προγράμματα, που δίνουν ευκαιρίες στους αγρότες για γενικότερη ανάπτυξη της δραστηριότητάς τους, σε πολλές περιπτώσεις είναι κακές αντιγραφές διαδικασιών που εφαρμόστηκαν σε άλλες χώρες με πιθανή επιτυχία, αλλά στην ελληνική πραγματικότητα δεν βρήκαν απόλυτη εφαρμογή και αποδείχθηκαν από μόνα τους προβληματικά παρασύροντας μαζί τους και τα άτομα που τα ακολούθησαν, αν όχι στην καταστροφή αλλά σίγουρα στην αποστροφή τους για τέτοιου είδους διαδικασίες, πέραν των όποιων οικονομικών πληγμάτων. Βασικό πρόβλημα σχεδόν στο σύνολο των «προγραμμάτων» είναι η γενικότερη δυσαρέσκεια για τον τρόπο που λειτουργούν στις ορεινές περιοχές. Επίσης, οι αγρότες που δεν εντάχθηκαν στους «κανονισμούς» απολαμβάνουν μεγαλύτερη ελευθερία, ευελιξία και προσαρμοστικότητα στα εκάστοτε παραγωγικά πρότυπα. (Πέτρου & Κουτσού, 2014).

Με βάση τα προαναφερθέντα, συμπεραίνεται πως το νομικό πλαίσιο αποτελεί βασικό πρόβλημα λόγω της δυσκαμψίας του. Επιπλέον, διαφαίνεται πως οι αγρότες που δεν εντάχθηκαν σε κάποιο «πρόγραμμα» έκαναν πιο συνειδητές επιλογές, οι «κανονισμοί» έδιναν πλεονέκτημα σε αυτούς που κατείχαν ήδη πατρογονική περιουσία. Όλα αυτά τα γεγονότα προβάλλουν πως το «σοκ» της ενσωμάτωσης των ατόμων που επιστρέφουν στην ύπαιθρο είναι πραγματικά μεγάλο και πως το μεγαλύτερο ποσοστό των προγραμμάτων δεν «νιώθει» την πραγματικότητα και την αλήθεια της ελληνικής υπαίθρου.

Η διαπίστωση από αυτή τη συλλογιστική και από τα δεδομένα της βιβλιογραφίας μας καταλήγει στο γεγονός πως οποιαδήποτε κατάσταση δεν είναι πάντα απαραίτητα «κακή» ή «καλή». Το σημαντικό είναι οι σχεδιάζοντες προγράμματα να ξέρουν σε απόλυτο βαθμό όλες τις πτυχές των περιοχών που θα εφαρμοστούν και από την άλλη πλευρά οι δρώντες που θα αξιοποιήσουν τις σχεδιασμένες στρατηγικές και εργαλεία να μπορούν να τα διαχειριστούν ορθολογικά με τη δημιουργία πλάνου και να είναι ανά πάσα στιγμή να αναλάβουν το ρίσκο, καθώς σε περιόδους κρίσης οι αποφάσεις πρέπει να γίνονται γρήγορα και όχι βιαστικά πράξη.

Τέλος, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί πως η ύπαιθρος χώρα δεν αποτελείται μόνο από τον αγροτικό τομέα. Η αντίθεση πόλης και υπαίθρου τείνει να μην είναι πλέον θεμελιώδης εφόσον αδυνατεί να ορίσει την υπαίθριακότητα αφού η ύπαιθρος δεν σημαίνει ουσιαστικά μη πόλη. Στον εξωαστικό χώρο πλέον λαμβάνουν

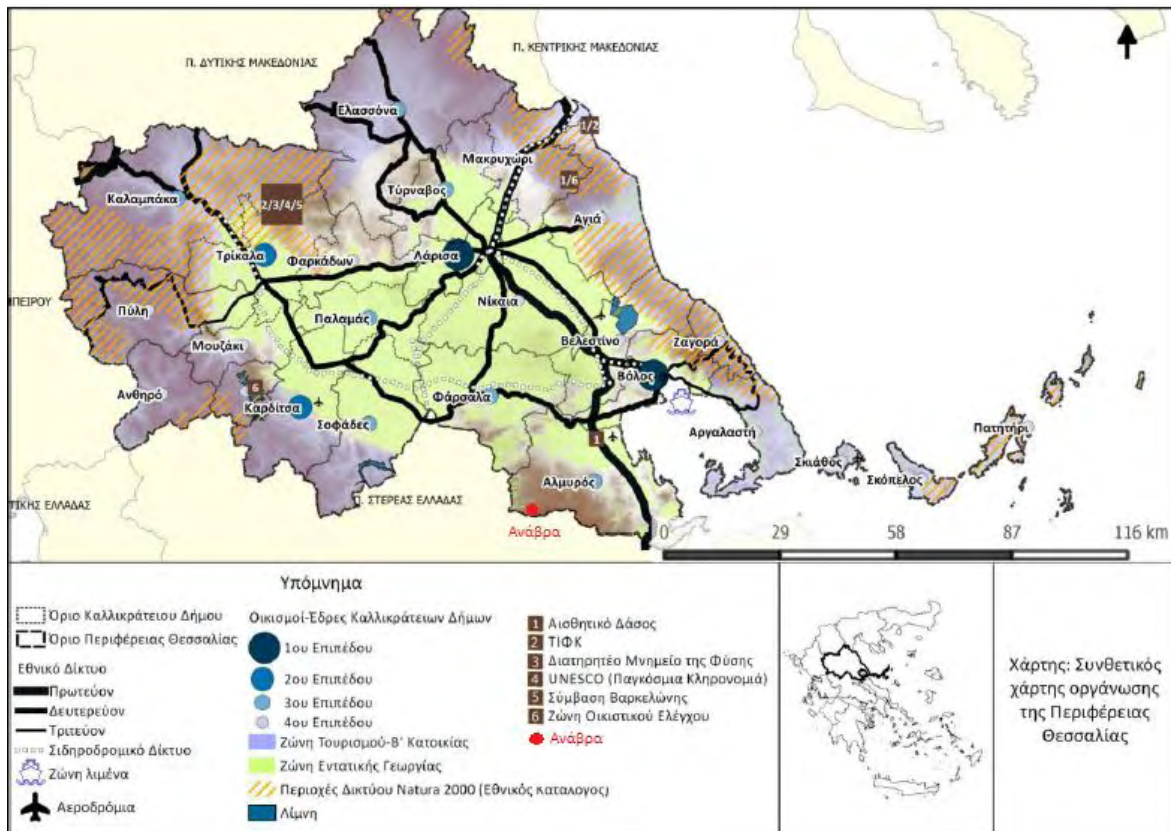
χώρα πάσης φύσεως δραστηριότητες, δημιουργούνται δίκτυα και πόλοι που εξυπηρετούν τοπικές και υπερτοπικές οικονομίες σε όλους τους παραγωγικούς τομείς. Έτσι πλέον φαίνεται και ισχύει πως η υπαίθρος χώρα αποτελεί ένα πολυπαραγοντικό και πολυδιάστατο κομμάτι των οικονομιών και των κοινωνιών. Παρ' όλα αυτά, η αναφορά στον αγροτικό τομέα και στις δράσεις αυτού, επιλέχθηκε καθώς οι αγροτικές δραστηριότητες δημιουργούνται εξ'ορισμού στον εξωαστικό χώρο αλλά και από την προαναφερθείσα έρευνα προκύπτει πως το τριάντα τρία τις εκατό του πληθυσμού που επιθυμούν μετεγκατάσταση από τον αστικό στον εξωαστικό χώρο, προτίθενται να ασχοληθούν με τον συγκεκριμένο τομέα (Γούσιος, Χωρική προσέγγιση και ανάπτυξη της υπαίθρου, 2005)

8.2: Το παράδειγμα της Ανάβρας, ένα «επιτυχημένο παράδειγμα»

Η Ανάβρα είναι χωριό της περιφερειακής ενότητας Μαγνησίας χωροθετημένη στις δυτικές πλαγιές του όρους Όθρυς σε υψόμετρο 780 μέτρων. Είναι ένα αρκετά απομακρυσμένο χωριό από την πρωτεύουσα της περιφερειακής ενότητας, το Βόλο, καθώς απέχει 72 χλμ και από την πρωτεύουσα της περιφέρειας, τη Λάρισα, 105 χλμ περίπου. Διοικητικά πλέον ανήκει στον καλλικράτειο δήμο Αλμυρού από το 2011 ο οποίος συνορεύει από τη βόρεια πλευρά του με τους δήμους Βόλου και Ρήγα Φεραίου, ανατολικά βρέχεται από τα νερά του Παγασητικού κόλπου, νότια περιστοιχίζεται από τους δήμους Στυλίδας και Δομοκού ενώ ο δήμος Φαρσάλων είναι ο όμορος δήμος από τη δυτική πλευρά. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή, ο δήμος Αλμυρού αριθμεί 18614 μόνιμους κατοίκους και συγκεκριμένα η δημοτική ενότητα Ανάβρας 589 μόνιμους κατοίκους. (Δ.Αλμυρού, 2011) (E-demography, 2017)

Ο οικισμός της Ανάβρας είναι ένας ορεινός οικισμός ο οποίος παρήκμαζε κατά τη δεκαετία του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90. Οι αιτίες της παρακμής ήταν η μη ύπαρξη κοινωνικών υποδομών, η ελάχιστη έως και ανύπαρκτη σύνδεση με τα πλησιέστερα αστικά κέντρα καθώς και η χωροθέτηση της κτηνοτροφίας η οποία βρισκόταν εντός του οικισμού. Σε αυτή τη φάση, η κτηνοτροφία αποτελούσε εμπόδιο στην ανάπτυξη του τόπου και ανάγκαζε η συνολική κατάσταση αρκετό κόσμο να εγκαταλείψει το χωριό για τα μεγάλα αστικά κέντρα αλλά και για χώρες του εξωτερικού. Όλα αυτά έδειχναν πως με μαθηματική ακρίβεια ο εν λόγω οικισμός θα έφτανε σε ένα τέλος από το οποίο δεν θα μπορούσε να φύγει τα επόμενα χρόνια.

Χάρτης 4, Πηγές (Geodata), ίδια επεξεργασία

Η κατάσταση αυτή, παρ' όλα αυτά, άλλαξε άρδην όταν μια ομάδα ατόμων με βούληση, επιθυμία και όραμα για την περιοχή της Ανάβρας ξεκίνησε μέσα από την ενασχόλησή της με τα κοινά να υλοποιεί δράσεις για την ορθολογική χωροθέτηση της κτηνοτροφίας (περίπου 30000 ζώα βρισκόταν μέσα στον οικισμό) και για τον εξωραϊσμό του οικισμού και του περιβάλλοντος χώρου. Η αρχική σκέψη ήταν ο καθορισμός των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής που ήταν η κτηνοτροφία και συγκεκριμένα η μεγάλη παράδοση που υπήρχε στον τόπο με τις σπάνιες ποικιλίες οικόσιτων παραγωγικών ζώων καθώς και το περιβάλλον. Έτσι, με την πάροδο του χρόνου και την διαρκή δουλειά πάνω σε προκαθορισμένο σχέδιο σήμερα η Ανάβρα αποτελεί ένα χωριό πρότυπο ανάπτυξης όχι μόνο εντός των ελληνικών συνόρων.

Οι δράσεις οι οποίες πραγματοποιήθηκαν για να καταλήξει ο οικισμός στη σημερινή κατάστασή του μπορούν να χαρακτηριστούν από απλότητα αλλά και από μεγάλη δόση ορθής σκέψης. Αρχικά, δόθηκαν κίνητρα στους ντόπιους κτηνοτρόφους για να απομακρυνθεί ο μεγάλος όγκος των ζώων από το εσωτερικό του οικισμού. Το βασικό κίνητρο ήταν η χαμηλή αξία της δημοτικής γης (120€/στρέμμα) που παραχωρήθηκε για τη δημιουργία κτηνοτροφικού πάρκου. Επίσης, ο δήμος προσπάθησε να προωθήσει όλα τα ευρωπαϊκά προγράμματα που αφορούσαν τους κτηνοτρόφους για να καταστήσει όσο το δυνατόν συμφέρουσα την μεταφορά των κτηνοτροφικών μονάδων στο πάρκο που δημιουργήθηκε. Σήμερα, η δημοτική ενότητα Ανάβρας αριθμεί τρία κτηνοτροφικά πάρκα. Ακόμη, δόθηκε μεγάλη έμφαση στην βιολογική κτηνοτροφία και όχι στις μαζικές γραμμές παραγωγής προϊόντων που

προέρχονται από αυτόν τον κλάδο. Τέλος, στην περιοχή λειτουργεί σύγχρονο σφαγείο τη στιγμή που σε μεγαλύτερους οικισμούς τα όποια σφαγεία υπήρχαν, έχουν κλείσει και εγκαταλειφθεί.

Σχετικά με τις ενέργειες που έγιναν στο εσωτερικού του οικισμού για τη διαμόρφωση της αισθητικής του χώρου, συμπεριλήφθηκαν εσωτερικές οδοποιίες, δημιουργία στεγασμένου διώροφου χώρου στάθμευσης στο κέντρο του οικισμού, αναμόρφωση πλατειών και υπαίθριων χώρων αναψυχής. Επιπλέον, προσφέρεται δωρεάν διαμονή στους δασκάλους που διδάσκουν στο σχολείο του χωριού, το οποίο κατασκευάστηκε με έξοδα του δήμου αλλά και δωρεάν διαμονή στο γιατρό του κοινοτικού ιατρείου. Στη συνέχεια, κατασκευάστηκε γηροκομείο για τους ηλικιωμένους κατοίκους του οικισμού αλλά έμφαση δόθηκε και στον αθλητισμό καθώς δημιουργήθηκαν και λειτουργούν δύο γήπεδα και ένα κλειστό γυμναστήριο δωρεάν για του κατοίκους. Τέλος, στον πολιτιστικό τομέα, κατασκευάστηκαν δύο αίθουσες συνεδριάσεων και άλλων πολιτιστικών γεγονότων, λαογραφικό μουσείο κτηνοτροφικής ζωής και έχει εκδοθεί η ιστορία του τόπου.

Παράλληλα, στο έτερο συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής, το περιβάλλον, υλοποιήθηκαν δράσεις για την προστασία του αλλά και για τη μέγιστη αξιοποίηση όλων των πόρων που θα μπορούσαν να ωφελήσουν την τοπική κοινωνία. Έτσι, κατασκευάστηκαν τρία αιολικά πάρκα για παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας συνολικής ισχύος 17 MW, γεγονός το οποίο δημιούργησε νέες θέσεις εργασίας για τους ντόπιους, απαλλάσσει του κατοίκους από τα έξοδα κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος αλλά επίσης αποφέρει και κέρδη στον δήμο από την πώληση του περισσευούμενου ηλεκτρικού ρεύματος. Ακόμη, στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας εντός της δημοτικής ενότητας συμβάλλει και ένα μικρό υδροηλεκτρικό εργοστάσιο που κατασκευάστηκε αργότερα. Επιπρόσθετα, γίνονται προσπάθειες για την παραγωγή τηλεθέρμανσης από την καύση άχρηστων υπολειμμάτων δέντρων και βιομάζας προσφέροντας έτσι σχεδόν δωρεάν θέρμανση στους κατοίκους του οικισμού. Τέλος, διαμορφώθηκε ένα περιβαλλοντικό πάρκο, το οποίο μεγάλος αριθμός μαθητών και όχι μόνο, από ολόκληρη την Ελλάδα, επισκέπτεται για να έρθει πιο κοντά στη φύση και να μάθει από τους άμεσους χρήστες αυτής όλα τα μυστικά της.

Παρατηρώντας, λοιπόν από απόσταση και με κριτική ματιά κάποιος την πορεία της Ανάβρας, είναι εύκολο να αντιληφθεί πως το τρίπτυχο που χρειάζεται για την επίτευξη ενός στόχου είναι η ομάδα με έναν αρχηγό που έχει κερδίσει το σεβασμό και την εκτίμηση όλων των μελών, το κοινό πλάνο που στη συγκεκριμένη περίπτωση βασίζεται στην κτηνοτροφία και οι ιδιότυποι πόροι (specific resources) που αντλούνται από το περιβάλλον. Οι κάτοικοι της Ανάβρας κατάφεραν πέρα από την κρίση των τελευταίων ετών να εκμηδενίσουν πιο πριν την ανεργία και την απώλεια πληθυσμού από τον τόπο τους. «Νίκησαν» την μετανάστευση με παλιννόστηση και μετανάστευση προς τον τόπο τους. Δημιούργησαν κατάλληλες συνθήκες για τη διαμόρφωση υγιούς τοπικής ανάπτυξης και κατόρθωσαν να φτιάξουν

ένα χωριό πρότυπο για ολόκληρη τη χώρα που ευελπιστεί στην τοπική ανάπτυξη. Η ομαδικότητα, η κοινή/συλλογική αντίληψη των ευκαιριών και των κινδύνων και η συλλογική δράση με υψηλό βαθμό συνεργασίας μεταξύ των τοπικών δρώντων κατέδειξαν τον οικισμό της Ανάβρας ως ένα φωτεινό παράδειγμα τοπικής ανάπτυξης σε κρίσιμη εποχή για την γενικότερη ανάπτυξη της χώρας. Αν η εσωτερική μετανάστευση μπορεί να αποτελέσει τον μοχλό της τοπικής ανάπτυξης, τότε η πορεία της Ανάβρας αποτελεί τον χάρτη για την εκπλήρωση του συγκεκριμένου στόχου, της τοπικής ανάπτυξης.

10: Συμπεράσματα

Η εσωτερική μετανάστευση και γενικότερα η μετανάστευση είναι ένα ιδιαίτερο φαινόμενο ικανό να αλλάξει τις ισορροπίες στις περιοχές που λαμβάνει χώρα αλλά και να διαμορφώσει καταστάσεις άλλωτε συμφέρουσες και εύνοϊκές και άλλωτε να διαμορφώσει συνθήκες ερημοποίησης και παρακμής σε μια περιοχή. Η εκάστοτε περιοχή έχει τα δικά της χαρακτηριστικά τα οποία διαμορφώνονται από τις ανθρωπογενείς δράσεις αλλά και τις επιδράσεις του φυσικού περιβάλλοντος πάνω σε αυτή. Έτσι, σύμφωνα με αυτές τις δράσεις δημιουργούνται συνθήκες έλξης ή απώθησης του πληθυσμού από την περιοχή, γεγονός το οποίο συνδράμει στην πορεία της ανάπτυξής της. Είναι φανερό πως όσο μια περιοχή ελκύει πληθυσμό τόσο δημιουργούνται ακόμα πιο ευνοϊκές συνθήκες για την προσέλκυση επιπλέον πληθυσμού έως του σημείου κορεσμού των πόρων της περιοχής.

Οι πολλοί δήμοι της περιοχής μελέτης σε μεγάλο βαθμό συγκεντρώνουν τα κριτήρια που τέθηκαν στην αρχή για να παρέχουν υψηλό επίπεδο διαβίωσης στον μόνιμο πληθυσμό τους. Επίσης παρατηρήθηκε πως αρκετοί δήμοι έχουν τη δυνατότητα να ασκούν ελκτικές δυνάμεις στον πληθυσμό καθώς η φαινόμενη μετανάστευση έχει θετικό πρόσημο γεγονός το οποίο, σε συνάρτηση με την οικονομική τους δυναμική, δείχνει πως υπάρχει ισχυρή μορφή τοπικής ανάπτυξης. Πιο συγκεκριμένα, οι δήμοι οι οποίοι ασκούν τη μεγαλύτερη έλξη είναι οι δήμοι των παράκτιων περιοχών που δεν εμπεριέχουν κάποιο μεγάλο αστικό κέντρο. Βέβαια, η εγγύτητα και η γειτνίαση με τα αστικά κέντρα παίζει σημαντικό ρόλο. Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως οι δήμοι που έχουν άμεση σχέση με την Εγνατία Οδό δείχνουν δυναμικές τάσεις διατήρησης και αύξησης πληθυσμού αλλά και δυναμικές τάσεις ανάπτυξης.

Η βόρεια περιοχή της Ελλάδας, που αποτέλεσε την περιοχή μελέτης, παρουσιάζει μια ιδιαιτερότητα καθώς η Εγνατία Οδός άλλαξε τα πρότυπα ανάπτυξης. Η περίοδος μελέτης συμπίπτει χρονικά με την ολοκλήρωση αυτού του σημαντικού έργου υποδομής, γεγονός το οποίο προκέλεσε αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας της περιοχής και στην έννοια της γειτνίασης. Το δεδομένο αυτό υποδεικνύει πως το συγκεκριμένο μοντέλο δεν βρίσκει εφαρμογή σε ολόκληρη την ελληνική επικράτεια. Επίσης, επιβεβαιώνει ότι τα μεγάλα έργα υποδομής είναι προϋπόθεση για την και τη βελτίωση της ελκυστικότητας (Blanquart, 2013).

Όπως προέκυψε όμως από της έρευνα, τα έργα υποδομής δεν είναι σε καμία περίπτωση ικανά από μόνα τους να δημιουργήσουν συνθήκες ελκυστικότητας και εν συνεχεία ανάπτυξης. Είναι σαφές πως οι έννοιες της ελκυστικότητας και της ανάπτυξης είναι δύο έννοιες αμφιμονοσήμαντες καθώς η μία είναι προϋπόθεση για την άλλη.

Το πλαίσιο που έχει τη δυνατότητα να προσφέρει στον ύπαιθρο χώρο δυνατότητες ανάπτυξης, είναι ένα σύνθετο πλαίσιο το οποίο εμπεριέχει όλα όσα

αναλυθηκαν στη συγκεκριμένη εργασία. Όλοι οι τομείς της ζωής, της ευρυθμίας της κοινωνίας και την οικονομίας πρέπει να συνεργάζονται αρμονικά για να μπορέσουν να δημιουργηθούν οι συνθήκες μετεγκατάστασης πληθυσμού στον εξωαστικό χώρο έτσι ώστε να ξεκινήσει να δημιουργείται ένα ορθολογικό μοντέλο τοπικής ανάπτυξης το οποίο θα προσδώσει στην υπαίθρο χώρα το χαρακτήρα της εξελιγμένης χωρικής ενότητας που αποτελεί αναποσπαστο κομμάτι της εθνικής ανάπτυξης.

Κλείνοντας, το ερώτημα είναι σε ποió βαθμό μπορεί να επιτευχθεί η συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων και όλων των επιπέδων σχεδιασμού έτσι ώστε η εσωτερική μετανάστευση να αποτελέσει το βασικό μοχλό μιας υγιούς ανάπτυξης της υπαίθρου. Όλες οι διαπιστώσεις δύναται να αποτελέσουν βάση για μεταγενέστερες εργασίες και έρευνα γύρω από το θέμα της σημαντικότητας της εσωτερικής μετανάστευσης και κατά πόσο αυτό μπορεί να επηρεάσει την τοπική ανάπτυξη.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Arnold, R. A. (2007). *Εισαγωγή στην οικονομική*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο Α.Ε.
- Blanquart, C. (2013). Infrastructure de transport et développement économique : quelles dynamiques d'appropriation par les acteurs productifs ? L'exemple de la filière céréalière autour du canal Seine-Nord Europe. *Revue d'Économie Régionale & Urbaine* , 119-138.
- Campbell, A. J. (1976). *The Quality of American Life. Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*. New York: Russel Sage Foundation.
- Devillanova, C. (2003). Social security and migration with endogenous skill upgrading. *Journal of Public Economics* .
- Duquenne, M. -N., & Goussios, D. (2006). “New rural territorial configurations on the basis of identity, territorial memberships and networks at the sub-regional level: Their interface with the L. P. S”. Volos: Congress of the European Regional Science Association (ERSA).
- Duquenne, M. -N., & Kaklamani, S. (2017). Une approche alternative de la mesure de l'attractivité, en privilégiant les indicateurs démographiques. Στο V. Janeska, & A. Lozanoska, *The population of the Balkans at the dawn of the 21* (σσ. 295-330). Skopje: Ss Cyril and Methodius University.
- e-Demography*. (n.d.). Ανάκτηση 5 2017, από <http://www.e-demography.gr>
- Euosha. (2017). *Οικογένεια και ισορροπία μεταξύ εργασιακής και προσωπικής ζωής*. Ευρωπαϊκός Οργανισμός για την Ασφάλεια και την Υγεία στην Εργασία.
- Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία*. Gudenberg.
- Green, N. L. (2004). *Οι δρόμοι της μετανάστευσης*. ΣΑΒΒΑΛΑΣ.
- Gros, F. (2016). *Η αρχή της ασφάλειας*. Αθήνα: Πόλις.
- McCann, P. (2002). *Αστική και περιφερειακή οικονομική*. Αθήνα: Κριτική.
- Ravenstein, E. G. (1885). The Laws of Migration. *Journal of the Statistical Society of London* , 167-235.
- Ross, W. D. (1993). *Αριστοτέλης*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.
- UNHCR. (1951). *United Nations High Commissioner for Refugees*. Ανάκτηση 2 15, 2017, από Άρθρο 1, Σύμβαση της Γενεύης: www.unhcr.gr

UNSD. (1978). *Statistics of Internal Migration: A technical Report, Studies in Methods, Series F no 23*. Ανάκτηση 2017, από UNSD.

Ward, J. (1963). Hierarchical grouping to optimize an objective function. *American Statistical Association*, 236-244.

Ελληνόγλωσση

Άλισσον-Κυριαζή, Ε. (2001). *Εσωτερική Μετανάστευση στην Ελλάδα του 1990*.

Ανθοπούλου, Θ., Καμπέρης, Ν., & Πέτρου, Μ. (2014). *Διερευνώντας όψεις και δυναμικές της κοινωνίας της υπαίθρου στην εποχή της κρίσης. Πρώτες αποτυπώσεις*. Αθήνα: Ελληνική Εταιρία Περιφερειακής Επιστήμης.

Γιαννόπουλος, Γ. Α. (2005). *Σχεδιασμός των μεταφορών*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Γούσιος, Δ. (2005). Χωρική προσέγγιση και ανάπτυξη της υπαίθρου. Στο *Από τον Αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα* (σσ. 149-179). Αθήνα: Gutenberg.

Γούσιος, Δ. (2005). Χωρική προσέγγιση της οργάνωσης και ανάπτυξης της υπαίθρου. Στο Θ. Ανθοπούλου, & Α. Μωυσίδης, *Από τον αγροτικό χώρο στην ύπαιθρο χώρα* (σσ. 149-179). Αθήνα: Gutenberg.

Δ.Αλμυρού. (2011). Ανάκτηση Μάρτιος 23, 2017, από Δήμος Αλμυρού:
<http://www.almyros-city.gr/>

Δέφνερ, Α., & Ψαθά, Ε. (2013). *Μέτρηση της Ποιότητας Ζωής στις Ελληνικές Πόλεις. Συγκριτική αξιολόγηση των τομέων της υγείας και της εκπαίδευσης*. Βόλος: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

(2012). *ΚΑΠΑ Research (Επιστροφή στην ύπαιθρο)*. Αθήνα.

(2013). *Κοινή Αγροτική Πολιτική*.

Κοτζαμάνης, Β. (2009). Ανάκτηση 2017, από ΕΔΚΑ: <http://www.ldsa.gr/>

Κοτζαμάνης, Β. (2009). *Στοιχεία δημογραφίας*. Βόλος: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Θεσσαλίας.

Κουλουκτσής, Δ. (2013). Ανάκτηση 4 2017, από Αγροτική Έκφραση:
<http://www.agrofitro.gr/>

Κυριαζή-Άλλισον, Ε. (1999). Ανάκτηση 12 5, 2016, από ΕΔΚΑ web site:
<http://www.demography-lab.prd.uth.gr>

Λυγερός, Σ. (2016). *Η ισλαμική τρομοκρατία*. Αθήνα: Πατάκη.

Μπεριάτος, Η. (2013, 4 15). (Θ. Γ. Σκούφιας, Συνέντευξη στον/στην)

Μποτετζαγιάς, Ι. (2010). *Η ιδέα της φύσης*. Αθήνα: Κριτική.

- Ντυκέν, Μ. Ν. (2016). (Θ. Σκούφιας, Συνέντευξη στον/στην)
- Ντυκέν, Μ. -Ν. (2017). *Σημειώσεις χωρικής ανάλυσης*.
- Ντυκέν, Μ.-Ν., & Κοτζαμάνης, Β. (2012). *Οι δημογραφικές δομές και ο δημογραφικός δυναμισμός των ελληνικών δήμων (1999-2009)*. Βόλος: ΕΔΚΑ.
- Παραδεισιάνου, Α. (2011). Ανάκτηση 4 8, 2017, από ΕΛΑΣ: <http://www.astynomia.gr>
- Πέτρου, Η. (2007). Μετανάστευση. Στο *Ανθρωπογεωγραφία, Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος* (σσ. 220-233). Αθήνα: Κριτική.
- Πέτρου, Μ., & Κουτσού, Σ. (2014). Ανάμεσα στην πόλη και το χωράφι. *Επιθεώρηση κοινωνικών ερευνών* .
- Πολύζος, Σ. (2011). *Περιφερειακή Ανάπτυξη*. Αθήνα: Κριτική.
- Συμβούλιο της Ε.Ε.* (2006). Ανάκτηση 2017, από <http://eur-lex.europa.eu>
- Τενεκετζής, Σ. (2016). *Cultural tourism in Amfipolis region*. Σέρρες: ΤΕΙ Κεντρικής Μακεδονίας.
- Τζιαφέτας, Γ. (1985). Προσδιοριστικοί παράγοντες της εσωτερικής μεταναστεύσεως στην Ελλάδα. Στο Ε. Ε. Ερευνών, *Η δημογραφική κρίση στην Ελλάδα* (σσ. 100-106). Αθήνα: ΕΔΗΜ.
- Χατζημπίρος, Κ. (2007). *Οικολογία, οικοσυστήματα και προστασία του περιβάλλοντος*. Αθήνα: Συμμετρία.
- Ψαθά, Ε., & Δέφνερ, Α. (2013). *Μέτρηση της Ποιότητας Ζωής στις Ελληνικές Πόλεις*. ERSA.

Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού

- Περιφέρεια Ηπείρου*. (2010). Ανάκτηση 2017, από <http://www.epirus.gov.gr/portal/>
- Περιφερειακό Πλαίσιο Αν. Μακεδονίας & Θράκης*. (2003). Εφημερίς της Κυβερνήσεως.
- Περιφερειακό Πλαίσιο Δυτικής Μακεδονίας*. (2003). Εφημερίς της Κυβερνήσεως.
- Περιφερειακό Πλαίσιο Κεντρικής Μακεδονίας*. (2006). Εφημερίς της Κυβερνήσεως.

Διαδικτυακές Πηγές, Ιστοσελίδες

(2011). Ανάκτηση 3 12, 2017, από European Agency for Safety and Wealth at Work:
<https://osha.europa.eu/en>

(2015). Ανάκτηση 4 2017, από Εγνατία Οδός Α.Ε:
http://observatory.egnatia.gr/factsheets_SE-Europe/2015/POL06_factsheet_2015.pdf

(2017). Ανάκτηση 2017, από Υπουργείο Εσωτερικών:
http://www.ypes.gr/el/Regions/Apokentromenh_dioikhsh/

(2017). Ανάκτηση 2017, από ΕΛΣΤΑΤ: <http://www.statistics.gr/>

(2011). Ανάκτηση 3 12, 2017, από European Agency for Safety and Wealth at Work:
<https://osha.europa.eu/en>

(2015). Ανάκτηση 4 2017, από Εγνατία Οδός Α.Ε:
http://observatory.egnatia.gr/factsheets_SE-Europe/2015/POL06_factsheet_2015.pdf

(2017). Ανάκτηση 2017, από Υπουργείο Εσωτερικών:
http://www.ypes.gr/el/Regions/Apokentromenh_dioikhsh/

(2017). Ανάκτηση 2017, από ΕΛΣΤΑΤ: <http://www.statistics.gr/>

(2017). Ανάκτηση 2017, από E-demography.

ΕΛΣΤΑΤ. (2016). Ανάκτηση 2016, από <http://www.statistics.gr/>

Geodata. (n.d.). Ανάκτηση 2017, από <http://geodata.gov.gr/>

CIA, C. I. (2016). Ανάκτηση 5 2017, από <https://www.cia.gov/index.html>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

	WEIGHT	LIMANI	HO SP	PH_1000	ALT_MEAN	IX	LIFEL EVEL	High_Educ	Workers	Agricul	Construc	Tourism	HealthCare	Litoral	AST_POP	Distance	Attract	New_Home	No_Educ
WEIGHT	1,000	,032	,754	,454	-,091	,284	,567	,787	,367	-,582	-,132	-,142	,700	,122	-,344	-,082	,807	,499	-,308
LIMANI	,032	1,000	-,129	,073	-,339	,103	,039	,189	,137	-,209	,206	,400	,015	,664	-,087	-,070	,004	,354	-,140
HOSP	,754	-,129	1,000	,360	,178	,256	,508	,770	,267	-,585	-,172	-,163	,771	-,110	-,166	,041	,569	,408	-,339
PH_1000	,454	,073	,360	1,000	-,115	,437	,457	,474	,100	-,558	,154	,184	,447	,236	-,316	-,417	,436	,413	-,508
ALT_MEAN	-,091	-,339	,178	-,115	1,000	,118	,114	,152	-,094	-,083	,088	-,208	,123	-,369	,486	,211	-,161	-,219	-,235
IX	,284	,103	,256	,437	,118	1,000	,846	,441	,565	-,412	-,014	,322	,208	,358	,160	-,075	,208	,524	-,479
LIFELEVEL	,567	,039	,508	,457	,114	,846	1,000	,659	,765	-,460	-,056	,186	,340	,209	-,065	-,017	,464	,615	-,389
High_Educ	,787	,189	,770	,474	,152	,441	,659	1,000	,433	-,806	,018	,117	,786	,143	-,144	,068	,559	,619	-,550
Workers	,367	,137	,267	,100	-,094	,565	,765	,433	1,000	-,141	-,148	,282	,070	,263	,019	,207	,192	,561	-,111
Correlation Agricul	-,582	-,209	-,585	-,558	-,083	-,412	-,460	-,806	-,141	1,000	-,357	-,355	-,680	-,203	,230	,006	-,381	-,641	,689
Construc	-,132	,206	-,172	,154	,088	-,014	-,056	,018	-,148	-,357	1,000	,522	-,172	,254	-,132	-,152	-,127	,237	-,085
Tourism	-,142	,400	-,163	,184	-,208	,322	,186	,117	,282	-,355	,522	1,000	-,167	,425	,017	-,154	-,239	,546	-,309
HealthCare	,700	,015	,771	,447	,123	,208	,340	,786	,070	-,680	-,172	-,167	1,000	,013	-,217	-,061	,490	,310	-,533
Litoral	,122	,664	-,110	,236	-,369	,358	,209	,143	,263	-,203	,254	,425	,013	1,000	-,147	-,153	-,020	,506	-,145
AST_POP	-,344	-,087	-,166	-,316	,486	,160	-,065	-,144	,019	,230	-,132	,017	-,217	-,147	1,000	,282	-,359	-,192	,002
Distance	-,082	-,070	,041	-,417	,211	-,075	-,017	,068	,207	,006	-,152	-,154	-,061	-,153	,282	1,000	-,313	-,051	,274
Attract	,807	,004	,569	,436	-,161	,208	,464	,559	,192	-,381	-,127	-,239	,490	-,020	-,359	-,313	1,000	,351	-,162
New_Home	,499	,354	,408	,413	-,219	,524	,615	,619	,561	-,641	,237	,546	,310	,506	-,192	-,051	,351	1,000	-,346

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

	No_Educ																			
		-,308	-,140	-,339	-,508	-,235	-,479	-,389	-,550	-,111	,689	-,085	-,309	-,533	-,145	,002	,274	-,162	-,346	1,000
	WEIGHT		,405	,000	,000	,249	,015	,000	,000	,002	,000	,161	,144	,000	,180	,004	,271	,000	,000	,009
	LIMANI	,405		,167	,294	,005	,221	,386	,077	,152	,058	,060	,001	,455	,000	,258	,300	,488	,003	,147
	HOSP	,000	,167		,003	,091	,026	,000	,000	,021	,000	,098	,111	,000	,206	,107	,380	,000	,001	,005
	PH_1000	,000	,294	,003		,196	,000	,000	,000	,229	,000	,124	,083	,000	,037	,008	,001	,000	,001	,000
	ALT_MEAN	,249	,005	,091	,196		,189	,197	,128	,242	,267	,255	,058	,179	,002	,000	,056	,113	,049	,038
	IX	,015	,221	,026	,000	,189		,000	,000	,000	,001	,459	,007	,059	,003	,116	,288	,058	,000	,000
	LIFELEVEL	,000	,386	,000	,000	,197	,000		,000	,000	,000	,338	,081	,005	,058	,314	,450	,000	,000	,001
	High_Educ	,000	,077	,000	,000	,128	,000	,000		,000	,000	,446	,191	,000	,142	,141	,305	,000	,000	,000
	Workers	,002	,152	,021	,229	,242	,000	,000	,000		,145	,134	,016	,301	,023	,443	,060	,074	,000	,203
	Agricul	,000	,058	,000	,000	,267	,001	,000	,000	,145		,003	,003	,000	,063	,041	,483	,002	,000	,000
	Construc	,161	,060	,098	,124	,255	,459	,338	,446	,134	,003		,000	,099	,027	,162	,127	,172	,037	,263
	Tourism	,144	,001	,111	,083	,058	,007	,081	,191	,016	,003	,000		,105	,000	,448	,124	,035	,000	,009
	HealthCare	,000	,455	,000	,000	,179	,059	,005	,000	,301	,000	,099	,105		,461	,051	,324	,000	,009	,000
	Litoral	,180	,000	,206	,037	,002	,003	,058	,142	,023	,063	,027	,000	,461		,136	,126	,440	,000	,139
	AST_POP	,004	,258	,107	,008	,000	,116	,314	,141	,443	,041	,162	,448	,051	,136		,016	,003	,075	,494
	Distance	,271	,300	,380	,001	,056	,288	,450	,305	,060	,483	,127	,124	,324	,126	,016		,008	,353	,019
	Attract	,000	,488	,000	,000	,113	,058	,000	,000	,074	,002	,172	,035	,000	,440	,003	,008		,003	,113
	New_Home	,000	,003	,001	,001	,049	,000	,000	,000	,000	,000	,037	,000	,009	,000	,075	,353	,003		,004
	No_Educ	,009	,147	,005	,000	,038	,000	,001	,000	,203	,000	,263	,009	,000	,139	,494	,019	,113	,004	

ΠΙΝΑΚΑΣ Α

ΠΙΝΑΚΑΣ Β

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6,616	34,819	34,819	6,616	34,819	34,819	5,059	26,626	26,626
2	3,028	15,937	50,755	3,028	15,937	50,755	3,060	16,104	42,731
3	2,175	11,449	62,204	2,175	11,449	62,204	2,901	15,268	57,999
4	1,795	9,447	71,651	1,795	9,447	71,651	2,056	10,823	68,823
5	1,283	6,751	78,402	1,283	6,751	78,402	1,820	9,579	78,402
6	,970	5,105	83,507						
7	,661	3,477	86,984						
8	,535	2,817	89,801						
9	,425	2,238	92,039						
10	,362	1,903	93,942						
11	,288	1,518	95,461						
12	,232	1,219	96,679						
13	,197	1,034	97,714						
14	,139	,734	98,447						
15	,119	,626	99,073						
16	,072	,378	99,452						
17	,057	,300	99,752						
18	,026	,139	99,891						
19	,021	,109	100,000						

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ				
Id	PE	DIMOS	POP	WEIGHT
101	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΡΟΔΟΠΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	66919	0,78
102	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΡΟΔΟΠΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΑΡΡΙΑΝΩΝ	16577	0,18
103	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΡΟΔΟΠΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΙΑΣΜΟΥ	13810	0,15
104	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΡΟΔΟΠΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ - ΣΑΠΩΝ	14733	0,16
201	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΡΑΜΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	58944	0,68
202	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΡΑΜΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΔΟΞΑΤΟΥ	14516	0,15
203	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΡΑΜΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ	7860	0,07
204	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΡΑΜΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΑΡΑΝΕΣΤΙΟΥ	3901	0,03
205	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΔΡΑΜΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ	13066	0,14
301	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΒΡΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	72959	0,85
302	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΒΡΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ	19493	0,21
303	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΒΡΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ	37695	0,43
304	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΒΡΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ	2859	0,02
305	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΕΒΡΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΦΛΙΟΥ	14941	0,16
401	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΘΑΣΟΥ	ΔΗΜΟΣ ΘΑΣΟΥ	13770	0,14
501	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΒΑΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ	70501	0,82
502	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΒΑΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΥ	22331	0,25
503	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΒΑΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΑΓΓΑΙΟΥ	32085	0,36
601	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΞΑΝΘΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	65133	0,75
602	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΞΑΝΘΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΑΒΔΗΡΩΝ	19005	0,21
603	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΞΑΝΘΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΜΥΚΗΣ	15540	0,17
604	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΞΑΝΘΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΤΟΠΕΙΡΟΥ	11544	0,12
801	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ	66547	0,77
802	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	41570	0,47
803	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΗΜΑΘΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	32494	0,37
901	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΙΛΚΙΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ	51926	0,60
902	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΙΛΚΙΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ	28493	0,32
1001	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΛΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΕΔΕΣΣΑΣ	28814	0,32
1002	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΛΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΑΛΜΩΠΙΑΣ	27556	0,31
1003	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΛΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΛΑΣ	63122	0,73
1004	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΕΛΛΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΣΚΥΔΡΑΣ	20188	0,22
1101	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΙΕΡΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	85851	1,00
1102	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΙΕΡΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΔΙΟΥ - ΟΛΥΜΠΟΥ	25668	0,29
1103	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΠΙΕΡΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΥΔΝΑΣ - ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ	15179	0,16
1201	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ	76817	0,89
1202	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ	9182	0,09
1203	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ	20030	0,22
1204	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ	14664	0,16
1205	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ	21145	0,23
1206	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ	12397	0,13
1207	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΣΕΡΡΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΣΙΝΤΙΚΗΣ	22195	0,24
1301	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	22048	0,24

1302	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	18294	0,20
1303	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ	16672	0,18
1304	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	36500	0,41
1305	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΣΙΘΩΝΙΑΣ	12394	0,13
1401	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΟΖΑΝΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ	71388	0,83
1402	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΟΖΑΝΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΒΟΪΟΥ	18386	0,20
1403	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΟΖΑΝΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΕΟΡΔΑΙΑΣ	45592	0,52
1404	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΟΖΑΝΗΣ	ΔΗΜΟΣ ΣΕΡΒΙΩΝ - ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ	14830	0,16
1501	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	25905	0,29
1502	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	ΔΗΜΟΣ ΔΕΣΚΑΤΗΣ	5852	0,05
1601	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	35874	0,41
1602	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ	2646	0,01
1603	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΙΔΟΣ	11802	0,12
1701	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	32881	0,37
1702	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	16973	0,18
1703	ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	ΔΗΜΟΣ ΠΡΕΣΠΩΝ	1560	0,00

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ (συνέχεια)

Id	LIM ANI	AIRP ORT	HOS P	HEA CEN	PH_1000	ALT_M EAN	IX	LIFEL EVEL	ARCH EOL	High_E duc	No_E duc	New_ Home	Worker s	Agricul	Const ruc	Touri sm	Healt hCare	Lito ral	D_A ST	T_A ST	AS T_P OP
101	0	0	1	0	1,39	81	0,94	55,8	11	11,3	4,9	10,4	32,9	14,0	4,0	6,1	6,7	1	1	1	3,0
102	0	0	0	0	0,30	392	0,85	54,9	0	2,2	11,6	3,1	42,8	83,1	1,7	1,6	0,6	0	0	1	6,0
103	0	0	0	1	0,29	68	0,84	50,6	7	2,4	12,6	4,6	34,3	59,8	5,4	4,0	1,5	0	0	1	7,2
104	1	0	0	1	0,41	100	0,86	47,1	12	3,4	9,2	4,1	28,6	51,8	4,3	4,7	2,2	2	0	1	6,8
201	0	0	1	0	1,24	528	1,01	56,0	18	11,0	1,7	5,4	32,6	7,3	5,6	6,3	8,4	0	1	2	5,1
202	0	0	0	0	0,96	121	0,95	49,9	6	4,1	3,1	4,4	27,7	23,4	7,4	6,5	5,9	0	0	1	6,9
203	0	0	0	1	0,64	640	0,79	44,8	3	2,0	4,5	2,4	28,8	51,7	4,9	5,9	2,2	0	0	1	12,7
204	0	0	0	1	0,77	500	0,78	40,6	5	3,7	3,6	3,3	21,6	33,5	7,4	5,8	4,2	0	0	1	25,6
205	0	0	0	1	0,92	280	0,84	45,5	11	3,5	3,2	2,7	25,8	30,3	5,9	6,2	6,4	0	0	1	7,7
301	1	1	1	0	0,82	142	1,03	57,3	20	12,4	3,3	10,9	37,1	7,6	5,0	6,3	9,8	3	1	2	4,1
302	0	0	1	0	0,67	80	0,83	44,9	13	5,1	7,0	4,9	28,9	23,7	3,9	5,0	6,2	0	0	1	5,1
303	0	0	0	1	0,66	93	0,99	51,6	0	5,9	4,6	5,4	35,5	26,5	3,9	4,7	3,8	0	1	4	13,3
304	1	0	0	1	0,70	119	0,91	51,2	12	8,1	3,8	4,5	34,6	21,8	8,6	11,7	3,3	1	0	1	35,0
305	0	0	0	1	0,47	174	0,80	45,4	3	4,6	5,5	2,5	31,5	35,7	4,1	4,5	3,1	0	0	2	13,4
401	1	0	0	1	0,94	90	0,94	52,2	16	5,8	1,2	9,9	34,6	14,5	9,6	25,1	2,4	1	0	1	7,3
501	1	1	1	0	0,92	256	0,96	55,6	12	11,9	1,3	5,6	33,2	5,4	5,2	6,8	9,1	1	1	1	2,8
502	0	0	0	1	0,85	274	1,06	53,5	4	4,9	3,8	9,1	33,7	29,4	5,0	5,5	3,9	2	0	1	4,5
503	1	0	0	1	0,87	184	1,00	52,1	30	5,0	2,4	9,9	32,8	32,2	7,3	6,8	4,2	3	0	1	3,1
601	1	0	1	1	0,94	213	1,00	57,0	13	12,9	4,5	11,9	33,4	4,2	4,9	6,3	6,7	0	1	2	4,6
602	0	0	0	1	0,95	33	0,98	49,7	8	3,0	8,2	6,3	28,4	32,7	7,4	5,4	3,2	1	0	1	5,3
603	0	0	0	1	0,77	483	0,56	41,0	2	2,0	13,3	2,8	25,5	48,2	16,6	3,0	0,6	0	0	1	6,4
604	0	0	0	0	0,78	34	1,01	51,6	3	2,3	10,1	4,4	28,0	47,9	3,4	3,8	1,6	1	0	0	0,0
801	0	0	1	0	1,08	534	1,05	58,2	81	10,8	2,3	6,6	34,3	17,3	5,4	5,4	6,5	0	1	1	3,0

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

802	0	0	0	1	1,01	16	1,13	56,7	6	4,6	4,8	5,7	31,2	34,9	5,3	4,2	3,4	1	0	1	2,4
803	0	0	1	0	1,05	288	1,08	58,1	16	6,7	2,4	5,5	32,0	30,6	3,9	5,6	4,8	0	0	1	3,1
901	0	0	1	1	0,91	285	0,97	52,4	38	7,2	2,1	8,6	31,8	15,1	4,7	5,0	6,5	0	1	4	9,6
902	0	0	1	1	0,98	271	0,95	48,9	39	5,2	2,9	5,0	28,1	23,9	5,2	5,5	4,4	0	0	5	17,5
1001	0	0	1	1	0,90	575	1,04	57,6	20	9,6	2,3	7,4	33,7	26,0	5,4	5,9	7,4	0	1	2	10,4
1002	0	0	0	1	1,09	365	0,99	53,9	15	4,8	3,9	4,6	32,7	45,9	4,8	5,8	3,6	0	0	1	3,6
1003	0	0	1	1	1,01	48	1,03	57,6	21	7,0	2,4	6,4	33,9	27,6	5,0	5,0	5,1	0	0	2	3,2
1004	0	0	0	1	1,09	93	1,02	55,7	4	4,9	2,6	4,7	32,6	41,6	3,7	4,4	2,8	0	0	1	5,0
1101	0	0	1	0	1,03	330	1,04	58,1	15	10,3	2,7	8,3	34,4	15,4	6,5	8,5	7,1	3	1	1	2,3
1102	1	0	0	1	0,82	140	1,16	57,2	34	6,4	3,9	7,3	31,5	25,2	10,1	14,5	2,8	2	0	1	3,9
1103	1	0	0	1	1,12	191	1,05	52,1	19	4,9	2,8	3,0	30,3	38,9	4,8	6,3	4,0	3	0	2	13,2
1201	0	0	1	0	0,89	262	0,97	56,3	17	12,6	2,4	8,3	33,4	11,4	4,7	6,0	8,1	0	1	1	2,6
1202	1	0	0	1	0,76	195	0,71	39,1	17	3,8	4,2	1,8	23,5	44,0	5,0	6,6	4,9	1	0	0	0,0
1203	0	0	0	1	0,95	93	0,86	45,9	17	3,8	5,1	1,9	29,0	49,1	4,2	4,1	4,1	0	0	1	5,0
1204	0	0	0	0	0,75	133	0,87	47,0	23	3,5	3,3	3,0	28,3	38,0	6,2	5,8	4,0	0	0	0	0,0
1205	0	0	0	1	0,85	60	0,86	45,6	6	2,9	6,3	2,2	27,0	44,8	4,6	6,3	4,1	0	0	1	4,7
1206	0	0	0	1	0,73	260	0,80	46,1	22	3,2	3,6	1,5	30,4	54,1	3,9	5,1	4,2	0	0	1	8,1
1207	0	0	0	1	0,45	200	0,79	43,7	8	3,8	4,2	3,9	24,8	35,5	5,1	8,9	3,8	0	0	3	13,5
1301	0	0	1	0	0,86	408	1,25	59,1	24	8,3	1,2	8,0	35,8	22,8	7,0	10,0	6,4	2	1	2	13,6
1302	1	0	0	1	1,20	367	1,00	51,0	33	6,7	1,6	9,8	29,7	11,1	10,2	13,8	4,4	3	0	2	10,9
1303	0	0	0	1	1,02	62	1,12	57,1	32	6,9	2,2	12,1	37,9	9,0	13,1	32,0	2,4	2	0	1	6,0
1304	1	0	0	1	1,07	88	1,18	55,5	25	6,8	1,8	7,2	34,6	19,3	9,3	11,8	3,9	3	0	2	5,5
1305	1	0	0	1	0,89	49	1,15	56,1	27	6,6	2,8	12,1	35,8	16,0	9,7	29,2	2,4	2	0	1	8,1
1401	0	1	1	0	0,95	693	1,12	59,6	40	10,1	1,8	6,6	32,4	5,1	7,9	5,2	6,2	0	1	1	2,8
1402	0	0	0	1	0,76	830	0,96	50,4	21	6,0	1,3	1,6	27,4	21,4	7,3	5,6	3,4	0	0	2	10,9
1403	0	0	1	0	1,03	750	1,09	59,3	4	8,0	1,6	5,2	31,2	5,4	9,5	5,5	6,0	0	0	1	2,2

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

1404	0	0	0	1	0,81	685	0,97	50,2	25	5,1	4,6	2,9	26,5	26,3	9,0	6,0	5,0	0	0	1	6,7
1501	0	0	1	0	0,77	879	0,93	50,0	30	7,9	3,7	5,1	29,0	18,2	7,5	7,3	6,9	0	1	3	15,4
1502	0	0	0	1	0,85	621	0,96	47,9	7	4,8	7,2	2,1	27,5	38,7	6,6	6,6	4,5	0	0	1	17,1
1601	0	1	1	0	1,00	825	1,05	60,0	74	8,2	1,9	7,7	34,2	17,8	4,5	6,4	5,4	0	1	3	11,2
1602	0	0	0	0	0,38	1064	0,89	43,5	5	5,0	1,6	3,5	26,8	32,0	7,2	6,2	2,9	0	0	2	75,6
1603	0	0	0	1	1,02	805	1,11	57,8	5	7,9	1,6	4,7	33,6	20,0	5,9	5,6	4,9	0	0	1	8,5
1701	0	0	1	0	0,79	781	1,02	57,6	6	10,9	1,9	7,8	32,3	14,3	6,8	6,1	6,2	0	1	4	15,2
1702	0	0	0	1	0,65	720	1,01	54,7	11	5,3	2,4	5,4	30,6	26,4	8,5	6,0	3,8	0	0	2	11,8
1703	0	0	0	0	0,64	996	1,27	57,7	26	3,7	6,0	3,5	36,0	61,2	1,7	7,8	2,2	0	0	2	128,2

ΠΙΝΑΚΑΣ Γ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΩΝ ΜΕΤΑΒΟΛΩΝ

id	ΔΗΜΟΣ	ΜΟΝ_ΠΛ_2001	ΜΟΝ_ΠΛ_2011	ΔΙΑΦ(2011-2001)	ΓΕΝΝΗΣΕΙΣ	ΘΑΝΑΤΟΙ	ΦΥΣΙΚΟ_ΙΣΟΖΥΓΙΟ	ΦΑΙΝΟΜΕΝΗ_ΜΕΤ	%ΜΕΤ_ΠΛΗΘ	%ΦΥΣ_ΙΣΟΖ	%ΦΑΙΝ_ΜΕΤ
101	ΔΗΜΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	61501	66919	5418	6663	5684	979	4439	8,8	1,6	7,2
102	ΔΗΜΟΣ ΑΡΡΙΑΝΩΝ	18259	16577	-1682	1630	1735	-105	-1577	-9,2	-0,6	-8,6
103	ΔΗΜΟΣ ΙΑΣΜΟΥ	14851	13810	-1041	1062	1747	-685	-356	-7,0	-4,6	-2,4
104	ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ - ΣΑΠΩΝ	16626	14733	-1893	1190	2232	-1042	-851	-11,4	-6,3	-5,1
201	ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	57367	58944	1577	5985	5509	476	1101	2,7	0,8	1,9
202	ΔΗΜΟΣ ΔΟΞΑΤΟΥ	16883	14516	-2367	1150	2144	-994	-1373	-14,0	-5,9	-8,1
203	ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ	7289	7860	571	530	1035	-505	1076	7,8	-6,9	14,8
204	ΔΗΜΟΣ ΠΑΡΑΝΕΣΤΙΟΥ	5114	3901	-1213	196	642	-446	-767	-23,7	-8,7	-15,0
205	ΔΗΜΟΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ	15531	13066	-2465	817	2178	-1361	-1104	-15,9	-8,8	-7,1
301	ΔΗΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	66125	72959	6834	8128	5870	2258	4576	10,3	3,4	6,9
302	ΔΗΜΟΣ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ	23380	19493	-3887	1740	3193	-1453	-2434	-16,6	-6,2	-10,4
303	ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ	39375	37695	-1680	2863	5015	-2152	472	-4,3	-5,5	1,2
304	ΔΗΜΟΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ	2712	2859	147	208	334	-126	273	5,4	-4,6	10,1
305	ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΦΛΙΟΥ	17691	14941	-2750	1228	2308	-1080	-1670	-15,5	-6,1	-9,4
401	ΔΗΜΟΣ ΘΑΣΟΥ	13451	13770	319	1213	1870	-657	976	2,4	-4,9	7,3
501	ΔΗΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ	74186	70501	-3685	7570	7696	-126	-3559	-5,0	-0,2	-4,8
502	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΥ	22218	22331	113	1834	2676	-842	955	0,5	-3,8	4,3
503	ΔΗΜΟΣ ΠΑΓΓΑΙΟΥ	31644	32085	441	2534	3704	-1170	1611	1,4	-3,7	5,1
601	ΔΗΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	56383	65133	8750	8918	4591	4327	4423	15,5	7,7	7,8
602	ΔΗΜΟΣ ΑΒΔΗΡΩΝ	18262	19005	743	1712	1976	-264	1007	4,1	-1,4	5,5
603	ΔΗΜΟΣ ΜΥΚΗΣ	16091	15540	-551	2082	1223	859	-1410	-3,4	5,3	-8,8
604	ΔΗΜΟΣ ΤΟΠΕΙΡΟΥ	12223	11544	-679	1228	1239	-11	-668	-5,6	-0,1	-5,5
801	ΔΗΜΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ	65530	66547	1017	7329	6028	1301	-284	1,6	2,0	-0,4
802	ΔΗΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	42777	41570	-1207	4760	4526	234	-1441	-2,8	0,5	-3,4

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

803	ΔΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	34164	32494	-1670	3124	3418	-294	-1376	-4,9	-0,9	-4,0
901	ΔΗΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ	54750	51926	-2824	4988	6095	-1107	-1717	-5,2	-2,0	-3,1
902	ΔΗΜΟΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ	31674	28493	-3181	2319	3730	-1411	-1770	-10,0	-4,5	-5,6
1001	ΔΗΜΟΣ ΕΔΕΣΣΑΣ	29568	28814	-754	2806	3087	-281	-473	-2,6	-1,0	-1,6
1002	ΔΗΜΟΣ ΑΛΜΩΠΙΑΣ	28822	27556	-1266	2362	3468	-1106	-160	-4,4	-3,8	-0,6
1003	ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΛΑΣ	64847	63122	-1725	6710	6097	613	-2338	-2,7	0,9	-3,6
1004	ΔΗΜΟΣ ΣΚΥΔΡΑΣ	20720	20188	-532	1777	2007	-230	-302	-2,6	-1,1	-1,5
1101	ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	83387	85851	2464	9390	7556	1834	630	3,0	2,2	0,8
1102	ΔΗΜΟΣ ΔΙΟΥ - ΟΛΥΜΠΟΥ	25872	25668	-204	2562	2410	152	-356	-0,8	0,6	-1,4
1103	ΔΗΜΟΣ ΠΥΔΝΑΣ - ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ	17153	15179	-1974	1182	2157	-975	-999	-11,5	-5,7	-5,8
1201	ΔΗΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ	76472	76817	345	6953	7325	-372	717	0,5	-0,5	0,9
1202	ΔΗΜΟΣ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ	11860	9182	-2678	456	1841	-1385	-1293	-22,6	-11,7	-10,9
1203	ΔΗΜΟΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ	23158	20030	-3128	1144	3343	-2199	-929	-13,5	-9,5	-4,0
1204	ΔΗΜΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ	19053	14664	-4389	1011	2598	-1587	-2802	-23,0	-8,3	-14,7
1205	ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ	22695	21145	-1550	1486	2980	-1494	-56	-6,8	-6,6	-0,2
1206	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ	13813	12397	-1416	668	1964	-1296	-120	-10,3	-9,4	-0,9
1207	ΔΗΜΟΣ ΣΙΝΤΙΚΗΣ	27432	22195	-5237	1620	3621	-2001	-3236	-19,1	-7,3	-11,8
1301	ΔΗΜΟΣ ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	21931	22048	117	2180	2389	-209	326	0,5	-1,0	1,5
1302	ΔΗΜΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	17752	18294	542	1497	1991	-494	1036	3,1	-2,8	5,8
1303	ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ	14971	16672	1701	2181	1359	822	879	11,4	5,5	5,9
1304	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	30397	36500	6103	3554	2888	666	5437	20,1	2,2	17,9
1305	ΔΗΜΟΣ ΣΙΘΩΝΙΑΣ	11798	12394	596	1188	1338	-150	746	5,1	-1,3	6,3
1401	ΔΗΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ	70220	71388	1168	7611	5637	1974	-806	1,7	2,8	-1,1
1402	ΔΗΜΟΣ ΒΟΪΟΥ	20430	18386	-2044	1273	3114	-1841	-203	-10,0	-9,0	-1,0
1403	ΔΗΜΟΣ ΕΟΡΔΑΙΑΣ	46555	45592	-963	4676	3995	681	-1644	-2,1	1,5	-3,5
1404	ΔΗΜΟΣ ΣΕΡΒΙΩΝ - ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ	16734	14830	-1904	1146	2078	-932	-972	-11,4	-5,6	-5,8

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

1501	ΔΗΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	25522	25905	383	1869	3200	-1331	1714	1,5	-5,2	6,7
1502	ΔΗΜΟΣ ΔΕΣΚΑΤΗΣ	7045	5852	-1193	433	862	-429	-764	-16,9	-6,1	-10,8
1601	ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	37094	35874	-1220	3251	3379	-128	-1092	-3,3	-0,3	-2,9
1602	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ	3129	2646	-483	114	335	-221	-262	-15,4	-7,1	-8,4
1603	ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΙΔΟΣ	13479	11802	-1677	952	1345	-393	-1284	-12,4	-2,9	-9,5
1701	ΔΗΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	33588	32881	-707	3266	3330	-64	-643	-2,1	-0,2	-1,9
1702	ΔΗΜΟΣ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	18357	16973	-1384	1688	2033	-345	-1039	-7,5	-1,9	-5,7
1703	ΔΗΜΟΣ ΠΡΕΣΠΩΝ	2164	1560	-604	107	284	-177	-427	-27,9	-8,2	-19,7

ΠΙΝΑΚΑΣ Δ

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

id	Δήμος	Ομάδα	id	Δήμος	Ομάδα
101	ΔΗΜΟΣ ΚΟΜΟΤΗΝΗΣ	1	301	ΔΗΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΗΣ	4
201	ΔΗΜΟΣ ΔΡΑΜΑΣ	1	302	ΔΗΜΟΣ ΔΙΔΥΜΟΤΕΙΧΟΥ	4
501	ΔΗΜΟΣ ΚΑΒΑΛΑΣ	1	303	ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΙΑΔΑΣ	4
601	ΔΗΜΟΣ ΞΑΝΘΗΣ	1	304	ΔΗΜΟΣ ΣΑΜΟΘΡΑΚΗΣ	4
801	ΔΗΜΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ	1	305	ΔΗΜΟΣ ΣΟΥΦΛΙΟΥ	4
901	ΔΗΜΟΣ ΚΙΛΚΙΣ	1	401	ΔΗΜΟΣ ΘΑΣΟΥ	5
1001	ΔΗΜΟΣ ΕΔΕΣΣΑΣ	1	503	ΔΗΜΟΣ ΠΑΓΓΑΙΟΥ	5
1101	ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΕΡΙΝΗΣ	1	1102	ΔΗΜΟΣ ΔΙΟΥ - ΟΛΥΜΠΟΥ	5
1201	ΔΗΜΟΣ ΣΕΡΡΩΝ	1	1302	ΔΗΜΟΣ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	5
1401	ΔΗΜΟΣ ΚΟΖΑΝΗΣ	1	1303	ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ	5
1403	ΔΗΜΟΣ ΕΟΡΔΑΙΑΣ	1	1304	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΠΡΟΠΟΝΤΙΔΑΣ	5
102	ΔΗΜΟΣ ΑΡΡΙΑΝΩΝ	2	1305	ΔΗΜΟΣ ΣΙΘΩΝΙΑΣ	5
103	ΔΗΜΟΣ ΙΑΣΜΟΥ	2	502	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΥ	6
104	ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ - ΣΑΠΩΝ	2	602	ΔΗΜΟΣ ΑΒΔΗΡΩΝ	6
202	ΔΗΜΟΣ ΔΟΞΑΤΟΥ	3	604	ΔΗΜΟΣ ΤΟΠΕΙΡΟΥ	6
203	ΔΗΜΟΣ ΚΑΤΩ ΝΕΥΡΟΚΟΠΙΟΥ	3	802	ΔΗΜΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ	6
204	ΔΗΜΟΣ ΠΑΡΑΝΕΣΤΙΟΥ	3	803	ΔΗΜΟΣ ΝΑΟΥΣΑΣ	6
205	ΔΗΜΟΣ ΠΡΟΣΟΤΣΑΝΗΣ	3	1002	ΔΗΜΟΣ ΑΛΜΩΠΙΑΣ	6
603	ΔΗΜΟΣ ΜΥΚΗΣ	3	1003	ΔΗΜΟΣ ΠΕΛΛΑΣ	6
902	ΔΗΜΟΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ	3	1004	ΔΗΜΟΣ ΣΚΥΔΡΑΣ	6
1202	ΔΗΜΟΣ ΑΜΦΙΠΟΛΗΣ	3	1103	ΔΗΜΟΣ ΠΥΔΝΑΣ - ΚΟΛΙΝΔΡΟΥ	6
1203	ΔΗΜΟΣ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ	3	1301	ΔΗΜΟΣ ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ	7
1204	ΔΗΜΟΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΠΑ	3	1501	ΔΗΜΟΣ ΓΡΕΒΕΝΩΝ	7
1205	ΔΗΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΑΣ	3	1601	ΔΗΜΟΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ	7
1206	ΔΗΜΟΣ ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ	3	1602	ΔΗΜΟΣ ΝΕΣΤΟΡΙΟΥ	7

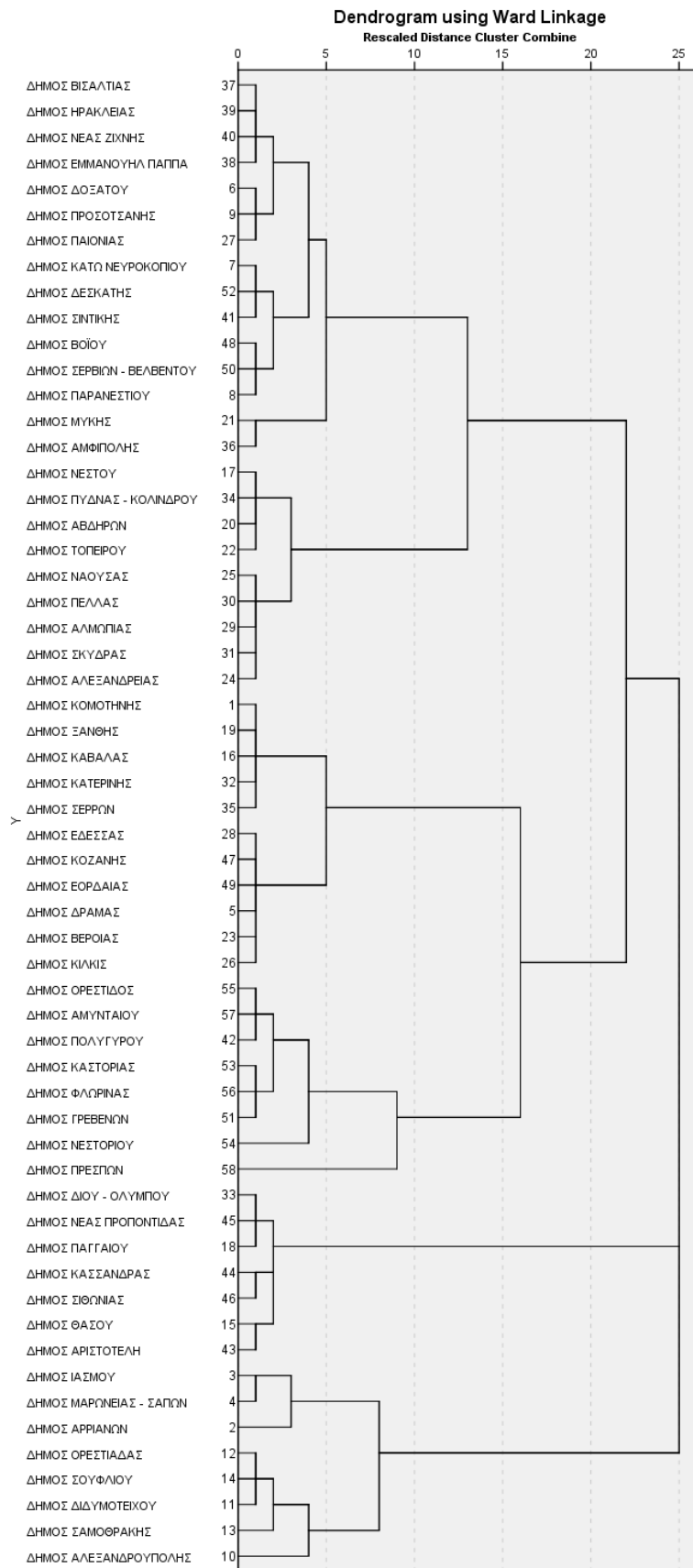
Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

1207	ΔΗΜΟΣ ΣΙΝΤΙΚΗΣ	3	1603	ΔΗΜΟΣ ΟΡΕΣΤΙΔΟΣ	7
1402	ΔΗΜΟΣ ΒΟΪΟΥ	3	1701	ΔΗΜΟΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	7
1404	ΔΗΜΟΣ ΣΕΡΒΙΩΝ - ΒΕΛΒΕΝΤΟΥ	3	1702	ΔΗΜΟΣ ΑΜΥΝΤΑΙΟΥ	7
1502	ΔΗΜΟΣ ΔΕΣΚΑΤΗΣ	3	1703	ΔΗΜΟΣ ΠΡΕΣΠΩΝ	8

ΠΙΝΑΚΑΣ Ε

Η εσωτερική μετανάστευση ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης

Αρχικό Δενδρόγραμμα Ομαδοποίησης